

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

**ПРАВИЙ ТЕРОРИЗМ ТА ЕКСТРЕМІЗМ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВІ РІШЕННЯ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 604 групи

Лучик Олександра Анатоліївна

Керівник:

кандидат історичних наук,

доцент **Звоздецька О.Я.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2023 р.

Зав. кафедрою _____ доц. Макар В.Ю.

Чернівці – 2023

Анотація

Лучик О. А. Правий тероризм та екстремізм у Західній Європі: сучасні виклики та можливі рішення.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню питання правого тероризму та екстремізму у Західній Європі у контексті загроз та викликів сучасній міжнародній та інформаційній безпеці. Зокрема, досліджено сутність понять «тероризм» та «екстремізм» в контексті їхнього співвідношення. Проаналізовано особливості та форми прояву правого тероризму та екстремізму в європейському інформаційному просторі, механізми боротьби з цими явищами в країнах Західної Європи. Розглянуто розроблені в міжнародних організаціях ООН, ЄС, ОБСЄ механізми протидії правому тероризму та екстремізму. Зроблено висновок про необхідність чіткого розмежування дефініцій «правий тероризм» та «правий екстремізм» для розробки більш дієвих інструментів протидії правому тероризму та екстремізму як глобальної загрози.

Ключові слова: «вуликовий тероризм», мейнстрим, правий тероризм, правий екстремізм, соціальні медіа, «цифровий грамшизм».

*Annotation***Luchyk O. A. Right-wing Terrorism and Extremism in Western Europe: Contemporary Challenges and Possible Solutions.**

The work is dedicated to investigating the issue of right-wing terrorism and extremism in Western Europe within the context of threats and challenges to contemporary international and informational security. Specifically, it explores the essence of the concepts of 'terrorism' and 'extremism' concerning their interrelation. The work analyzes the peculiarities and manifestations of right-wing terrorism and extremism in the European information space, as well as the mechanisms employed to combat these phenomena in Western European countries. It also examines the developed mechanisms of countering right-wing terrorism and extremism within international organizations such as the UN, EU, and OSCE. The conclusion emphasizes the necessity of clearly delineating the definitions of 'right-wing terrorism' and 'right-wing extremism' to develop more effective tools in countering right-wing terrorism and extremism as a global threat.

Key words: "lone wolf terrorism," mainstream, right-wing terrorism, right-wing extremism, social media, "digital Gramscianism.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

ЗМІСТ

	С.
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРОРИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ	11
1.1. Сутність понять «тероризм», «екстремізм»: спільне та відмінне.....	11
1.2. Стан джерельної бази дослідження	23
Висновки до розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ПРАВИЙ ТЕРОРИЗМ ТА ЕКСТРЕМІЗМ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	32
2.1. Правий тероризм та екстремізм як зростаюча загроза міжнародній інформаційній безпеці	32
2.2. Особливості та форми прояву правого тероризму та екстремізму в європейському інформаційному просторі (на прикладі Італії, Німеччини, Франції).....	40
Висновки до 2 розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ПРАВОМУ ТЕРОРИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ	57
3.1. Правий тероризм та екстремізм в Італії, Німеччині та Франції: механізми та техніки протидії.....	57
3.2. Боротьба з тероризмом та екстремізмом як напрямок діяльності міжнародних організацій: ООН, ЄС, ОБСЄ.....	73
Висновки до 3 розділу.....	88
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
SUMMARY	118

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЕО	Екстремістські організації
ЄС	Європейський Союз
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	Організація об'єднаних націй
ТО	Терористичні організації

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На початку XXI століття тероризм та екстремізм стали глобальною загрозою транснаціональної безпеки. Терористичні акти 11 вересня 2001 року кардинально змінили ставлення світової спільноти до питання тероризму, який посів пріоритетне місце у системі міжнародної безпеки: загроза, яка не знає геополітичних та географічних кордонів, несе руйнівний потенціал для суспільного життя. Зростання тероризму та екстремізму створює сприятливий клімат для виникнення та загострення міжнародних та регіональних конфліктів, руйнує стабільність політичної системи, поляризує суспільство, поширює насилля, паніку та страх, ставить під загрозу життя людини.

Значне посилення правої терористичної та екстремістської загрози спостерігаємо у країнах Західної Європи – Італії, Німеччини та Франції, які мають найтривалішу історію правого тероризму та екстремізму, різний спектр механізмів та інструментів боротьби із зазначеними явищами. Впродовж 2015 - 2020 років зазначені країни входять у п'ятірку країн, охоплених організованими правими терористами та екстремістами атаками.

Супутніми умовами, які сприяли поширенню загрози правого тероризму та екстремізму, стало зростання популярності праворадикальних сил, яке відбулось на фоні активних глобалізаційних процесів, загострення міжнаціональних відносин, міграційної кризи тощо. Зокрема, електоральна перемога представників правих радикальних партій з націоналістичною ідеологією та широкою народною підтримкою у 2017 – 2022 роках у ряді країн Західної Європи (зокрема, Італії – перемога правої партії «Брати Італії» (Fratelli d'Italia), Німеччині - ультраправої партії «Альтернатива для Німеччини» (Alternative für Deutschland (AfD) та Франції - лідерка ультраправої партії «Національне об'єднання» (Rassemblement national (RN) Марін Ле Пен пройшла у другий тур виборів із рейтингом 34% голосів проти 64% підтримки ліберала Еммануеля Макрона) активізувала питання

поширення правого тероризму та екстремізму в європейських демократичних країнах.

Саме в цей період активізували свою діяльність войовничі правоекстремістські групи та мережі, зросла кількість антиурядових нападів, актів насилля проти політичних опонентів, іммігрантів, представників етнічних меншин, громадських діячів тощо. Окремі політичні сили заради власних цілей, намірів та планів активно використовували у своїй діяльності ресурси терористичних та екстремістських груп. У свою чергу, окремі країни з метою здійснення державних переворотів також забезпечували підтримку терористичних та екстремістських організацій (далі – ТО, ЕО), що діяли на території інших країн.

Зростання транснаціональної терористичної та екстремістської загрози актуалізує питання інформаційної безпеки. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) створив передумови для активного використання ТО та ЕО потужностей та можливостей соціальних медіа (соціальних мереж, месенджерів, онлайн-платформ тощо) з метою поширення насильницької пропаганди, маніпулювання та залякування, самореклами, фінансування, вербування та навчання нових членів, організації терористичних актів тощо. Соціальні медіа були вже не тільки засобом інформування та комунікації (на кшталт колишніх засобів масової інформації (далі – ЗМІ), але й стали зброєю у руках ТО та ЕО, засобом для досягнення власних цілей та намірів. На порядок денний постало питання розробки механізмів з упередження поширення в соціальних медіа терористичного та екстремістського контенту. У таких умовах актуальності набувають питання забезпечення інформаційної безпеки.

На основі національного законодавства Італії, Німеччини і Франції, а також нормативно-правової бази та практичної діяльності міжнародних організацій - Організації об'єднаних націй (далі – ООН), Євроейського Союзу (далі – ЄС), Організації з безпеки співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), констатуємо, що питання протидії правому тероризму та екстремізму

розглядаються переважно в правовому полі (як порушення конституційних прав особи), а також як кримінальне насильство, що спрямоване на залякування населення або примусу уряду до певних дій або утримання від них (зокрема, країни ЄС розглядають злочини на ґрунті ненависті через систему кримінального правосуддя). Належна увага у національному законодавстві країн Західної Європи, а також в нормативно-правовій базі міжнародних організацій відведена питанням забезпечення інформаційної безпеки, зокрема, механізмам та інструментам протидії використанню ТО та ЕО соціальних медіа та Інтернет-простору з метою пропаганди, вербування, навчання, обміну досвідом, організації та здійснення терористичних актів тощо.

Водночас, слід звернути увагу на той факт, що в конституційних положеннях, законодавчих актах досліджуваних країн, а також нормативно-правовій базі міжнародних організацій відсутнє чітке визначення понять та розмежування термінів «правий тероризм» та «правий екстремізм», що ускладнює процес розробки та впровадження дієвих та ефективних інструментів та механізмів протидії цим явищам, зокрема, може спровокувати вжиття репресивних заходів проти ненасильницької або незлочинної діяльності. Така ситуація приводить до плутанини цих визначень із поняттями радикалізм, ультраправий популізм тощо. Науковці, фахівці та експерти із зазначених питань акцентують увагу на окремих характерних аспектах дефініцій «правий тероризм» та «правий екстремізм» (зокрема, на ідеологічному аспекті: суперечності основним цінностям та принципам суспільства).

Отже, на нашу думку, сьогодні актуальними є питання гармонізації національного, зарубіжного та міжнародного законодавства, зокрема, в контексті використання закордонного та міжнародного досвіду юридичного закріплення правових засобів відповідальності за терористичні та екстремістські кримінальні правопорушення, що дозволить усунути певні

прогалини у національному законодавстві досліджуваних країн, розробити дієві інструменти боротьби з ТО та ЕО.

Для України проблема правого тероризму та екстремізму як загроза національної безпеки набуває актуальності у контексті військового вторгнення РФ на територію нашої держави. Недосконалість та невідповідність чинного антитерористичного законодавства вимагає його оновлення, систематизації та удосконалення. У цьому аспекті важливе значення набуває досвід країн Західної Європи та міжнародних організацій у контексті реалізації практичних заходів з протидії тероризму та екстремізму.

Мета дослідження: на підставі аналізу особливостей та форм прояву правого тероризму та екстремізму на прикладі країн Західної Європи (Італії, Німеччини та Франції) виявити та проаналізувати виклики та загрози міжнародній та інформаційній безпеці.

Досягнення мети дослідження вимагає постановки та розв'язання **наступних завдань:**

- дослідити теоретичні та концептуальні засади понять «тероризм» та «екстремізм», встановити їх спільні та відмінні риси;
- розглянути зростання правого тероризму та екстремізму як глобальної загрози міжнародної інформаційної безпеки;
- ознайомитись із особливостями та формами прояву правого тероризму та екстремізму в європейському інформаційному просторі (на прикладі Італії, Німеччини, Франції);
- проаналізувати механізми та техніки протидії правому тероризму та екстремізму в Італії, Німеччині та Франції;
- дослідити питання боротьби з тероризмом та екстремізмом як напрямку діяльності міжнародних організацій ООН, ЄС, ОБСЄ.

Об'єкт дослідження: тероризм як глобальна загроза міжнародної безпеки.

Предмет дослідження: правий тероризм та екстремізм як зростаюча транснаціональна загроза міжнародної інформаційної безпеки.

Хронологічні рамки: ХХІ століття (200-і – 2023 роки) – період трансформаційних змін в терористичній загрозі:

- практично зникли відмінності між внутрішнім та міжнародним тероризмом, який набув рис транснаціональної загрози;
- екстремістські рухи, що раніше зосереджувались на локальних проблемах, відтепер набули рис міжнародних;
- активне використання передових інформаційно-комунікаційних технологій в терористичних цілях дозволило терористичним групам та екстремістським рухам об'єднуватися та організовуватися в Інтернет-просторі;
- саме цей час характеризує поява низки нових напрямків та рухів у терористичних атаках правих терористів та екстремістів.

Методи дослідження: Для розкриття предмету дослідження магістерської роботи автором використано загальнофілософські методи (зокрема, системний метод та метод аналогії дозволили проаналізувати зміст понять «тероризму» та «екстремізму», встановити відмінності та схожості у зазначених дефініціях; метод аналізу та синтезу – проаналізувати питання правого тероризму та екстремізму як загрози транснаціональної безпеки та загрози міжнародної інформаційної безпеки), загальнотеоретичні методи (історичний та порівняльний методи дали можливість простежити розвиток правого тероризму та екстремізму в Італії, Німеччині та Франції, а також визначити ідеологічне спрямування екстремістських рухів та об'єднань у різних регіонах Західної Європи; біхевіористський метод – визначити роль різноманітних чинників у розвитку та поширенні правого тероризму та екстремізму; порівняльно-правовий метод використано при аналізі національного законодавства країн Західної Європи та нормативно-правової бази міжнародних організацій у напрямку протидії правому тероризму та екстремізму), а також прикладні методи (статистичний та соціологічний методи – при аналізі інформаційно-аналітичних звітів та статистичних даних

аналітичних та наукових центрів щодо розвитку та поширення правого тероризму та екстремізму у країнах Західної Європи).

Апробація роботи.

Лучик Олександра. Правий екстремізм як загроза глобальній системі безпеки XXI ст. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: Матеріали XVII науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. Чернівці, 2023. С. 82-85.

Структура роботи зумовлена метою, об'єктом, предметом та завданням дослідження. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, який налічує 166 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 118 сторінок, з яких основного тексту - 91 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРОРИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

1.1. Сутність понять «тероризм», «екстремізм»: спільне та відмінне

В умовах розбалансованості світової політичної системи, зростання рівня зовнішнього та внутрішнього збройного насилля, нерегульованості ряду внутрішньополітичних та міжнародних конфліктів ключовим питанням є забезпечення міжнародної безпеки. Першочерговими кроками на цьому шляху постають завдання розробки ефективних механізмів та технік протидії тероризму та екстремізму, що набули рис транснаціональної загрози.

Аналізуючи питання правого тероризму та екстремізму, зосередимо увагу на співвідношенні понять власне «тероризму» та «екстремізму», оскільки для вироблення ефективних та дієвих механізмів і технік боротьби з цими явищами необхідно мати чітке уявлення про їхню сутність, зміст, форми прояву тощо. У той же час, слід звернути увагу на той факт, що доволі часто терміни «тероризм» та «екстремізм» ототожнюють та ставлять в один синонімічний ряд. На нашу думку, така позиція є помилковою. Самі поняття не є тотожними, хоча і можуть мати частковий збіг у контексті ідеології або психології.

Розглянемо зазначене питання в трьох площинах: проблематика «тероризм – екстремізм» у науковому контексті, національному законодавстві зарубіжних країн та міжнародному праві.

На сьогодні серед наукової спільноти, у національному та міжнародному законодавстві відсутнє загальноприйняте та універсальне тлумачення понять «тероризму» та «екстремізму». Межі застосування зазначених термінів доволі розмиті, оскільки самі поняття охоплюють тлумачення різних зацікавлених сторін (науковців, політиків, соціологів, юридичних експертів, громадськості), різні умови та принципи застосування у практичній площині. До того ж, тероризм та екстремізм, як багатогранні

явища, продовжують розвиватись та адаптуватись до нових умов, ставлять нові виклики перед суспільством. Така ситуація ускладнює процес розробки антитерористичного законодавства, дієвих механізмів та технік протидії, що ставить під загрозу світову безпеку. А отже, не дивлячись на значну кількість наукових розробок та експертних оцінок серед вітчизняних та закордонних дослідників, експертів з питань безпеки зазначене питання є сьогодні актуальним та нагальним.

При дослідженні питання тероризму та екстремізму як загрози глобальній системі безпеки ми зосередимо увагу на виявленні спільних та відмінних ознак зазначених явищ, що дозволить чітко розмежувати сфери їхнього впливу, краще зрозуміти загрозу терористичного та екстремістського середовища, яке постійно змінюється.

Власне поняття «тероризм» (фр. *terrorisme*, лат. *terror* – страх, жах) містить багато різноманітних складових, що, на думку окремих дослідників, свідчить про неможливість сформулювати єдине визначення, яке конкретизувало б всі ознаки та властивості зазначеного явища. У той же час тероризм залишається доволі суперечливим поняттям, підтвердженням чого є відомий вислів: «Для одного терорист – для іншого борець за свободу» [95, с. 2].

Термін «тероризм» вперше був використаний у 1790-х роках для позначення терору як інструменту державних репресій проти «зрадників-роялістів» [78, с. 4], який революціонери застосовували проти своїх опонентів під час Французької революції: Якобінська партія Максиміліана Робесп'єра застосувала режим терору проти внутрішніх ворогів, що передбачав масові страти на гільйотині [122]. На початку ХХ століття термін «тероризм» був пов'язаний з актами насильства з боку авторитарних урядів проти громадян власної країни, частіше використовувався для опису практики масових репресій. У ХХ столітті термін «тероризм» зазнав ряд змін: відбувся перехід від державних акторів до недержавних акторів як виконавців тероризму, сам термін почав застосовуватись до насильства,

спрямованого проти урядів з метою вплинути на їхню політику або повалити існуючий режим [122].

Як бачимо, еволюція терміну «тероризм» свідчить про постійну присутність фактору застосування насилля та поширення страху або паніки з метою зміни поведінки задля отримання бажаних політичних результатів. Найчастіше під «тероризмом» розуміють акти насильства та злочини проти людства для досягнення певних політичних, економічних або ідеологічних цілей. Зокрема, саме таке тлумачення поняття «тероризм» подано в Кембриджському та Оксфордському тлумачних словниках: тероризм – це погрози та використання насильницьких дій для досягнення політичних цілей [160, 162]. У той же час зазначене трактування поняття «тероризму» акцентує увагу саме на розумінні цього явища як політичного, що дозволяє відрізнити його від інших актів насильства, конкретизувати його цілі та мотиви.

Науковий співробітник Міжнародного центру боротьби з тероризмом (International Centre for Counter-Terrorism (ICCT)), директор Ініціативи з дослідження тероризму (Terrorism Research Initiative (TRI) Алекс Шмід (Alex P. Schmid) у своїх дослідженнях з проблематики тероризму «Defining Terrorism» [78], «Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature» [77] склав список із 109 визначень зазначеного феномену та сформував на цій базі узагальнене визначення: «тероризм відноситься, з одного боку, до доктрини про передбачувану ефективність спеціальної форми або тактики генерування страху, примусового політичного насильства, а з іншого – до змовницької практики розрахованих, демонстративних, прямих насильницьких дій без правових або моральних обмежень, націлених, головним чином, на цивільних і невоюючих осіб, що здійснюються з метою пропагандистського та психологічного впливу на різні аудиторії та сторони конфлікту» [78, с. 26].

На насильницьких характеристиках тероризму акцентують увагу й інші закордонні вчені: американський дослідник з питань тероризму Брюс Хоффман (Bruce Hoffman) [111, 112], доцент Зеленогурського університету

(Польща) Барбара Гола (Gola Barbara) [110], британський та американський історик та політолог Вальтер Лакер (Walter Laqueur) [127], ірландський політолог Луїза Річардсон (Louise Richardson) [121] тощо.

Питання визначення сутності тероризму стало однією із провідних тем дослідження вітчизняних вчених. Так, тероризм у контексті застосування насилля, примусу та погроз (відповідно, це дія чи акт), використання терористичних актів як засобів цілеспрямованого впливу на противника для досягнення політичних цілей розглядали у своїх працях та публікаціях дослідники В. Ф. Антипенко [55], В. В. Кончаковська [64], С. П. Лисак [66] тощо. Проблематика тероризму як загальнонебезпечних діянь, що вчиняються публічно або загрози такими, які спрямовані на залякування населення з метою прямого або непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення органами державної влади чи місцевого самоврядування, міжнародною організацією, фізичною або юридичною особою висвітлена у дослідженнях В. П. Ємельянова [59], В. В. Середа та І. Р. Серкевич [75] тощо.

Питання обґрунтування поняття «тероризму» у національному законодавстві зарубіжних країни має свої особливості. Зокрема, в цій площині доволі суперечливим аспектом є співвідношення насильницьких та ненасильницьких дій.

Законодавство США (Кодекс США (The United States Code) [49], Закон «Патріотичний акт США» 2001 року (USA Patriot Act) [52]: визначає внутрішній тероризм «як дії, небезпечні для життя людини, які є порушенням кримінального законодавства США або будь-якого штату, ... для залякування або примусу цивільного населення, впливати на політику уряду шляхом залякування чи примусу, впливати на поведінку уряду шляхом масового знищення, вбивства або викрадення...» [53]. Як бачимо, головну увагу зосереджено саме на кримінальному аспекті.

Законодавство Німеччини (Кримінальний кодекс Німеччини (The Germany Criminal Code (Strafgesetzbuch): тероризм розглядається також в

площині кримінального права - у контексті форм організованої злочинності, що не вимагає жодної конкретної ідеологічної мети [24].

Законодавство Італії (Кримінальний Кодекс (The Criminal Code) [9], Закон №43 від 17 квітня 2015 року «Невідкладні заходи щодо боротьби з тероризмом» («Misure urgenti per il contrasto dei terrorismo»), які закріплюють інструменти боротьби із загрозою ТО): нормативно-правовими актами зокрема визначено, що тероризм - це «дії, які за своєю природою або через їх контекст, можуть завдати серйозної шкоди країні чи міжнародній організації та вчиняються з метою залякування людей або примусу державних органів чи міжнародних організацій вчиняти чи утримуватись від виконання будь-яких дій або дестабілізувати чи зруйнувати основні політичні, конституційні, економічні та соціальні структури країни чи міжнародної організації» [125, с. 9]. Отже, при розгляді питання тероризму наголос зроблено на факті нанесення серйозної шкоди країні, дестабілізації або руйнування її основних структур, залякуванні осіб.

Законодавство Франції (Закон про внутрішню безпеку та боротьбу з тероризмом (The Law on Internal Security and the Fight against Terrorism (LSI), Кримінальний Кодекс (Code pénal) [7]: сформульовано перелік злочинів, які вважаються терористичними за умови «порушення громадського порядку шляхом залякування чи терору, ... включають вбивство, насильство проти особи, викрадення, відмивання грошей, правопорушення з використанням вогнепальної зброї,.. виробництво, збут, імпорт або експорт вибухових речовин» [7]. У законодавстві Франції питання тероризму також розглядається переважно у контексті кримінальних злочинів.

Отже, тлумачення терміну «тероризм» в національному законодавстві західних країн відбувається переважно в площині кримінального права і розглядається як організований вид злочинності. Спільними для більшості визначень тероризму є такі елементи:

- 1) насильство, примус до вчинення будь-якої дії;
- 2) страх та залякування;

3) спричинення шкоди здоров'ю людини, пошкодження або знищення майна та об'єктів;

4) дестабілізація та руйнація конституційних, політичних, соціальних, економічних структур.

Серед міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на попередження тероризму та боротьбу із ним, також відсутнє узгоджене на міжнародному рівні визначення тероризму та екстремізму.

Організація об'єднаних націй (далі – ООН): до спроб ООН надати такі роз'яснення належить Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року (The International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism) [46], підписана 9 грудня 1999 року, відповідно до якої тероризм трактують як будь-яке діяння, що спрямоване на «спричинення смерті чи тяжких тілесних ушкоджень цивільній чи будь-якій іншій особі, яка не бере активної участі у військових діях, у військовому конфлікті, коли метою такого діяння, за його характером чи контекстом, є залякування населення або примус щодо уряду чи міжнародної організації вчинити чи утриматися від вчинення будь-яких дій» [46].

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 60/43 «Заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму» від 6 січня 2006 року (Resolution 60/30 «Measures to eliminate international terrorism») терористичні акти були визначені як «злочинні дії, призначені або розраховані на те, щоб спровокувати стан терору серед громадськості, групи осіб або окремих осіб у політичних цілях» [39].

Не зважаючи на те, що ООН прийняла цілий ряд міжнародних договорів, які безпосередньо торкаються конкретних форм тероризму, подальша робота у цьому напрямку й надалі триває.

Європейський Союз (далі – ЄС). Боротьба з тероризмом є головними пріоритетом у діяльності ЄС. Основне визначення тероризму зафіксовано у Рамковому рішенні Ради ЄС 2002/475 про боротьбу із тероризмом від 13 червня 2002 року [1] як «серйозне залякування населення, необґрунтоване

примушування уряду чи міжнародної організації вчиняти або утримуватися від виконання будь-яких дій, ...серйозна дестабілізація чи руйнування основних політичних, конституційних, економічних чи соціальних структур країни чи міжнародної організації» [1]. Слід зауважити, що терористичною також вважається діяльність, яка включає напади на людей, що призводять до смерті, викрадення або захоплення заручників, руйнування державних чи громадських об'єктів, захоплення транспорту тощо.

Більш чітке пояснення зазначеного феномену було надано у Конвенції про запобігання тероризму у травні 2005 року (Convention on the Prevention of Terrorism (2005): «акти тероризму за своїм характером або контекстом мають на меті серйозно залякати населення або неправомірно примусити уряд чи міжнародну організацію виконувати або утримуватись від виконання будь-яких дій або серйозно дестабілізувати чи руйнувати основні політичні, конституційні, економічні чи соціальні структури країни чи міжнародної організації» [10].

Отже, відповідно до законодавства ЄС, терористичними актами вважаються дії, як вчинені з метою залякування населення, необґрунтованого примушування уряду чи міжнародної організації до виконання будь-яких дій або утримання від них, дестабілюють або руйнують політичні, конституційні, соціальні структури країни.

Рада Європи. Європейська конвенція про запобігання тероризму (1977) (European Convention on the Suppression of Terrorism) розглядає тероризм як серйозний злочин, пов'язаний із посяганням на життя та фізичну недоторканість, свободу осіб, які користуються міжнародним захистом; злочин, пов'язаний із викраденням людини, захопленням заручника або серйозним незаконним затриманням; правопорушення, пов'язані із застосуванням бомби, гранати, ракети, автоматичної вогнепальної зброї, якщо це використання становить небезпеку для людей [19].

Як бачимо, з часом зміст поняття «тероризм» в національному та міжнародному законодавстві зазнав відповідних змін. Питання тероризму

розглядається вже не тільки в правовому полі, але й як кримінальне насильство, спрямоване на залякування населення або примусу уряду чи міжнародної організації до певних дій або утримання від них.

У науковій літературі також немає загальноприйнятого визначення поняття «екстремізм» (фр. *extremism*, лат. *extremus* – крайній). Академічне тлумачення поняття акцентує увагу саме на неприйнятності, незрозумілості та екстремальності ідей та переконань прибічників екстремізму, які налаштовані проти суспільних норм та законів, існуючих громадських інститутів та структур, намагаються підірвати їхню стабільність, для чого організовують терористичні акції [162].

Зарубіжні науковці та експерти при дослідженні питання екстремізму основну увагу акцентували на його ідеологічних аспектах, зокрема невідповідності нормам держави, суперечності основним цінностям та принципам суспільства (Андрій Сотлар (Andrej Sotlar) [155], Марко Пінфарі (Marco Pinfari) [131], Ренді Борум (Randy Borum) [145] та інші.

Питання екстремізму як суспільно небезпечної діяльності, в основі якої перебуває специфічна ідеологія, стало однією з провідних тем наукових досліджень вітчизняних вчених. У той же час, слід зазначити, що загальновизнаного уніфікованого тлумачення поняття «екстремізму» у вітчизняній науці немає, що актуалізує зазначену проблематику. Поняття «екстремізм» у науковій площині переважно розглядається як система переконань та поглядів, ідеологія, що суперечать загальноприйнятим нормам моралі, та як діяльність, яка не відповідає нормам держави, характеризується нетерпимістю до інших, відкидає соціальний порядок тощо. Вітчизняні науковці, дослідники та експерти феномен «екстремізму» переважно розглядають у міжнародно-правовому контексті, акцентуючи увагу на констатації загроз екстремізму, аналізі нормативно-правової бази та механізмів протидії екстремізму тощо (А. Ю. Бабій [56], С. В. Лук'янюк [68], А. Б. Стичинська [74], В. І. Тимошенко [76] тощо).

У національному законодавстві поняття «екстремізм» також має певні особливості.

Законодавство Великобританії: (Стратегія протидії екстремізму 2015 року (The Counter Extremism Strategy 2015) розглядає екстремізм як активну опозицію фундаментальним британським цінностям, включаючи демократію, верховенство права, особисту свободу, а також повагу й толерантність до різних релігій і вірувань». Цікавим є також той факт, що до екстремістських віднесено і заклики до смерті членів збройних сил [42]. У той же час, такий підхід до визначення екстремізму був достатньо суперечливим і вимагав уточнень [83].

Законодавство США: немає офіційного визначення екстремізму. Власне термін «насильницький екстремізм» використовує Міністерство юстиції для класифікації різних загроз тероризму, зокрема, як «потенційно незаконне застосування або загроза застосування сили або насильства для просування ідеологічної програми» [87]. Водночас, в окремих штатах під екстремізм віднесено злочини на ґрунті ненависті.

Законодавство Німеччини: головним документом, що висвітлює підхід до вирішення питання екстремізму, представляє короткий виклад перспектив розвитку та завдань у сферах запобігання екстремізму та сприяння демократії, а також поточні заходи відомств, є Стратегія федерального уряду щодо запобігання екстремізму та сприяння демократії, опублікована у 2016 році (Strategie der Bundesregierung zur Extremismusprävention und Demokratieförderung) [40]. Зокрема, відповідно до Стратегії, посилення екстремізму виражається у зростанні кількості політичних насильницьких актів, у расистській агітації в соціальних мережах, зростанні політичних рухів, що ставлять під сумнів Конституцію держави.

Законодавство Італії: нормативно-правовими актами, які встановлюють покарання (у вигляді позбавлення волі та сплати штрафу) за дискримінацію, насильство та ненависть за релігійними, етнічними, расовими та національними мотивами, не залежно від того, чи людина має таке ставлення

сама чи підбурює когось, є Закон Шельба (Legge Scelba) [30] від 1952 року та Закон Манчіно від 25 червня 1993 року (Legge Mancino) [29]. Водночас, у законодавчих актах відсутнє тлумачення як такого терміну «екстремізм».

Законодавство Франції: діяльність з протидії екстремізму базується на міжнародних документах, регулюється багатьма законами, значна частина яких стосується міграційної політики та боротьби з дискримінацією. У той же час, у законах Франції не подано жодного визначення поняття «екстремізм», а лише визначені протиправні дії громадян, які підпадають під кримінально-правові та адміністративні заборони.

Поки екстремальне явище не визначене законодавчо, боротися з ним за допомогою примусових та інших інститутів системи національної безпеки неможливо [155]. А низка терористичних актів, що охопили країни Європи, останнім часом, актуалізували питання ефективної діяльності політичних та безпекових служб у напрямку боротьби із зростаючою загрозою нападів з боку осіб з екстремістськими поглядами.

Питання протидії екстремізму є сьогодні актуальним і в контексті міжнародного законодавства, оскільки дотепер уніфікованого, обов'язкового для всіх держав визначення самого поняття не подано в жодній угоді, укладеній міжнародними організаціями, які охоплюють питання реформування сфери безпеки.

Не дивлячись на те, що вперше поняття «екстремізм» було згадане у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1994 року № 49/60 «Про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму» [3], перше визначення поняття знаходимо у підписаній 15 червня 2001 року країнами Шанхайської організації співробітництва (ШОС) «Шанхайській конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом» (Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism), де зазначене явище розглядається як «діяння, спрямоване на захоплення або утримання влади шляхом застосування насильства або насильницької зміни конституційного ладу держави, а також насильницьке посягання на громадську безпеку, у

тому числі організація для зазначених цілей незаконних збройних формувань, участь у них, що переслідується відповідно до національного законодавства» [32]. Із подальшими змінами характеру та масштабу екстремізму відповідно зазнали певних змін і його трактування. Зокрема, у Конвенції ШОС про протидію екстремізму від 2017 року (Convention of the Shanghai Cooperation Organization on combating Extremism) при визначенні поняття «екстремізм» акцент зроблено вже на ідеологічній та практичній складових екстремізму, спрямованих на вирішення політичних, соціальних, расових, національних та релігійних конфліктів шляхом насильства та інших неконституційних дій [12].

Проблематика екстремізму визначена в Резолюції ПАРЄ №1344 (2003) «Загроза демократії з боку екстремістських партій та рухів у Європі» (Resolution 1344 (2003) «Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe»). Так, пунктом 3 зазначеної Резолюції екстремізм визначено як «форму політичної діяльності, яка явно чи приховано відкидає принципи парламентської демократії, ... базує свою ідеологію, політичну практику та поведінку на нетерпимості, відчуженні, ксенофобії, антисемітизмі та ультранационалізмі» [35].

У той же час, неможна залишити поза увагою й той факт, що на сьогодні питання чіткого визначення поняття «екстремізм» у міжнародних документах ООН та ЄС немає. До того ж, слід зауважити, що серед країн ЄС досі не розроблено окремих законів, в яких були б чітко прописані механізми та засоби протидії саме екстремістській діяльності. Переважно це питання розглядається в контексті кримінальних кодексів.

Відсутність загальновизнаного визначення поняття «екстремізм» та чітко окресленої основи в міжнародно-правових стандартах актуалізує питання розробки теоретичних концепцій екстремізму, забезпечення законодавчого механізму протидії таким злочинам. У той же час, подолати екстремізм не буде легко навіть в умовах, коли у нормативно-правовій базі буде чітко прописана норма покарання за екстремальні дії, оскільки

залишається висока ймовірність несприйняття скоєних екстремальних вчинків. Адже екстремістські погляди та переконання залежать від певної точки зору: погляди та думки, які вважаються екстремальними в одних умовах, в певний час та певному контексті, можуть не вважатися такими в інших умовах, часі та контексті.

Таким чином, на основі проведеного аналізу дефініцій «тероризм» та «екстремізм» у науковому контексті, національному законодавстві та міжнародному праві, можна виокремити основні відмінності, що дозволять провести чітке розмежування сфери використання зазначених термінів.

По-перше, тероризм, в порівнянні з екстремізмом, є найбільш небезпечною загрозою з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, з великою ймовірністю руйнівних наслідків глобального масштабу [76, с. 24].

По-друге, екстремізм як явище значно ширше за тероризм; зазначений термін є відносним та доволі мінливим: звинувачення в екстремізмі вимагає визначення норми та твердження, що чийсь погляд відхиляється від норми.

По-третє, хоча зміст обох понять передбачає наявність певних дій та поведінки, на наш погляд, видається доречним розмежувати пріоритетність вказаного компоненту: тероризм завжди передбачає певну поведінку, дію, акт, процес, спрямований на вплив або залякування, створює серйозний ризик для здоров'я та безпеки людини: «терорист – це озброєний екстреміст, який здійснює конкретні дії стосовно конкретної особи, групи осіб, суспільства, держави» [63, с. 76]. У той час, як екстремізм, в першу чергу, передбачає наявність думки та переконань, які суперечать загальноприйнятним нормам моралі, системи жорстких та безкомпромісних переконань, що виходять за межі загальноприйнятих моральних норм, і які, власне, є своєрідним поштовхом до дії. Екстремізм може мати різне ідеологічне підґрунтя. Так, зокрема, погляди та думки, які вважаються екстремальними в один період часу або в одному ситуативному контексті, не є такими в інших умовах: приклад умовного пацифізму (допускає насильство

за певних обставин – фізичний самозахист) та абсолютного пацифізму (екстремального - насильство заборонено) [131].

По-четверте, це питання законності та легітимності. На відміну від екстремізму, тероризм завжди є поза законом, у свою чергу, звинувачення в екстремізмі передбачає підтвердження того, що чийсь погляди відхиляються від норми і це не завжди є незаконним (як приклад, розпалювання ненависті на підтримку переваг білої раси може вважатись екстремістськими переконаннями, але це не обов'язково є незаконним).

Отже, оскільки поняття «тероризм» та «екстремізм» не тотожні, то, на наш погляд, видається неефективним використання для подолання екстремізму норм виключно антитерористичного законодавства. Механізми та техніки протидії цим явищам повинні бути чітко розмежовані та прописані в законодавстві.

1.2. Стан джерельної бази дослідження

Проаналізувавши джерельну базу наукової роботи, необхідно відзначити, що проблематика правого тероризму та екстремізму як загрози міжнародної безпеки стала провідною темою сучасних досліджень, наукових розробок, публікацій.

Досліджуючи питання правого тероризму та екстремізму у Західній Європі у контексті зростаючої загрози міжнародної безпеки ми систематизували джерельну базу такими чином:

- дослідження та наукові розробки вітчизняних та закордонних науковців та експертів;
- національне законодавство країн Західної Європи;
- нормативно-правова база міжнародних організацій ООН, ЄС, ОБСЄ;
- дослідження аналітичних та наукових центрів.

На основі аналізу джерельної бази можна констатувати, що питання правого тероризму та екстремізму стали найбільш дискутованими та

провідними темами у дослідженнях саме закордонних вчених та експертів. У вітчизняній науці значний доробок становлять наукові розробки теоретично-методологічних засад, аспектів протидії та механізмів боротьби з тероризмом та екстремізмом як глобальною проблемою сучасності, у той час як, дослідження екстремізму як загрози національній безпеці розпочалось доволі нещодавно і ще не має ґрунтовної та широкої бази наукових розробок, що й актуалізує проблематику зазначеного дослідження. Водночас серед публікацій вітчизняних науковців немає ґрунтовного комплексного дослідження, що висвітлювало теоретично-концептуальні засади правого тероризму та екстремізму, умови розвитку та поширення цих явищ, питання механізмів та інструментів протидії проявам правого тероризму та екстремізму, а також актуальні проблеми правового забезпечення боротьби з правим тероризмом та екстремізмом тощо.

У контексті нашого дослідження зацікавлення викликають наукові публікації А. Ю. Бабій [56], В. Д. Гожій [71], В. С. Канціра [62], В. В. Колосков [63], В. В. Майорова [69], В. В. Мокляка [70] та інших, в яких дослідники у контексті теоретико-концептуальних засад тероризму та екстремізму аналізують проблему співвідношення цих двох понять та доводять доцільність їх розмежування. На наш погляд, важливим аспектом є обґрунтування необхідності комплексного правового, соціологічного та політологічного аналізу екстремізму з метою правового забезпечення протидії цьому явищу.

Загальну характеристику правого тероризму та екстремізму у країнах Західної Європи, зокрема, Італії, Німеччини та Франції, основні аспекти протидії правому тероризму та екстремізму презентовано у дослідженнях та публікаціях науковців В. Ліпкана [67], Т. С. Рєви [73] та інших. Цінність наукових розробок полягає в тому, що проблема правого тероризму та екстремізму розглядається у контексті антитерористичної та антиекстремістської діяльності України. Зокрема, на увагу заслуговує публікація Т. С. Рєви «Політичний екстремізм у державах Західної Європи

(на прикладі Іспанії, Італії та Німеччини», в якій подано ґрунтовний аналіз політичного екстремізму у країнах Західної Європи, запропоновано теоретичний та практичний аспекти протидії політичному екстремізму.

Проблема інформаційної безпеки у контексті активного використання ТО та ЕО соціальних медіа у якості поширення терористичної пропаганди та екстремістських настроїв, як засіб залякування, вербування нових членів порушена у наукових розробках та публікаціях вітчизняних дослідників І. В. Галицького [57], А. В. Ілляшенко, Ю. М. Кияшко [61]. Науково цінними є сформовані авторами рекомендації щодо оптимізації державної політики, спрямованої на припинення екстремістської діяльності, поширення екстремістських ідей серед користувачів соціальних глобальних мереж. Водночас, слід зазначити, що проблема прояву правого тероризму та екстремізму в інформаційному просторі країн Західної Європи не знайшла широкого представлення в дослідженнях вітчизняних науковців.

Значний масив аналітичного та інформаційного матеріалу з проблематики правого тероризму та екстремізму як зростаючої загрози міжнародній безпеці, а також аналізу механізмів та технік протидії, які реалізують у своїй діяльності міжнародні правозахисні організації, питання інформаційної безпеки представлено у дослідженнях та публікаціях зарубіжних науковців та експертів Саймона Коупленда (Simon Copeland) та Сари Марсен (Sarah Marsden), Стефана Герца (Stefan Goertz), Деніел Байман (Daniel Byman) та інші.

Теоретичні та практичні аспекти тероризму та екстремізму проаналізовано у працях та публікаціях наукового співробітника з питань боротьби з тероризмом і внутрішньої безпеки Центру боротьби з тероризмом Військової академії США Брюса Хоффмана (Bruce Hoffman) [111, 112]. Американський дослідник подає ґрунтовний аналіз діяльності наприкінці ХХ століття правих ТО (нацистських/неофашистських) в Італії, Західній Німеччині та Франції – регіоні, який має найтривалішу історію тероризму та

екстремізму. Зокрема, Брюс Хоффман акцентує увагу на аналізі цілей, методів та перспективах тероризму та екстремізму.

Значний внесок у дослідження транснаціонального виміру правого тероризму зробили дослідники Йоганнес Дафінгер та Моріц Флорін у праці «Транснаціональна історія правого тероризму: політичне насильство та ультраправі у Східній і Західній Європі з 1900 року» («A Transnational History of Right-Wing Terrorism. Political Violence and the Far Right in Eastern and Western Europe since 1900») [120]. Зокрема, належну увагу приділено висвітленню діяльності мереж правих екстремістів на міжнародній арені, зв'язків між правим тероризмом та іншими формами ультраправого політичного насильства.

Грунтовним є наукове дослідження Джейкоба Асланда Равндала (Jacob Aasland Ravndal) «Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe: A Comparative Analysis» [116], в якому проаналізовано еволюцію правого тероризму та насильства у Західній Європі після Другої світової війни. Праця викликає зацікавлення тим, що вчений обґрунтовує дві пояснювальні моделі розвитку праворадикального насильства на прикладі Північної та Південної Європи, аналізує умови, які сприяють стимулюванню правого насильства (серед таких чинників науковець виокремлює фактори зростання імміграції, зростання підтримки праворадикальних партій, розширення використання Інтернету). При написанні дослідження автор подає новий набір даних, що висвітлює інциденти правотерористичного насильства у Західній Європі між 1990 – 2015 роками.

Науковий інтерес представляють праці та публікації німецького дослідника, наукового співробітника лабораторії досліджень та інновацій поляризації та екстремізму у «Центрі університетської майстерності» (Center for University Excellence (CUE) Американського університету у Вашингтоні Даніеля Келера (Daniel Koehler) [90, 91, 92, 93], в яких автор досліджує причинно-наслідкові зв'язки правого насильства в Німеччині, подає ґрунтовний аналіз структури, тактики та діяльності правих екстремістських

рухів, терористичних груп, мереж та окремих осіб. Зокрема, у зазначеному контексті дослідник подає повний перелік правих терористичних та екстремістських угруповань, що діяли в Німеччині з часів Другої світової війни.

Питання міжнародної інформаційної безпеки у контексті діяльності правих екстремістів та терористів у соціальних медіа, соціальної взаємодії в мережах навколо екстремістського матеріалу висвітлено у публікаціях Мануели Каяні (Manuela Caiani) [130], Мори Конвей (Maura Conway) [134], Майк Філіц (Maik Fielitz) [129] та інші.

При написанні наукової роботи автором використано значний обсяг матеріалу з публікацій закордонних експертів та дослідників у періодичних часописах з висвітлення питання прояву правого тероризму та екстремізму в європейському інформаційному просторі, зокрема, на прикладі Італії, Німеччини та Франції. Науковий інтерес представляють статті Мартіна Булла (Martin Bull) [132], Матіаса Крупа (Matthias Krupa) [133], Катрін Бенхолд та Мелісси Едді (Katrin Bennhold, Melissa Eddy) [124], Квентіна Лігера (Quentin Liger) [144] тощо.

При розгляді питання запобігання та протидії правому тероризму та екстремізму в країнах Західної Європи автором наукової роботи використано документи законодавчої бази, кримінальні кодекси Італії, Німеччини та Франції, на підставі дослідження яких можна констатувати їхню відповідність міжнародним стандартам та пристосування до часових викликів, пов'язаних із зростаючою загрозою тероризму та екстремізму.

Зокрема, завдяки досвіду боротьби з другої половини 1970-х років з тероризмом та з 1980-х - з мафіозними організаціями [9] Італія спромоглася оперативно змінити своє законодавство, пристосувавши його до зростаючої загрози правого тероризму та екстремізму: Закон Шелба від 1952 року та Закон Манчіно від 25 червня 1993 року як одні з основних елементів нормативно-правового законодавства країни ввели в правову систему

покарання за такий злочин як виправдання фашизму, передбачили систему покарань за расову дискримінацію та злочини на ґрунті ненависті.

Нормативно-правова база Німеччини передбачає цілу низку механізмів та технік для забезпечення протидії поширення правого екстремізму, в тому числі й як реагування на загрозу онлайн-екстремізму. Основними нормативно-правовими документами, які регулюють питання протидії правому тероризму та екстремізму є:

- Стратегія федерального уряду щодо запобігання екстремізму та сприяння демократії (Strategie der Bundesregierung zur Extremismusprävention und Demokratieförderung) [40] від 2016 року, що представляє короткий виклад перспектив розвитку та завдань у сферах запобігання екстремізму та сприяння демократії, а також поточні заходи відомств, залучених до створення стратегії тощо;
- Закон про захист прав у мережах (Network Enforcement Act (NetDG) [136] від 2017 року, що регулює питання оприлюднення на онлайн-платформах незаконного контенту;
- Закон про боротьбу з правим екстремізмом та злочини на ґрунті ненависті в Інтернеті (Act to Combat Right-Wing Extremism and Hate Crime on the Internet) [123] від 2021 року.

Франція, яка не зазнала значних терористичних нападів з боку правих екстремістів, акцентує свої зусилля на шляху протидії правому екстремізму саме в правовому та політичному контексті, зосереджуючи увагу на діяльності груп та окремих осіб, а не на їхніх цілях та ідеології.

З метою висвітлення питання антитерористичної та антиекстремістської діяльності використано документальну базу міжнародних організацій ООН, ЄС, ОБСЄ. Констатовано, що в жодному міжнародно-правовому документі зазначених організацій поруч із констатацією зростання глобальної загрози тероризму та екстремізму не подано обґрунтоване тлумачення поняття «екстремізм». Зокрема, в офіційних актах Генеральної Асамблеї ООН, висловлено стурбованість зростанням

тероризму як одного з проявів екстремізму, що несе загрозу міжнародній безпеці.

У контексті розгляду питання правого тероризму та екстремізму як загрози міжнародній безпеці слід звернути увагу на той факт, що законодавство України дотепер не має чітко встановленої дефініції «екстремізм». Така неврегульованість стоїть на заваді створення ефективної та дієвої правової бази протидії екстремізму, вносить плутанину у визначення та розмежування понять правого тероризму та екстремізму.

При написанні магістерської роботи були використані матеріали досліджень, проведених міжнародними аналітичними центрами та науковими установами. Зокрема, значний аналітичний та статистичний матеріал подано у щорічних звітах – Набору даних правого тероризму та насильства (RTV Trend Report) [149], які з 1990-ого року готує Центр дослідження екстремізму при Університеті Осло (Center for Research on Extremism – C-REX) на основі документування актів правого тероризму та екстремізму в 18-и країнах Західної Європи. Зокрема, науковий інтерес представляють ключові висновки з набору даних, які висвітлюють частоту терористичних атак, цільові групи, характеристику злочинців, зброю тощо. У дослідженні презентовано значний статистичний матеріал в порівнянні з тенденціями попередніх періодів, обґрунтовано географічні закономірності у поширенні правого тероризму та екстремізму.

Також широкий масив статистичних даних подано у підготовлених Інститутом економіки та миру (The Institute for Economics) щорічних комплексних дослідженнях – Глобальний індекс тероризму (The Global Terrorism Index) [25], де проаналізовано ключові глобальні тенденції тероризму та на основі цього сформовано порядковий рейтинг країн за впливом тероризму. Зокрема, за результатами Глобального індексу - 2023 (The Global Terrorism Index 2023) [45] констатовано, що найпоширенішим видом тероризму на Заході продовжує залишатися ідеологічно вмотивований тероризм – тероризм, пов'язаний з політичним екстремізмом.

Науковий інтерес представляє Звіт про ситуацію і тенденції тероризму, підготовлений Виконавчим директором Контртерористичного комітету ООН (The Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (CTED) [31] за результатами дослідження у квітні 2020 року. Зокрема, у Звіті констатовано потенціал крайніх правих груп для встановлення міцних транснаціональних зв'язків і створення мереж, розглянуто міжсекторальні ініціативи та протоколи для запобігання та поширення терористичного контенту в Інтернеті.

Огляд та аналіз визначень правого екстремізму, характеристики останніх тенденцій, аналіз насильницьких дій, вчинених правими екстремістами в ЄС, присутність в Інтернеті правоекстремістських груп та механізми протидії поширенню насильницького контенту презентовано у дослідженні «Правий екстремізм у ЄС» («Right-wing extremism in the EU»), проведеному на замовлення Департаменту прав громадян і конституційних питань Європейського парламенту на прохання Комітету з громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ (Committee on Liberties, justice and Home Affairs (LIBE) [144]. Зацікавлення викликають подані у дослідженні рекомендації та подальші дії у плані подолання загрози правого тероризму та екстремізму.

При написанні наукової роботи використано інформаційно-аналітичні матеріали щорічного звіту про ситуацію з тероризмом і тенденції в ЄС («European Union Terrorism Situation and Trend Report 2022» (TE-SAT) [20], де представлено статистичні дані, основні події та тенденції, що стосуються ситуації з тероризмом в ЄС у 2021 році. Зазначена інформація базується на перевірених даних щодо терористичних нападів та екстремістських актів, арештів та судових рішень, наданих державами-членами ЄС. Дослідження цікаве й тим, що висвітлює питання впливу Інтернет-пропаганди, обґрунтовує роль соціальних медіа-платформ та вебфорумів у поширенні екстремістських ідей та поглядів.

Значний об'єм аналітичного та статистичного матеріалу подано на Інтернет-платформі Глобального проєкту проти ненависті та екстремізму (The Global Project Against Hate and Extremism (GPAHE) [161], започаткованого у 2020 році ветеранами однієї з найпрестижніших організацій захисту громадянських прав у США – Південного правового центру бідності (The Southern Poverty Law Center) з метою усунення прогалин у напрямку боротьби із транснаціональними рухами ненависті та ультраправого екстремізму. Зокрема, на Інтернет-ресурсі публікуються звіти GPAHE по країнах з описом діяльності та характеристики активних ультраправих екстремістських груп та груп ненависті, їх класифікації тощо.

При написанні наукової роботи використані набори даних про діяльність терористів та екстремістів, які надають можливість сформулювати фактори ризику тероризму та екстремізму, дослідити певні закономірності, визначити аспекти, що сприяють радикалізації насильства, виробити ефективні механізми та техніки протидії. Зокрема, значний об'єм інформаційних даних подано у Європейській базі даних злочинців-терористів (the European Database of Terrorist offenders (EDT) [94], яка містить інформацію про розвиток, індивідуальні та контекстні чинники, що можуть лежати в основі участі осіб у насильницькому тероризмі та екстремізмі.

Висновки до 1 розділу

Отже, при розгляді питання запобігання та протидії правому тероризму та екстремізму в країнах Західної Європи автором наукової роботи використано документи законодавчої бази, кримінальні кодекси Італії, Німеччини та Франції, на підставі дослідження яких можна констатувати їхню відповідність міжнародним стандартам та пристосування до часових викликів, пов'язаних із зростаючою загрозою тероризму та екстремізму.

РОЗДІЛ 2

ПРАВІЙ ТЕРОРИЗМ ТА ЕКСТРЕМІЗМ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Правий тероризм та екстремізм як зростаюча загроза міжнародній безпеці

У ХХІ столітті, в умовах глобальних потрясінь та системних криз, правий тероризм та екстремізм стали однією з найнебезпечніших загроз для світового співтовариства, оскільки створюють сприятливі умови для загострення міжнародних та регіональних конфліктів, поширення насильства, руйнують стабільність політичної системи, ставлять під загрозу світову безпеку. Перемога в ряді країн Західної Європи на початку ХХІ століття представників правих радикальних партій, які поділяють націоналістичну та антисистемну ідеологію, із широкою народною підтримкою, а також електоральний успіх правих радикалів на виборах до Європейського парламенту у 2019 році змінили ситуацію на міжнародній арені: експерти та дослідники розпочали активні дискусії з проблеми проникнення та поширення екстремізму в інститути європейської демократії, що ставить під загрозу стабільність демократичного розвитку та збереження ліберальних цінностей [73, с. 38].

У підтвердження цього наведемо подані у підготовленому Виконавчим директором Контертерористичного комітету ООН (CTED) за результатами дослідження у квітні 2020 року звіті дані: за попередні п'ять років кількість нападів, здійснених особами, які пов'язані з правим екстремізмом, зросла на 320% [31, с. 3]. Зростання насильницького екстремізму підтверджує Глобальний індекс тероризму 2022: констатовано факт зростання у 2021 році на 17% [26, с. 2]. Саме в цей період активізували свою діяльність войовничі правоекстремістські групи та мережі, зросла кількість антиурядових нападів та нападів проти політичних опонентів, актів насильства проти іммігрантів тощо. Зросла частота та летальність правого екстремізму, активізувались

переслідування групами та рухами транснаціональних цілей у національному контексті, спираючись на міжнародні мережі та ідеї [31, с. 2]. Правий тероризм та екстремізм стали транснаціональним явищем.

У зазначеному контексті неможливо залишити поза увагою той факт, що окремі дослідники правого тероризму та екстремізму у країнах Західної Європи наголошують на переоцінюванні правоекстремістського тероризму як наступної великої терористичної загрози для Заходу. Зокрема, на думку співробітника Міжнародного центру боротьби з тероризмом (The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Теуна ван Донгена (Teun van Dogen), правим екстремістам не вистачає організаційного впливу, щоб створити хвилю терористичних атак на зразок хвилі джихадистського тероризму на Заході за останні роки, а також праві екстремісти віддали перевагу іншим тактикам, більшість з яких є ненасильницькими або ж мають не обов'язково терористичний характер [157]. На нашу думку, недооцінювати вплив та можливості правого тероризму та екстремізму помилково, оскільки навіть використання ненасильницьких тактик несе в собі певну загрозу: ворожі висловлювання та підбурювання до насильства з широким використанням соціальних мереж та онлайн-платформ несуть, на нашу думку, руйнівні наслідки, що спонукають до насильницьких дій (мають широкий спектр впливу та можливості переконання потенційних прибічників до екстремістських дій).

Сьогодні навколо правого тероризму та екстремізму не вщухає ні політична боротьба, ні наукова дискусія. Уніфікованого визначення понять «правий тероризм» та «правий екстремізм» немає, що призводить до певної плутанини у розумінні та розмежуванні, зокрема, таких понять як радикалізм, правий або ультраправий популізм тощо. Науковці та експерти акцентують увагу на різних характерних аспектах дефініцій. Зокрема, на думку дослідників, правий екстремізм є суперечливим явищем, тому доволі важко знайти певної узгодженості щодо питання стосовно характеристики та

пояснення зазначеного явища, зрозуміти, які саме заходи з його протидії будуть ефективними.

Правий тероризм відрізняється від інших форм тероризму за ідеологією виконавців, а також за ціллю. Він передбачає використання терористичного насильства правими групами з метою зміни політичної, соціальної, а також економічної системи на зразок екстремістської правої моделі. Праві терористи, головним чином, прагнуть замінити існуючий режим авторитарним (фашистським або націоналістичним). Праві терористи, взявши за основу ідею про те, що певна група осіб із спільними елементами (раса, культура тощо) перевершує всіх інших, наділяють цю групу природнім правом керувати рештою населення. Їхні цілі, які вони ретельно вибирають, – це представники іноземних спільнот, політичні опоненти тощо. Отже, типовими установками правих екстремістів є расизм, ксенофобія, авторитаризм, певними варіантами правоекстремістських груп – неофашистські, неонацистські, ультранаціоналістичні формування. На думку німецького вченого Даніеля Келера, «правий тероризм» - це унікальна форма політичного насильства на ґрунті ненависті та організованого тероризму [93, с. 1].

Даніель Келер також дав ґрунтовне визначення терміну «правий екстремізм»: «широкий спектр ідеологій, які, по суті, розглядають насильство як законний інструмент для боротьби з політичним та етнічним «ворогом» (включно з особами з іншою культурою, релігією, національністю чи сексуальною орієнтацією, які розглядаються як загроза для власної раси чи нації)» [90, с. 51]. Влучно, на наш погляд, пояснив сутність правого екстремізму науковий співробітник Інституту Альфреда Дікіна, співкерівник мережі «Адресування насильницького екстремізму та радикалізації до тероризму» (AVERT) Лідія Халіл: «праві екстремісти досягають найбільшого успіху не зі зброєю чи бомбами, а з виборчими бюлетенями» [89].

Отже, з ідеологічної точки зору, правий екстремізм характеризують наступні основні риси: головна ідея – природна нерівність чи певна ієрархія

між людьми або групами, перевага «права сильнішого» (расизм, ксенофобія); віра в авторитаризм; основна мета – знищення демократичної системи та відмова від верховенства права (антидемократія). Основними ознаками правого екстремізму є погроза або готовність використовувати насильницькі засоби для досягнення власних цілей. Прихильники правих екстремістів (політичні партії, громадські організації, неформальні групи) поділяють вище вказані ідеологічні елементи. А отже, правий екстремізм представлений неофашизмом та неонацизмом, в основі яких лежать принципи авторитаризму, нерівності, нетерпимості. Правий тероризм та екстремізм набувають широкого поширення у відповідних умовах. Такими супутніми явищами є глобалізація, економічні та соціальні катаклізми, зниження рівня життя тощо.

Витоки сучасного правого тероризму та екстремізму у Західній Європі сягають першої половини ХХ століття та пов'язані із формуванням організованих політичних рухів ультраправих, поширенням расизму та антисемітизму, загостренням різних форм насильства. Після Другої світової війни загроза правого тероризму та екстремізму у зазначеному регіоні розвивалась хвилеподібно, змінювалась за часовими та географічними параметрами, зазнала трансформацій, адаптуючись до нових умов та обставин. На зростання чи падіння широкомасштабних кампаній правих терористів та екстремістів впливав взаємозв'язок між міжнародними конфліктами, типами режимів та поведінкою еліт [118, с. 30]. У післявоєнний період активізувалась діяльність груп, спонсорованих елітою: окремі політичні сили з метою реалізації власних планів та намірів активно підтримали та використали ресурси окремих екстремістських груп. Такі ієрархічно організовані з централізованим керівництвом терористичні угруповання діяли в Італії, Німеччині та Франції в період 1960-их – 1980-их років. Практично еліти використовували терористичні угруповання для реалізації власних стратегій, спрямованих на захист або відновлення колишніх авторитарних режимів, на перешкоджання представникам лівих

сил отримати політичну владу. Сьогодні у країнах Західної Європи навряд чи діють або мають значну підтримку такі терористичні та екстремістські угруповання.

У той же час, не можна оминати і точку зору окремих науковців, які стверджують, що правий тероризм виник саме у Сполучених Штатах Америки. На їхню думку, першим випадком правого тероризму було вбивство Авраама Лінкольна у 1865 році з метою перешкоджання розповсюдженню руху аболіціоністів та підтримки встановленого соціального та расового порядку. Ми підтримуємо твердження доцента кафедри сучасної історії Зальцбурзького університету в Австрії Йоганнеса Дафінгера та викладача Університету Ерланген-Нюрнберг в Німеччині Моріца Флоріна, які акцентують увагу на тому факті, що у зазначених подіях була відсутня усталена концепція тероризму як тактики [120].

На початку XXI століття, в умовах значних успіхів праворадикальних партій на виборах у низці країн Західної Європи, а також їхнього широкого впливу та, відповідно, широкої народної підтримки, активізувалась діяльність ультраправих партій у провідних державах європейської спільноти - Італії, Німеччині, Франції. Зокрема, у вересні 2022 року на позачергових парламентських виборах в Італії перемогу отримав блок правих політичних сил на чолі з головою партії «Брати Італії» (Fratelli d'Italia) Джорджею Мелоні; у 2017 році в Німеччині вперше після Другої світової війни ультраправа партія «Альтернатива для Німеччини» (Alternative für Deutschland (AfD) за результатами виборів пройшла у Бундестаг; у 2022 році під час президентських виборів у Франції лідерка ультраправої партії «Національне об'єднання» (Rassemblement national (RN) Марін Ле Пен пройшла у другий тур виборів із рейтингом 34% голосів проти 64% підтримки Еммануеля Макрона. Така ситуація спричинила активні дискусії серед експертів та науковців щодо загроз європейській демократії, які може спричинити поширення екстремізму.

На основі набору даних правого тероризму та насильства (RTV Trend Report – 2022), підготовленого Центром дослідження екстремізму за результатами 2021 року, можна виокремити основні характерні риси правого тероризму та екстремізму у Західній Європі початку XXI століття. При цьому слід враховувати той факт, що певні характерні особливості зазначених явищ мали свої особливості у залежності від країни, її політичного, економічного та географічного становища тощо. Зокрема, необхідно акцентувати увагу на факті регіональної орієнтації в плані ідеологічної складової екстремізму на теренах досліджуваних країн. Так, правий екстремізм має міцні позиції в південній частині Італії, в той час як на півночі країни переважають прибічники лівого екстремізму. Аналогічну ситуацію можна побачити і в Німеччині, де розмежування між правими та лівими екстремістами йде по лінії схід – захід.

Отже, на основі аналітичних та статистичних даних звіту Центру дослідження екстремізму (RTV Trend Report – 2022) серед основних характерних рис правого тероризму та екстремізму у країнах Західної Європи слід визначити:

1. У порівнянні з показниками 2021 року та середньостатистичним показником 2015-2020 років щодо абсолютної кількості завершених терористичних атак лідируючі позиції посідає Німеччина (вказаний показник за 2021 рік є нижчим (на 25 інцидентів) за середній показник 2015-2020 років, що пояснюється фактором «кризи біженців» 2015 року та 2016 року); Італія посіла третє місце із незначним зменшенням абсолютного показника завершених атак (на 3 інциденти) у 2021 році; Франція (на п'ятій позиції) у 2021 році зазнала більше атак (на 4 інциденти), ніж у попередні роки.

2. Найбільшу загрозу насильства становили спонтанні напади, здійснені неформальними та неорганізованими групами проти етнічних та релігійних меншин (за даними правого тероризму та насильства (RTV Trend Report): у 2021 році терористичні атаки здійснили 47% неформальних та

неорганізованих формувань, у той час як частка поодиноких акторів у здійсненні терористичних актів становила 32% від загальної кількості терористичних атак [115, с. 2]. У попередні періоди переважали масові напади, а також напади, ініційовані поодинокими акторами: організований правим екстремістом Гундольфом Келером масштабний терористичний акт на фестивалі Октоберфест у Мюнхені, коли у результаті вибуху загинули 13 осіб та понад 200 осіб отримали поранення (федеральні прокурори дійшли висновку, що екстреміст намагався вплинути на парламентські вибори 1980 року, прагнув до диктаторської держави за зразком націонал-соціалізму [108]); вибух у синагозі у Парижі, який інтерпретують як перший антисемітський теракт у Франції після Другої світової війни [81], у результаті якого загинуло четверо осіб, а 46 отримали поранення). У той же час останніми роками у Європі розвинувся особливий тип колективного тероризму – «вулик», який здійснюється правими, антиміграційними, та антиурядовими рухами із залученням периферійних більш войовничих правих організацій [91, с. 99].

3. Правоекстремістське насильство та тероризм здебільшого здійснювалися представниками етнічної більшості проти «слабших меншин» [126, с. 86], оскільки для правих екстремістів цінність людини визначається її приналежністю до певної етнічної групи чи нації, що цілком пояснює наявність у правому екстремізмі елементів націоналістичної або расистської ідеології. Саме тому свого роду об'єктами-мішенями для правих екстремістів стають, переважно, представники етнічних меншин, мігранти, маргіналізовані групи населення тощо. Набори даних правого тероризму та екстремізму (RTV Trend Report) свідчать про те, що саме мігранти, релігійні та етнічні меншини частіше стають ядром атак правих екстремістів: у 2021 році 74% терористичних атак були спрямовані на етнічні та релігійні меншини [115, с. 14]. Так, у 2021 році в німецькому місті Ольденбурзі невідомі підпалили житловий притулок для біженців, в іспанській Барселоні троє осіб із нацистською символікою намагались підпалити безхатченка,

обливши його бензином. Серед всього переліку об'єктів, на які здійснювали напади праві екстремісти та терористи у просторі та часі, переважали саме етнічні групи та релігійні меншини. Так, за останнє десятиліття на зазначену групу були спрямовані 75% усіх атак [115, с. 14].

4. Значно зменшилась кількість атак зі смертельними наслідками, скоєних саме організованими групами, афілійованими членами та координованими організаціями: у 2020 та 2021 роках зареєстровано по два випадки спонтанних терористичних нападів із летальними наслідками, скоєних акторами-одинками [115, с. 5].

5. Терористичні акти зі смертельними наслідками переважно здійснювали чоловіки старшого віку з глибокими расистськими переконаннями, в той час, як молоді екстремісти просували терористичні наративи в Інтернеті, що сприяло зростанню транснаціональної загрози правого екстремізму.

6. Зросло використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ як засобу для поширення пропаганди правого тероризму та екстремізму, вербування нових членів, спілкування та навчання прибічників та членів угруповань, маніпулювання, поширення страху та напруги, збір розвідувальних даних, планування терористичних актів. Миттєвий доступ екстремістів та терористів до багатомільйонної аудиторії, відсутність чіткого державного контролю за оприлюдненням насильницького контенту в соцмережах значно спрощує процедуру об'єднання екстремістів та терористів з метою вільного обміну думок та планів, сприяє поширенню екстремістських ідей в режимі інкогніто або під псевдонімами.

7. Мейнстрим правих екстремістських ідей: використання гумору та сарказму для того, щоб сформулювати свої погляди для більшого споживання [85, с. 7]. Інші методи, які використовують праві екстремісти, це розповсюдження фейкових новин, мемів, тролінгу та постінгу. Слід зазначити, що успішності екстремістських рухів певною мірою сприяє те, що вони говорять мовою мас.

2.2. Особливості та форми прояву правого тероризму та екстремізму в європейському інформаційному просторі (на прикладі Італії, Німеччині, Франції)

В умовах зростання транснаціональної терористичної загрози актуальності набуває питання інформаційної безпеки. Стрімкий розвиток ІКТ, широке використання телекомунікаційних мереж створили передумови для активного використання ТО та ЕО потужностей соціальних медіа (Інтернет-простору, соціальних мереж, месенджерів, онлайн-платформ) для поширення насильницької пропаганди, самореклами, маніпулювання, залякування, вербування та навчання нових членів, обміну досвідом, планування та супровід терористичних операцій тощо. Праві екстремісти були першими користувачами Інтернет-технологій для насильницьких екстремістських цілей (починаючи із 1980-их років для таких організацій Інтернет став одним із провідних засобів спілкування та інформування). Соціальні медіа в руках терористів та екстремістів стали справжньою зброєю. Початок ХХІ століття характеризується появою та поширенням медіатероризму – особливого виду інформаційного тероризму, сутність якого полягає у цілеспрямованому використанні ТО та ЕО соціальних медіа з метою поширення насильницької пропаганди, залякування, маніпулювання, дестабілізації ситуації. ТО та ЕО створили мережу вебсайтів, Інтернет-спільнот, онлайн-каналів та груп новин з метою обійти соціальну цензуру проти поширення фашистської ідеології, насильницької пропаганди, расизму, ненависті тощо.

У той же час, слід звернути увагу на той факт, що на початку ХХІ століття, у порівнянні з попереднім часом, кардинально змінились взаємовідносини ТО та ЕО із соціальними медіа:

1) на початку ХХІ століття організації та рухи терористів та екстремістів оволоділи соціальними медіа вже як інформаційною зброєю з метою маніпулювання, інформування, вербування, навчання тощо (до цього

часу взаємозв'язок терористичних організацій із засобами масової інформації (преса, телебачення та радіо) переважно носив інформативний характер (оповіщення про терористичні акти);

2) в активний ужиток ТО та ЕО увійшли зашифровані програми для чату (Discord, Hoop, Telegram), соціальні мережі (Facebook, Instagram, Twitter, YouTube), онлайн-дошки оголошень (Reddit, 4chan, Stromfront), що вплинуло на прискорення процесу обміну інформацією між ТО та ЕО, розширило територіальні межі діяльності терористів та екстремістів, забезпечило безпечні онлайн-сховища для правих терористів та екстремістів [85, с. 7];

3) організації та рухи терористів та екстремістів у своїй діяльності в інформаційному просторі для демонстрації насильницьких поглядів та ідей з метою їх масового споживання взяли на озброєння інформаційні інструменти – гумор, сарказм, меми, тролінг та постінг, фейкові новини.

У своїй діяльності правоекстремістські організації поєднують методи онлайн- та офлайн-діяльності. Водночас, окремі такі рухи виникли та діють виключно в Інтернет-просторі (наприклад, мережі Iron March, Atomwaffen Division), основну діяльність спрямовують на проведення медіаакцій. Для ідентитарного руху (в основі якого лежить загальноєвропейська, етнонаціоналістична політична ідеологія, яка стверджує право європейських етнічних груп на західну культуру та території, що належать виключно їм) привернення уваги медіа має вирішальне значення для проведення публічної дискусії. Також праві терористи та екстремісти з метою поширення власної ідеології та поглядів, впливу на суспільство керують низкою аналітичних центрів, видавництв, вебсайтів, газет тощо.

У цих мовах на порядок постає питання захисту інформаційного простору від терористичного та екстремістського впливу.

Для ґрунтовного аналізу причин та умов виникнення та поширення в європейському інформаційному просторі правого тероризму та екстремізму обрано країни Західної Європи, адже саме цей регіон має найтривалішу історію, значні масштаби та динаміку правого тероризму та екстремізму. Так,

за результатами аналізу набору даних правого тероризму та екстремізму (RTV), який щорічно готує Центр дослідження екстремізму при Університеті Осло (Center for Research on Extremism – C-REX), впродовж 1990 – 2018 років Німеччина, Італія та Франція належали до країн із найвищою кількістю терористичних актів. Зокрема, впродовж 2015 – 2018 років у Німеччині зафіксовано 68 актів з летальними (5 не смертельними) наслідками, в Італії – 22 (1) та у Франції – 7 (0) випадків [79].

Саме фашистські режими Німеччини та Італії першої половини ХХ століття (італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм) були історичними попередниками сучасного правого екстремізму. Після Другої світової війни та розгрому фашистських режимів у країнах Європи сформувались правоекстремістські групи та партії, основні зусилля які спрямовували на відновлення фашистських чи правоекстремістських планів. У кінцевому результаті правий тероризм та екстремізм був спрямований на створення форми правління, подібної до фашистського режиму в Італії та Німеччині. Спадщина фашизму й сьогодні впливає на політичну ситуацію в країнах, а її ідеологія та риторика присутні в окремих політичних рухах та партіях [101]. У той же час, перемога ультраправої коаліції на чолі із Джорджею Мелоні (партія «Брати Італії»), коаліції правих сил із створеною неонацистами партією «Шведські демократи» підтвердили, що сьогодні консервативні партії у цих країнах поступаються своїми позиціями на користь правих сил. Хоча своїми коріннями зазначені партії і сягають основ фашизму, в той же час в сьогоденних умовах представники цих правих сил вже не виступають на фашистських позиціях, а стали більш поміркованими [133].

Італія

Італія має тривалу історію, що переплітається із фашизмом на початку ХХ століття. Відголоски цього ми бачимо в сьогоденньому політичному дискурсі: успіх правих праворадикальних та ультраправих політичних партій,

поширення правоекстремістської пропаганди в соціальних мережах та ксенофобських настроїв у суспільстві.

Перемога у травні 2001 року італійської правоцентристської коаліції Сільвіо Берлусконі, до якої увійшли ультраправі партії, стала переломним моментом на політичній сцені Італії. Альянс із ультраправими політичними партіями (зокрема, «Ліга Півночі» (Leds Nord), а також перемога у вересні 2022 року на позачергових парламентських виборах блоку правих політичних сил на чолі з головою партії «Брати Італії» Джорджею Мелоні (до правого альянсу якої увійшли ультраправа «Ліга Півночі» Маттео Сальвіні та правоцентристська «Сила Італії» («Forza Italia»)) викликала занепокоєння серед політиків та експертів. Зокрема, депутат Європарламенту від партії Німеччини «Зелені» Расмус Андресен (Rasmus Andresen) наголосив, що Італія рухається до «антидемократичного та антиєвропейського уряду», а французька газета «Libeation» опублікувала застереження про «фашизм у Європі», викликаний подіями в Італії [133].

У 2020-х роках в Італії активізували діяльність праворадикальні та ультраправі партії («Нова сила» («Forza Nuova») та «Дім Паунда» («CasaPound Italia»)), значного поширення на цьому фоні набула правоекстремістська пропаганда (широко використовувались онлайн-спілкування та поширення ідеологічних матеріалів - переважно расистські або антисемітські повідомлення - через соціальні мережі та медіа-платформи Telegram, Twitter, платформи Facebook, YouTube, Instagram тощо), серед населення підтримку знайшли ксенофобські настрої, критика обмежень у зв'язку із COVID-19, а також поширення дезінформації про COVID-19, зросли виступи проти італійських владних кіл, у підтримку суворішої імміграційної політики. Зокрема, партія «Casa Pound» активно присутня в Інтернет-просторі, ефективно використовує соціальні мережі для розповсюдження своїх повідомлень та вербування нових членів організації. Також організація має цілодобове Інтернет-радіо «Bandiera Nera» та щотижневу трансляцію «Tortuga-TV».

На цьому фоні у жовтні 2021 року в Римі відбулися значні протести проти поширення так званої «зеленої перепустки» (Green Pass) COVID-19, які переросли в насильство та напади, чим скористалась фашистська партія «Forza Nuova»: лідери організації брали участь у нападі на штаб-квартиру профспілки Італійської загальної конфедерації праці (Italian General Confederation of Labour (CGIL) і були заарештовані [132]. Представники Демократичної партії, скориставшись Законом Шельба від 1952 року (що робить незаконною реорганізацію фашистської партії в будь-якій формі), подали офіційну пропозицію прем'єр-міністру щодо оголошення «Forza Nuova» поза законом, оскільки вона була фашистською організацією [132], а члени партії були залучені до злочинів на ґрунті ненависті та підбурювання до насильства. Сенат та Палата депутатів Італії схвалили лівоцентристську ініціативу про розпуск політичної партії та заборони всіх неофашистських політичних рухів та груп.

На основі поданих у звіті даних правого тероризму та насильства (RTV Trend Report – 2022) порівняльних періодів 2015 – 2020 та 2021 роки можемо виділити характерні особливості прояву правого тероризму та екстремізму в Італії.

1. За останні роки в Італії значно укріпили свої позиції праворадикальні групи, які активізували свою діяльність і в онлайн-просторі з метою забезпечення розширення власної бази за рахунок молоді.

2. Італія входить до трійки країн із найбільшою кількістю терористичних атак впродовж 2015 – 2021 років. У той же час констатуємо незначне зниження у 2021 році абсолютної кількості завершених атак в країні в порівнянні із 2015 – 2020 роками.

3. Переважна кількість атак у зазначені періоди була здійснена одиночними акторами (21% від загальної кількості завершених атак – 152), неорганізованими групами (20%), координованими організаціями (19%), неформальними групами (18%) [115, с. 18].

4. Основними цільовими групами, які піддавались терористичним нападам впродовж 2015 – 2021 років, становлять етнічні та релігійні меншини (72% від загальної кількості атак) та політичні опоненти (24%) [115, с. 16]. У той же час, слід звернути увагу на той факт, що у 2015 – 2016 роках у зв'язку із тим, що Італія прийняла значну кількість біженців (чому сприяло її розташування на узбережжі Середземного моря – для біженців та мігрантів це був шлях до Європи), у цей період зросла частка нападів на іммігрантів.

5. Найпоширенішими формами злочинів були злочини на ґрунті ненависті (підбурювання до насильства, фізичні напади).

6. Правоекстремістські організації активно використовували онлайн-платформи для поширення ідеологічних матеріалів (антисемітських та расистських повідомлень, що спонукають до насильницьких дій), забезпечення спілкування з широким колом споживачів Інтернет-контенту, вербування нових членів серед молодіжного середовища, маніпулювання, залякування тощо.

Італійська мережа правих екстремістів охоплює вебсайти, списки розсилки та IRC-сервіси. Як засвідчує звіт Європолу про ситуацію з тероризмом і тенденції в ЄС (TE-SAT) за 2021 рік, в Італії правоекстремістська пропаганда активно використовувала онлайн-методи для спілкування та поширення ідеологічного матеріалу через соціальні медіаплатформи – Twitter, Telegram, VKontakte [156, с. 90]. Ультраправі онлайн- та офлайн-спільноти поширювали антисемітські та расистські повідомлення, що спонукали до насильства. Основними італійськими мережами є вебсайти «Foedus Italicum» (мережа збирає вебсайти політичних рухів, історію фашизму тощо) та «Dux Award» (стрічка для фашистських вебсайтів). Вебсайти та групи новин містять тексти різних жанрів, стилів та напрямків.

В Італії платформи соціальних мереж, особливо Facebook, стали свого роду інструментами для організації протестів, політичних мітингів та інших

масових зібрань. У зазначеному аспекті це доволі ефективний засіб для ТО та ЕО, оскільки не передбачає жодних обмежень щодо використання у зазначеному контексті.

Німеччина

У ХХІ столітті Німеччина залишається країною в Західній Європі з найвищим показником рівня насильства правих терористів та екстремістів. Впродовж 2001 – 2021 років вона входила до трійки країн у Західній Європі з найбільшою кількістю нападів із смертельними наслідками на душу населення, здійснених правими екстремістами. В останні роки у Німеччині розпочався процес відродження організованих та неорганізованих форм крайнього правого тероризму та екстремізму, масового насильства, нападів поодиноких осіб. Новим явищем у цьому аспекті є так званий колективний «вуликовий тероризм»: активна участь у терористичних змовах та актах насильства осіб, які раніше не були пов'язані з крайніми правими, спонтанно сформованих, з відсутнім довгостроковим пануванням [91, с. 97, 98].

Зростання та поширення правого тероризму та екстремізму в Німеччині підтверджують дані Федерального відомства з охорони конституції (Federal Office for the Protection of the Constitution) та німецької внутрішньої розвідки щодо наявності на території країни у 2014 році 21 000 ультраправих екстремістських активістів, з яких понад 7 000 осіб становили представники субкультурного середовища (зокрема, скінхеди тощо), понад 5 000 осіб – неонацистів та понад 6 000 – представники ультраправих партій [91, с. 90]. У той же час, констатовано, що майже 50% від усієї чисельності становлять особи, орієнтовані на насильство задля реалізації власних цілей та намірів.

Результати проведеного у 2006 році Фондом імені Фрідріха Еберта загальнонімецького репрезентативного опитування свідчать про поширення правоекстремістських поглядів у всіх регіонах країни, серед усіх вікових груп населення [58, с. 14]. Також за результатами проведеного у січні – лютому 2023 року репрезентативного дослідження німецького суспільства «Віддалений мейнстрім» (Die distanzierte Mitte), проведеного групою

Білефельдського університету на замовлення Фонду Фрідріха Еберта, 8% респондентів поділяють правоекстремістські погляди [96]. У попередні роки цей показник становив лише 2 – 3%. Зріс показник підтримки (з 2 – 4% до 6%) диктатури сильної партії на чолі з лідером. Про поширення правоекстремістських поглядів та ідей свідчить рівень підтримки (53%) ідеї повернення до більш національно орієнтованої політики, підтримки закликів до ізоляції від зовнішнього світу [96].

Німеччина має тривалу історію формування, розвитку та діяльності правих екстремістів. Правоекстремістські організації в Німеччині поділяються на політичні партії («Національно-демократична партія Німеччини» («Nationaldemokratische Partei Deutschlands» (NPD), «Право» («DIE RECHTE»), «Партія нової сили» («Neue Stärke Partei»), «Вільні сакси» («Freien Sachsen»); орієнтовані на насильство організації (переважно молодіжні групи, товариства, зокрема, правоекстремістські скінхеда); інші праві екстремісти – так звані «нові праві» [82]. Правий екстремізм у Німеччині не є однорідним явищем, має расистські, антисемітські та націоналістичні ідеологічні елементи.

На основі аналізу діяльності правоекстремістських угруповань можна виділити характерні особливості правих екстремістів в Німеччині:

- активне застосування та поширення насильства;
- відсутність керівного центру управління терористичних та екстремістських груп, що спонукає до спонтанної діяльності;
- відсутність публічної інформації про терористичні та екстремістські напади: взяття на себе відповідальності за акти насилля шляхом оповіщення, інформування в заявах чи листах (зокрема, у Німеччині тільки 24% злочинців надсилають повідомлення будь-якої форми про вчинені акти насилля [91, с. 93]);
- широке використання соціальних медіа як джерела поширення правоекстремістської ідеології, розпалювання ненависті, вербування молоді тощо (зокрема, Національна демократична партія Німеччини та «Третій

шлях» долучались до організації груп протесту в Інтернет-просторі, головним чином через Facebook, спрямованих проти біженців, шляхом оприлюднення фальсифікованої статистики злочинів іммігрантів тощо [91, с. 95]);

➤ на ґрунті «кризи біженців» праві терористи та екстремісти здійснили значну кількість терористичних атак, спрямованих не тільки проти самих біженців, але й проти політиків з проімміграційними поглядами, іммігрантів та релігійних меншин. Зокрема, впродовж 2016 – 2018 років три з п'яти летальних випадків стосувались саме цієї групи [117, с. 13]. Значний сплеск актів насилля проти біженців Федеральна кримінальна поліція зареєструвала у 2015 році: з 1005 загальних атак 901 насильницький акт спрямований проти притулку для біженців [91, с. 92]. У той же час екстремістського насилля зазнали і політичні, громадські діячі. У 2015 році кандидат на посаду мера Кельна Ганрієтта Рекер під час агітаційної акції була поранена ножом чоловіком, який намагався покарати політика за її позицію на підтримку біженців [124]. У червні 2019 року вбивство політика ХДС Вальтера Любке, який відкрито підтримував прикордонну політику Ангели Меркель в умовах «кризи біженців» у 2015 році, чим власне і викликав ненависть в ультраправих колах [129], фактично було першим вбивством політика, здійснене правими екстремістами у післявоєнній Німеччині. Погрози політикам та посадовим особам з боку правих екстремістів набули такої масовості, що через такі ризики для життя деякі німецькі міста взагалі не могли виставити кандидатів на лідерство [124]. Як зауважили місцеві чиновники та аналітики, «така тенденція відображає тривожний розпад цивілізованості та політичного дискурсу в дедалі поляризованій Німеччині, де підступний вплив ультраправих змінює правила поведінки» [124].

ТО та ЕО Німеччини активно використовують інформаційний простір (соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи тощо) для поширення власної ідеології, пропагування ненависті та насильства, вербування та навчання нових членів тощо.

У правоекстремістських та неофашистських користувачів саме Telegram є найбільш поширеним у використанні месенджером (його популярність зростає на фоні видалення їхніх облікових записів на Facebook, YouTube на інших онлайн-платформах). Так, у січні 2022 року член німецького протестного руху «Сторонній мислитель» («Querdenker») оприлюднив у Telegram фотографію прем'єр-міністра північно-східної землі Мекленбург-Передня Померанія (Німеччина) Мануели Швезіг із підписом про погрозу вбивства [119]. Хоча влада й оголосила, що розслідуватиме погрози вбивством посадової особи, у той же час міністр внутрішніх справ штату Крістіан Пегель в інтерв'ю громадському мовнику NDR заявив, що знайти автора буде нелегко [137]. На відміну від інших онлайн-платформ (Facebook, Google, YouTube тощо), компанія Telegram відмовилася співпрацювати з владою. У відповідь на це Федеральна кримінальна поліція Німеччини (Bundeskriminalamt) звинуватила Telegram у тому, що останній не відповідає на їхні запити про видалення правоекстремістського контенту.

З метою поширення власної ідеології, забезпечення спілкування із однодумцями праві екстремісти окрім звичайних форматів веб-сайтів та менеджерів використовують і інші інструменти – форуми, інформаційні дошки, меми тощо. Найбільш поширеними та частіше використовуються правими екстремістами меми як частина їхньої онлайн-культури. Так, за допомогою мемів «Жаба Пепе», «Щасливий торговець», «Потрійна дужка» праві екстремісти поширюють власні повідомлення та ідеологеми ненависті: жартівливі зображення та тексти передають правоекстремістську позицію, при цьому не поширюючи жодного матеріалу із кримінальним забарвленням. Одним з прикладів є популярний мем «Жаби Пепе» (створений 4chan у 2008 році) із підзаголовком «Аушвіц Пепе», де жабеня з цинічною посмішкою в кашкеті СС стоїть перед в'їздом до табору смерті і тримає в руках єврейську зірку. Такий мем з частковими змінами активно використовується екстремістами. Зокрема, прихильники ультраправих, які підтримували Дональда Трампа у виборчій кампанії США у 2016 році використали мем

«Жаби Пепе» змінивши його вигляд: замість кашкета було домальовано волосся Дональда Трампа, який тримає у руці наколку Республіканської партії, а фон табору смерті було замінено на прикордонний паркан між США із Мексикою (передвиборча обіцянка Дональда Трампа) [147, с. 71]. Також поширеним з 2015 року варіантом мему жаби Пепе є Хонк: жабеня прикрашене кольоровою перукою та клоунським носом. Фігура Хонка асоціюється із «Світом клоунів» - так оцінюють демократичне та плюралістичне західне суспільство, яке «можна терпіти лише з цинічним гумором» [147, с. 71].

Популярним серед екстремістів є мем «Потрійна дужка», у якого потрійна дужка ставиться навколо слова або зображення з метою підкреслити приналежність до єврейського походження тощо. Ця карикатура доволі часто поширюється із запереченням Голокосту бо у зв'язку із анти єврейською пропагандою.

Ще одним розповсюдженим серед правих терористів та екстремістів мемом є «Місячна людина» - персонаж мультфільму з білою головою у формі півмісяця та з чорними окулярами. Зовнішній вигляд цього мему нагадує представника ЕО Ку-клукс-клан. Екстремісти та терористи використовують цей мем для підкреслення расистських та антисемітських поглядів.

Мем «Кекістан» користувачі Інтернету використовують для підкреслення своєї приналежності до правоекстремістської сцени. Мем у вигляді прапора, який містить логотип іміджборду 4Chan, слово КЕК («ха-ха-ха»), а також кольорову гаму мему «Жаби Пепе» та елементи німецького військового прапора з Третього Рейху.

Окремим напрямком присутності правого тероризму та екстремізму в інформаційному просторі Німеччини є музика та музичні заходи (концерти, фестивалі тощо), які охоплюють, головним чином, молодіжне середовище та пропонують молоді своєрідне відчуття спільності, підкреслюють їхню ідентичність, особливість. Праві екстремісти використовують музику для

залучення молоді до правих екстремістських ідей та поглядів. Тексти пісень містять націоналістичні, ксенофобські, антисемітські та антидемократичні ідеї, образи тощо. Так, рок-музика скінхедів закликає до насилля: рок-група «Landser» прославляла Третій рейх, закликала до ліквідації демократії та насильства проти іноземців, а самі учасники гурту називали себе «терористами з електрогітарами» [102]. Після офіційної заборони концертів (суд визнав групу «Landser» злочинною організацією) гурт влаштував таємні виступи, об'єднуючи навколо себе однодумців.

Водночас, у зв'язку із карантинними обмеженнями, пов'язаними з розповсюдженнями вірусу COVI-19, кількість та масштаби музичних заходів, проведених правими екстремістами, значно зменшилась. Останнім масовим правоекстремістським музичним заходом в Німеччині був фестиваль «Щит та меч» («Schild\$Schwert»), який відбувся 21 – 22 червня 2019 року в Остріці (Саксонія) та зібрав майже 700 німецьких представників та правих екстремістів з інших європейських країн. Аналогічними були музичні фестивалі у 2017 році: «Рок проти відчуження II» («Rock gegen Überfrembung II») в Темарі (Тюрінгія) за участі майже 6000 осіб – правих екстремістів з усієї Німеччини і сусідніх країн та концерт «Рок для ідентичності» («Rock für Identität») Верхньому Пфальці із понад 1000 відвідувачів. Відповідно до Закону про збори, обидва заходи були зареєстровані як політичні акції, під час яких музичні виступи вергувались із політичними промовами [138]. Такі музичні заходи об'єднують різні правоекстремістські напрямки, де переважають представники субкультурної та неонацистської сцен. Масштабні музичні фестивалі сприяють розширенню міжнародної взаємодії з іншими правими екстремістами.

Правоекстремістські виконавці для поширення власних ідей та поглядів активно використовують Інтернет-радіо (трансляції виступів, інтерв'ю з учасниками сцени, реклама, чати, дискусійні форуми тощо).

Франція

Франція – одна з країн Західної Європи, яка має доволі тривалу історію ультраправих рухів з антисемітизмом, етнічним та релігійним націоналізмом як основними мотиваторами. Сьогодні французькі неофашистські угруповання активізували свою діяльність: здійснено серію нападів на мігрантів, активістів лівих сил та державних службовців. У той же час, слід зазначити, що загалом Франція не зазнала масштабних актів насильства та масових терористичних нападів з боку правих екстремістів: у Франції з 1986 року здійснено понад 1300 актів насильства правими екстремістами, ще 30 актів скоєно впродовж 2021 року [144, с. 108]. Низка терористичних подій (спроби вбивства Президента Франції Жака Ширака, напади на політиків, на мусульман) провалилися або були зірвані. У 2017 році ліквідовано п'ять осередків правих екстремістів, серед яких – організації «Новий» (Nouvelle OAS), «Дії оперативних сил» (Action des forces opérationnelles (AFO)).

Заснована ще у 1972 році ультраправа партія Франції «Front National» (FN) («Національний фронт») була найвпливовішою організацією з різноманітною ідеологією (націонал-революціонери, неонацисти тощо), яка утримувала біля себе значну кількість ультраправих рухів. У контексті дискусій щодо кваліфікації «Front National», увагу необхідно зосередити на рішенні Паризького кримінального суду у справі лідера «Front National» Марін Ле Пен проти лідера «Parti de Gauche» («Лівої партії») Жан-Люка Меланшона щодо використання останнім «нецензурної лексики» через зауваження, які лідер лівих зробив під час президентської кампанії 2012 року (назвав Марін Ле пен «фашисткою»). Паризький суд визнав, що це був справедливий коментар у політичних дебатах між політичними опонентами на політичну тему, оскільки термін «фашист» може мати образливий відтінок, коли використовується поза будь-яким політичним контекстом або супроводжується іншими принизливими термінами [104].

З подальшим перетворенням «Front National» на «Rassemblement National» (RN) («Національне об'єднання») – партію, що орієнтувалась переважно на правий та правоцентристський електорат, з'явилась значна

кількість малих крайніх правих груп, яка віддалилась від «Національного об'єднання». Ці групи взяли на озброєння основні ідеологічні аспекти правого екстремізму: переконання природної нерівності або ієрархії між людьми чи групами людей, прихована або явна мета знищити демократичну систему, віра в авторитаризм.

Впродовж останніх двох десятиліть у Франції на було масштабних акцій насильства, ініційованих правими терористами або екстремістами. Відбулись поодинокі події з метою організації нападів на мечеті у 2003 та 2013 роках, на синагогу у 2020 році. Також з 2019 року спостерігаємо спад тероризму та екстремізму на Заході, що частково можна пояснити пандемією COVID-19 та обмеженнями свободи пересування і подорожей. Зокрема, у Франції у 2021 році було зафіксовано 7 атак, що на 72% менше, порівняно із показниками 2020 року [26, с. 39].

У той же час, у правоекстремістському спектрі зростають ідеї радикального націоналізму: на президентських виборах 2022 року з праворадикальною програмою із елементами культурного та етнічного націоналізму (обмеження імміграції, заборона хустки у громадських місцях тощо), неприйняття ліберальних елементів суспільства тощо виступив кандидат Ерік Земмур [144, с. 109], який був визнаний винним у расовій дискримінації, ненависті та підбурюванні до ненависті проти групи людей на основі їх походження [60].

У цей же період у Франції спостерігається зростання правопопулістського дискурсу: увагу акцентовано на онлайн-присутності впливових осіб ультраправих груп в соціальних медіа, які заохочують до насильства, зокрема проти політичних опонентів, мусульман. Таке проникнення правих екстремістських ідей в соціальних мережах підтримується дискусіями представників ультраправих з подальшим охопленням медіапростору. Зокрема, ультраправі облікові записи у Twitter оприлюднювали факти або актуальну цитату і за допомогою функції @replies (@відповідає) забезпечували спілкування з політиками та медійними

організаціями, що доволі часто в подальшому ставало тематикою дискусій на телевізійних каналах за участі відомих політичних діячів [144, с. 37].

Однією з особливостей правого екстремізму у Франції є популярність окремих прихильників насильницьких дій в Інтернеті. Зокрема, на каналах YouTube, соцмережах Facebook, Instagram, Twitter є низка користувачів, які пропагують ультраправі ідеї та погляди із закликами до насилля, прикриваючи їх гумором або прикрашаючи метафорами для доведення відсутності серйозних намірів або дій з метою уникнення переслідування судом або правоохоронними органами та видалення з мережі. Зокрема, ультраправий ютубер Папасіто (справжнє ім'я Уго Гіл Хіменес) став відомий з 2012 року завдяки своєму блогові «FDP de la mode», де оприлюднював памфлети, пізніше вони були адаптовані до коміксів та видані друком. Також впродовж 2018 – 2020 років вийшли друком три його твори – «Військові щоденники: сатиричний журнал», «Сутінки титанів», «Каральна експедиція», в яких автор прославляє насильство та військовий світ [165]. На своєму YouTube-каналі та каналі «Les Droitards» Папасіто активно виступав за насильство та використання зброї, поширював націоналістичний та антиреспубліканський дискурс. Папасіто та інші ютубери створили групу «Vengeance Patriote», яка навчає активістів боротися та брати участь у вуличному насильстві. За 30 років він створив потужну Інтернет-спільноту: 213 000 підписників на його YouTube-каналі та понад 87 000 – на його обліковому записі в Instagram, стільки ж і у Twitter [165]. У червні 2021 року разом із ультраправим ютубером Кодом Рейньо, як «аполітичні творці», виклали в Інтернеті відеоінструкцію, в якій зімітували страту представника лівих сил. Це викликало підтримку з боку праворадикального політика Еріка Земмура, що охарактеризував Папасіто як «дружелюбного» і «розумного» [152], та обурення представника лівих сил Жана-Люка Меланшона, який подав скаргу з цього приводу, ініційовану як «заклик до вбивства» (до речі, перша така скарга була відхилена). У червні 2023 року YouTube-канал ультраправого діяча було закрито. В останньому опублікованому відео про

суперечки між двома мешканцями містечка Монжуа щодо користування приватної дороги (відео отримало 480 000 переглядів) Папасіто порівнював мера Монжуа Крістіана Ергалю із «куницею, на яку слід полювати». Соцмережа засудила неодноразові злісні погрози та образи ютубера.

У той же час серед Інтернет-спільноти ультраправих у Франції популярністю користуються Ле Рапорт (Le Raptjr) із загальною кількістю передплатників 736 000, Грег Туссен (Greg Toussaint) – 324 000 передплатників, Валек (Valek) – 383 000, Стефан Едвард (Stéphane Edouard) – 324 000, Бруно Ле Сале (Bruno Le Salé) – 270 000 [152], спільноти яких присутні в YouTube, Instagram, Twitter тощо. Також активними та поширеними каналами у спектрі «радикальний націоналізм – правий екстремізм» є Sputnik, Putsch Media, TVLibertés, Boulevard Voltaire тощо, де інтерв'ю та різноманітні шоу набувають більш серйозного характеру та охоплюють важливі питання, на зразок повалення уряду тощо. Прикладом може слугувати канал CNews, власником якого є медіамагнат Вінсент Боллоре. Провідними на каналі є праворадикальні та правоекстремістські теми: впродовж 2020 – 2021 років серед запрошених до участі в програмі політиків 36% представляли ультраправі [144, с. 38]. Канал регулярно зазнає санкції з боку контролю за засобами масової інформації, оскільки не забезпечує представлення різних політичних поглядів та інтересів.

Комунікаційна стратегія, яку активно використовують ультраправі групи та сайти з метою надати легітимності та створити гарний імідж бренду, поширена під назвою «цифровий грамшизм» (на основі тез італійського політичного теоретика Антоніо Грамші (Antonio Gramsci) щодо цифрового всесвіту, що передбачає ослаблення тез крайніх правих в Інтернеті з метою сприйняття громадською думкою) [128].

Висновки до 2 розділу

Отже, як бачимо, Захід має тривалу історію насильницьких актів, здійснених правими терористами та екстремістами. На початку XXI століття зросла підтримка правих партій та насильницьких мереж, збільшилась

кількість ксенофобських та антиімміграційних злочинів, що створило сприятливі умови для активізації діяльності правих терористів та екстремістів, зокрема і в інформаційному просторі. Завдяки цифровим технологіям розширився інформаційний інструментарій терористів та екстремістів: розуміючи всі переваги онлайн-середовища, ТО та ЕО взяли на озброєння Інтернет-простір, соціальні медіа, соціальні мережі, що дозволило, за умови використання техніки «цифрового грамшизму» розширити часові та географічні можливості ТО та ЕО, посилити їхній вплив та популярність. Цьому сприяв і той факт, що в Інтернет-просторі практично неможливо здійснити контроль або забезпечити цензуру над публікаціями із шкідливим або забороненим змістом, оперативно відреагувати на поширення насильницького контенту. У таких умовах актуальним стає питання безпеки інформаційного простору.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

ПРАВОМУ ТЕРОРИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

3.1. Правий тероризм та екстремізм в Італії, Німеччині та Франції: механізми та техніки протидії

У ХХІ столітті в умовах трансформаційних процесів, що охопили суспільство, правий тероризм та екстремізм стали зростаючою транснаціональною загрозою. На порядок денний постають питання розробки ефективної системи засобів боротьби та протидії цим загрозам. А отже першочерговим завданням видається формування дієвого та ефективного антитерористичного та антиекстремістського законодавства на міжнародному та національному рівнях.

Водночас значною перепорою на шляху розробки ефективних механізмів та інструментів протидії правому тероризму та екстремізму є той факт, що дотепер уніфікованого, обов'язкового для всіх держав визначення понять «правий тероризм» та «правий екстремізм» не подано в жодній угоді, укладеній міжнародними організаціями, які відіграють провідну роль у реформуванні сфери безпеки. Визначення понять «правий тероризм» та «правий екстремізм» головним чином залишаються на розсуд держав, у результаті чого фіксуються різні тлумачення у національному антитерористичному та антиекстремістському законодавстві. Така ситуація ускладнює процес розробки ефективних механізмів та інструментів протидії зазначеним явищам, оскільки неоднозначне визначення понять призводить часом до практичних дій, які порушують основні свободи окремих осіб та населення, дискримінують окремі групи. Отже, визначення понять «правий тероризм» та «правий екстремізм» на національному рівні повинні враховувати міжнародні принципи законності та правової визначеності.

Вирішення зазначеного завдання лежить в двох площинах: теоретичній, яка передбачає розробку нормативно-правового механізму

вирішення зазначеного питання (створення дієвого національного та міжнародного законодавства з питань протидії правому тероризму та екстремізму) та практичний - діяльність державних та недержавних установ, міжнародних організацій, спрямована на упередження поширення терористичних та екстремістських поглядів та ідей.

У той же час чітко виокремлено два напрямки протидії правому тероризму та екстремізму: силовий (передбачає діяльність силових структур у відповідності до норм чинного законодавства) та просвітницький (організація та проведення різноманітних заходів – конференцій, зустрічей, дискусій тощо, розробка програм за активної участі представників громадського сектору тощо).

Італія, Німеччина та Франція беруть активну участь у діяльності міжнародних організацій (зокрема, ООН, ОБСЄ, ЄС, Раді Європи тощо), співпрацюють у питаннях протидії тероризму з іншими країнами (наприклад, у межах співпраці США з країнами ЄС, насамперед Францією та Німеччиною, щодо обміну стратегічною та технічною інформацією з питань протидії тероризму, а вже з 2002 року – обміну персональними даними підозрюваних осіб, протидії фінансуванню тероризму, іноземним бойовикам-терористам).

Ситуація ускладнюється тим, що на сьогодні ні в нормативно-правовій базі країн, ні в міжнародному законодавстві немає уніфікованого та усталеного визначення дефініцій «правий тероризм» та «правий екстремізм», що викликає суперечки та плутанину у чіткому визначенні та розмежуванні низки термінів, ускладнює процес формування нормативно-правової бази, відповідно, розробки дієвих механізмів та технік протидії. Екстремістські атаки у Європі найчастіше у судових рішеннях фігурують як злочини на ґрунті ненависті, а не як злочини тероризму, що вносить певну плутанину.

Питання нормативно-правової бази щодо протидії правому тероризму та екстремізму розглянемо на трьох основних рівнях: регіональний, національний та міжнародний. У зазначеному підрозділі наукового

дослідження зосередимо увагу на дослідженні саме регіонального та національного рівнів, що передбачає безпосередню діяльність держав у розробці та реалізації нормативно-правових актів у галузі протидії правому тероризму та екстремізму та участі у європейських організаціях, що ведуть боротьбу із цими явищами.

Нормативно-правову базу із зазначених питань становлять, зокрема, Конституція, Кримінальний кодекс та низка законодавчих актів, в яких закріплені основні важелі протидії правому тероризму та екстремізму.

Італія

Основні аспекти зазначеної проблематики закріплені у Конституції Італійської республіки (Constitution of the Italian Republic), ухваленої у 1947 році Установчими зборами (набула чинності 1 січня 1948 року). Саме статтею 18 Конституції передбачена заборона діяльності «таємних асоціацій та асоціацій, які навіть опосередковано переслідують політичні цілі через організації військового характеру» [11, с. 8], що фактично ставить під заборону діяльність будь-яких фашистських організацій.

Окремі механізми протидії поширенню тероризму та екстремізму прописані у Кримінальному Кодексі (Codice Penale) [7], прийнятому у 1930 році, який набув законної чинності 1 липня 1931 року (жодна із спроб розробити новий Кримінальний Кодекс у 1945 – 1950 роках, 1960 та 1968 роках не була реалізована, жоден з проєктів не був прийнятий). Зокрема, у законодавчому акті передбачені покарання за злочини проти держави, державного управління, громадського порядку та громадської безпеки, проти релігійних почуттів, суспільної моралі, проти особи тощо. Низка положень передбачає заходи щодо придушення проявів думок та поглядів, спрямованих проти держави. Інструменти боротьби із загрозою ТО були посилені внесеними доповненнями в Кримінальний Кодекс відповідно Законом №155 від 2005 року «Невідкладні заходи щодо боротьби з міжнародним тероризмом», відповідно яким встановлені строки покарання за участь у ТО, а також покарання будь-кого, хто «сприяє, засновує,

організовує, керує або фінансує асоціації», створені з метою вчинення актів насильства з терористичною метою або для підриву демократичного порядку (статті 270, 280, 289) [7].

Важливе значення у боротьбі з правим тероризмом та екстремізмом мали Закон Шелба від 1952 року та Закон Манчіно від 25 червня 1993 року, які впроваджують перехідне положення Конституції, що забороняє реорганізацію, відновлення та апологію розпущеної фашистської партії, встановлює міру покарання (у вигляді ув'язнення та сплати штрафів) за сприяння або участь в організації чи відродженні рухів або асоціацій з антидемократичними цілями, їх пропаганді.

Закон Шелба - це перший законодавчий акт, який ввів в правову систему покарання за такий злочин як виправдання фашизму. У той же час, слід звернути увагу на те, що у законодавчому акті чітко прописано, що саме передбачає реорганізація розпущеної фашистської партії: «об'єднання, рух або в будь-якому випадку група людей не менше, ніж з п'яти осіб проводить антидемократичні цілі, специфічні для фашистської партії, прославляючи, погрожуючи або використовуючи насильство як метод політичної боротьби або виступаючи за придушення свободи, гарантовані Конституцією, або шляхом приниження демократії, її інститутів і цінностей Опору, або шляхом проведення расистської пропаганди» тощо [30]. Статті 1, 2, 4 Закону передбачають покарання індивідуальної поведінки особи щодо, наприклад, виправдання або вибачення фашизму:

➤ сприяння або організація створення асоціації, руху чи групи, які переслідують антидемократичні цілі карається позбавленням волі від п'яти до дванадцяти років або штраф у розмірі від одного мільйона до десяти мільйонів лір [30];

➤ пропагування створення вищевказаних асоціацій, рухів чи груп карається позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років та штрафом у розмірі від двохсот тисяч до п'ятисот тисяч лір [30];

➤ важливим пунктом є передбачення заходів з покарання за будь-яке з вказаних дій, вчинених через пресу (при чому покарання передбачає позбавлення волі на строк від двох до п'яти років та штраф від п'ятисот тисяч до двох мільйонів лір); у той же час покарання передбачено і власне для друкованого органу за вчинення відповідних дій – судовий орган може постановити накладання арешту на газети, видання чи друковану продукцію, припинити дату реєстрації на строк від трьох місяців до одного року [30];

➤ відповідно до статті 3 вищезазначені організації підлягають розпуску відповідно до постанови судової влади, яка підтверджує реорганізацію розпущеної фашистської партії (у такому випадку саме Міністр внутрішніх справ за результатами консультації з Радою міністрів видає наказ про розпуск і конфіскацію активів) [88].

Як бачимо, Закон Шелба чітко розробив механізм та інструменти боротьби з організаціями профашистського спрямування. В Італії зафіксовано декілька випадків розпуску відповідних політичних організацій та рухів на підставі Закону Шелба: «L'Ordine Nuovo» («Ордине Нуово») (розпущена у 1973 році), «Avanguardia Nazionale» («Національний Авангард») (розпущений у 1976 році) та «Fronte nazionale» («Національний фронт») (розпущений у 2000 році) [153].

Уточнення до Закону Шелба щодо покарання за расову дискримінацію та злочини на ґрунті ненависті вносить Закон Манчіно, яким передбачено покарання за пропагування ідей щодо расової, етнічної, національної або релігійної дискримінації, за вчинення актів дискримінації (передбачено позбавлення волі строком від одного до трьох років та штраф у розмірі від одного до двох мільйонів лір) [29]. Закон також засуджує жести, дії та гасла, пов'язані із фашистською ідеологією.

У той же час зазначені закони внесли певні колізії у розуміння щодо аргументації того, що саме належить до пропаганди расової, етнічної, релігійної або національної дискредитації. Застосування зазначених законів викликало певні суперечності у плані судового переслідування за

виправдання фашизму через гарантування передбачених у Конституції країни свободу вираження думки.

Оперуючи зазначеною нормативно-правовою базою активно діють у напрямку упередження та виявлення правих терористів та екстремістів правоохоронні органи. Зокрема, у 2019 році поштова поліція відстежила понад 2000 віртуальних просторів на предмет виявлення расової дискримінації, правого екстремізму, антисемітизму, загрози нападу на ділянку залізниці Рим - Мілан, у результаті чого було виявлено велику кількість зброї та вибухівки, що належала ультраправим екстремістським групам [144, с. 71].

На національному рівні в Італії створено два державні органи, які реалізують заходи, спрямовані проти дискримінації та злочинів на ґрунті ненависті:

1. Італійська обсерваторія безпеки проти актів дискримінації (The Italian Observatory for Security against Acts of Discrimination (OSCAD) [47] – міжвідомчий орган, створений національною поліцією Італії та карабінерами, що знаходиться у Департаменті громадської безпеки Міністерства внутрішніх справ. Серед основних цілей Обсерваторії визначено запобігання та боротьбу злочинам на ґрунті ненависті, мовою ненависті та всіма формами дискримінації, збір даних для моніторингу та аналізу злочинів на ґрунті ненависті, підвищення обізнаності про злочини на ґрунті ненависті (шляхом проведення відповідних тренінгів та видавництво інформаційних матеріалів), розширення співпраці з організаціями громадянського суспільства та з італійським національним органом з питань рівності. Також Обсерваторія бере активну участь у європейських та міжнародних робочих групах і форумах, зокрема у Групі високого рівня Європейської Комісії з боротьби з расизмом, ксенофобією та іншими формами нетерпимості, створеній у червні 2016 року [28].

2. Італійське бюро проти расової дискримінації (Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali (UNAR) [50] створене для сприяння принципу

рівного ставлення до осіб, незалежно від їх раси чи етнічного походження; моніторить вплив дискримінації на чоловіків і жінок, а також досліджує зв'язок із іншими формами дискримінації, такими як дискримінація на основі культури чи релігії [50]. Бюро створило мережу регіональних центрів, які збирають скарги та співпрацюють з місцевою владою.

Як один з елементів боротьби з правим тероризмом та екстремізмом виступають громадські організації антифашистського спрямування – Національна асоціація італійських партизанів (Associazione Nazionale Partigiani d'Italia (ANPI), яка, хоча і заснована 6 червня 1944 року в Римі, регулярно організовує контрпротести і викриває неонацистів у поліції, бере участь в інших акціях антифашистського спрямування. Станом на 2021 рік організація мала 636 відділень та понад 137 тисяч членів [154, с. 7]. Зокрема, у 2020 році у відповідь на посилення позицій ультраправих рухів та партій, мер міста Сант'Анна ді Стаццема в регіоні Тоскана виступив з народною ініціативою відомою як антифашистський закон (щодо заборони неонацистської і неофашистської). Для внесення зазначеної ініціативи в Парламент для обговорення необхідно було зібрати 50 тисяч підписів виборців: на підтримку ініціативи виборці могли підписатись у мерії, на спеціально створених стендах (компанія відбувалась в умовах суворих обмежень щодо COVID-19). Національна асоціація італійських партизанів офіційно не була залучена до компанії збору підписів, але у той час окремі місцеві відділи організації долучились до збору підписів. У рамках кампанії вдалось зібрати 240 тисяч підписів виборців у підтримку антифашистського закону [154, с. 6].

Отже, як бачимо, нормативно-правова система Італії доволі ефективно протидіє поширенню правого тероризму та екстремізму, розробивши відповідні законодавчі важелі та засоби покарання (зокрема, судове переслідування, ув'язнення, штрафні санкції, позбавлення можливості займати державні посади тощо). Італія також має законодавчу базу щодо злочинів на ґрунті ненависті. Належна взаємодія та співробітництво

державних установ, правоохоронних органів та недержавних організацій сприяла ефективному впровадженню низки проєктів, спрямованих проти дискримінації та правого екстремізму. Таким чином, законодавство Італії відповідає міжнародним стандартам у боротьбі з тероризмом та екстремізмом.

Німеччина

Основні права та свободи громадянина закріплені у Конституції Німеччини (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) [27]. У зазначеному контексті та з позиції того, що праві екстремісти оцінюють належність до етнічної групи чи нації як справжню цінність людини, Федеральне відомство з охорони конституції (Federal Office for the Protection of the Constitution) [19] правий екстремізм сприймає як концепцію, яка порушує людську гідність, оскільки вона заперечує існування універсальних прав людини [82]. Також стаття 21 розділу 2 Конституції Німеччини передбачає визнання неконституційними політичних партій, якщо «вони мають на меті пошкодити або знищити основний вільний демократичний порядок або поставити під загрозу існування Федеративної Республіки Німеччина» [27]: на вимогу Бундестагу, Бундесрату або Федерального уряду Федеральний конституційний суд приймає рішення про заборону такої політичної партії – такі рішення були прийняті, зокрема, у 1952 році щодо заборони Комуністичної партії Німеччини (Kommunistische Partei Deutschlands (KPD)) та у 1956 році – Соціалістичної партії рейху (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (SRP)) [65, с. 7]. Слід звернути увагу на те, що статтею 9 розділу 1 Конституції Німеччини передбачена заборона асоціацій, чиї цілі або діяльність суперечать кримінальному законодавству або спрямовані проти «конституційного ладу чи ідеї міжнародного взаєморозуміння» [27]. У той же час на рівні земель рішення про заборону таких асоціацій приймається вищим органом земель чи відповідним компетентним органом. З 1949 року 22 німецькі праві

екстремістські організації були заборонені на федеральному рівні та на рівні земель [144, с. 63].

Низку механізмів боротьби з правим екстремізмом також передбачає Кримінальний Кодекс Німеччини (The Germany Criminal Code (Strafgesetzbuch)). Зокрема, розділ 46 акцентує увагу на злочинах на ґрунті ненависті (зокрема, наголошено на необхідності звертати особливу увагу на мотиви та цілі порушника, зокрема, «расистські, ксенофобські, антисемітські чи інші мотиви, що свідчать про неповагу до людства» [24]. Стаття 130 передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років за розпалювання ненависті до національної, расової, релігійної групи, визначеної за їх етнічним походженням, або заклики до насильства чи свавільних заходів проти них, порушення людської гідності шляхом образи, злісного паплюження або наклепу [24].

У 2016 році була опублікована Стратегія федерального уряду щодо запобігання екстремізму та сприяння демократії (Strategie der Bundesregierung zur Extremismusprävention und Demokratieförderung) [40], яка представляє короткий виклад перспектив розвитку та завдань у сферах запобігання екстремізму та сприяння демократії, а також поточні заходи відомств, залучених до створення стратегії тощо. Зокрема, відповідно до Стратегії, посилення екстремізму виражається у зростанні кількості політичних насильницьких актів, у расистській агітації в соціальних мережах, зростанні політичних рухів, що ставлять під сумнів основні цінності Конституції [40, с. 7]. Відповідно до Стратегії, Федеральне міністерство у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді визначає програми фінансування кількох міністерств для боротьби з екстремізмом та його запобігання, для сприяння демократії. Стратегія також підтримує об'єднання різних учасників на федеральному рівні, на рівні штату, на місцевому рівні та їхньої співпраці. Зокрема, зазначено, що Федеративний уряд Німеччини вже співпрацює із майже 700 організаціями громадянського суспільства та одержувачами

грантів по всій Німеччині з метою запобігання екстремізму та просуванню демократії [40, с. 8].

Належну увагу у законодавстві Німеччини відведено питанням захисту онлайн-середовища від поширення тероризму та екстремізму. Так, Закон про захист прав у мережах (Network Enforcement Act (NetDG) від 2017 року передбачає, що онлайн-платформам загрожує штраф у розмірі до 50 мільйонів євро за недотримання вимог щодо видалення незаконного контенту (зобов'язання видаляти незаконний контент впродовж 24 годин після отримання скарги користувача). Закон викликав подвійне ставлення: його прихильники оцінили цей крок як ефективну відповідь на загрозу онлайн-ненависті та екстремізму, а критики розглянули його як спробу «приватизувати новий «драконівський» режим цензури» [136]. У червні 2021 року до зазначеного закону були внесені зміни, спрямовані на підвищення інформаційного наповнення та порівнянності звітів про прозорість постачальників соціальних медіа тощо. Станом на 31 серпня 2021 року зафіксовано 48 проваджень щодо накладання штрафів на різних провайдерів [144, с. 63].

На увагу заслуговує й підготовлений Федеральним міністерством юстиції у 2019 році Закон про боротьбу з правим екстремізмом та злочинами на ґрунті ненависті в Інтернеті (Act to Combat Right-Wing Extremism and Hate Crime on the Internet [123]). Однак певні суперечки на шляху погодження проєкту викликали положення про доступ до інвентаризаційних даних користувачів мобільних телефонів (персональні дані клієнта). Конституційний Суд визнав таке положення неконституційним. У квітні 2021 року набула чинності змінена версія закону, яка вже включала поправку до Кримінального Кодексу у статті 1. Зокрема, зазначений Закон передбачає посилення покарання за публічну образу людини в Інтернеті, захист від клевети та зловмисних пліток також прямо поширюється на політиків усіх рівнів тощо.

Для боротьби з правим тероризмом та екстремізмом у Німеччині були створені державні органи. Комітет Кабміну з боротьби з расизмом і правим екстремізмом (Cabinet Committee to combat right-wing extremism and racism) (березень 2020 року) [5], який у травні 2021 року оприлюднив звіт щодо сприяння дослідженням та профілактиці, зміцненню органів безпеки, судової системи та громадянського суспільства та розширення правової бази для боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті. Серед заходів Комітету визначено покращення сприяння залученню громадянського суспільства до оборонної демократії, нові кримінальні злочини за поширення списків ворогів, започаткування наукового дослідження расизму в суспільстві тощо.

Моніторингом та аналізом антиконституційної діяльності правих і лівих екстремістів та іноземців-екстремістів у Німеччині займається Федеральне відомство з охорони конституції (Federal Office for the Protection the Constitution) [19]. Орган тісно співпрацює на державному рівні з іншими розвідувальними службами.

У той же час, в країні діє розгалужена система органів, які забезпечують внутрішню безпеку, зокрема, Управління захисту конституції Німеччини (Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV)). Так, у червні 2023 року Управління захисту конституції Німеччини оголосило про те, що регіональне об'єднання політичної партії «Альтернатива для Німеччини» (Alternative for Germany (AfD) у землі Саксонія – Анхальт класифіковане як перевірену екстремістську групу, чисельні заяви функціонерів та посадових осіб якої оцінено як антимусульманські, антисемітські та расистські [107].

Як позитив слід відмітити, що уряд Німеччини проводить активну роботу щодо сприяння програмам та заходам із запобігання екстремізму після 1992 року. Так, у квітні 2001 року була введена програма боротьби з правим екстремізмом як внесок Федерального міністерства внутрішніх справ до каталогу заходів Федерального уряду проти правого екстремізму, ксенофобії та насильства, для підтримки людей у процесі виходу з

правоекстремістської або антидемократичної сцени та включення їх у демократичне суспільство [164].

Значна кількість ініціатив Федерального уряду включали сприяння демократії, підтримку та створення мереж організацій громадянського суспільства проти правого екстремізму та надання такому залученню значного резонансу. Зокрема, затверджена у 2015 році програма «Живе демократія! За різноманітне, ненасильницьке та демократичне суспільство» (Demokratie leben! Für ein vielfältiges, gewaltfreies und demokratisches Miteinander) [97] включає федеральну підтримку неурядових груп та муніципалітетів, а також підлотні проєкти щодо ініціативи проти політично та релігійно мотивованого екстремізму, посилення громадської активності в інтернеті тощо. Програма «Згуртованість через участь» від 2010 року (Zusammenhalt durch Teilhabe) [54] Федерального міністерства внутрішніх справ присвячена проєктному фінансуванню клубів та асоціацій у структурно слабких сільських регіонах, спрямована на посилення демократичної участі в громаді через кваліфіковані та залучені асоціації та соціальні клуби.

Отже, як бачимо, законодавство Німеччини передбачає цілу низку механізмів та технік для забезпечення протидії поширення правого екстремізму, в тому числі й як реагування на загрозу онлайн-екстремізму. У Німеччині найчастіше застосовується заборона правоекстремістських організацій за допомогою указів виконавчої влади, аніж шляхом заборони за рішенням суду. У той же час, слід зауважити, що у нормативно-правовому плані немає визначення поняття «екстремізм», яке найчастіше вживається органами конституційного захисту, але, водночас, вони не мають юридичного визначення самого терміну, оперують у цих питаннях федеральними законами та законами про конституційний захист штатів.

Франція

У законах Франції не подано жодного визначення поняття «екстремізм», а лише визначені протиправні дії громадян, які підпадають під кримінально-правові та адміністративні заборони. Конституція Франції (The

Constitution of the Fifth Republic) містить ряд статей, які стосуються елементів визначення правого екстремізму. Зокрема, стаття 1 оголошує, що Франція – неподільна, світська, демократична та соціальна республіка; всі громадяни рівні перед законом, незалежно від походження, раси чи релігії. Також відповідно до статті 4 політичні партії та угруповання повинні поважати принципи національного суверенітету та демократії [41].

Низку положень щодо боротьби з правим екстремізмом, тероризмом, дискримінацією, насильством та расовою ненавистю передбачає Кримінальний Кодекс (French Penal Code) від 1960 року. Зокрема, у Кодексі подано пояснення терміну «акт терору» - злочину, який навмисно вчинений у зв'язку із індивідуальною та колективною діяльністю, метою якої є серйозне порушення громадського порядку шляхом залякування чи терору [23]. Стаття 132-76 передбачає посилення покарання за тяжкий злочин або проступок, якщо злочин вчинено через фактичну або передбачувану причетність жертви до певної етнічної групи, нації, раси чи релігії [23].

У законодавстві Франції передбачені механізми щодо регулювання діяльності організацій та рухів, які мають антидемократичне спрямування. Так, Кодекс внутрішньої безпеки (Code de la sécurité intérieure) визначає умови для розпуску організації, серед яких - провокування збройних виступів на вулиці, воєнізований тип, спрямування на підрив цілісності національної території або насильницький напад на республіканську форму правління, спрямована на зрив заходів щодо відновлення республіканської законності діяльність, поширення ідеї чи теорії, які мають тенденцію виправдовувати або заохочувати дискримінацію та расизм (ненависть або насильство до особи або групи людей через їхнє походження, приналежність або неприналежність до певної етнічної групи) [23]. Зокрема, на основі зазначеного Кодексу були ліквідовані ряд організацій, в тому числі і правоекстремістські: «Генерація ідентичності» (Génération Identitaire) [106], «Соціальна цитадель» (Bastion Social) [143].

Після масштабних терористичних актів у Парижі в листопаді 2015 року, відповідальність за які взяли на себе терористи «Ісламської держави», парламент Франції активізував свою діяльність над удосконаленням антитерористичного законодавства. Так, у квітні 2016 року прийнято Закон щодо реформування пенітенціарної установи, відповідно до якого посилено відповідальність за тероризм: збільшено термін покарання за терористичну діяльність (передбачено довічне ув'язнення без дострокового звільнення), суворий режим виконання покарань тощо. Водночас було посилено адміністративний контроль над районами, де проводились антитерористичні операції. У контексті боротьби з тероризмом також було затверджено положення про створення Паризького суду, у сферу компетенції якого було включено питання боротьби з кіберзлочинністю. Відповідні зміни були внесені і до Кримінального кодексу Франції: до переліку злочинів були включені нові види злочинів – створення сайтів терористичного спрямування за межами Франції. Як бачимо, новий закон наділяв правоохоронців особливими інструментами боротьби з терористами.

У контексті розгляду питання законодавчого регулювання боротьби з правим тероризмом та екстремізмом слід звернути увагу на те, що у Франції за останні роки впроваджена свого роду система «Feché S», під якою розуміють виконавців низки терористичних атак за останні роки у країні. У Франції до категорії «Feché S» належать майже 20 000 осіб, з яких 4000 - вважаються небезпечними [151]. Прихильники системи «Feché S» наголошують на її ефективності, аргументуючи це тим, що, як тільки визнають осіб підозрюваними та причетними до терористичних організацій та дій, влада має можливість, не використовуючи факт арешту, зруйнувати мережі та перешкодити терористичним змовам. З іншого боку, як зауважує французький Центр аналізу тероризму, 60% тих, хто вчинив хвилю терактів у країні з 2014 року, не були в жодному із списку зазначеної категорії [151].

З метою здійснення моніторингу злочинів на ґрунті ненависті, ініціатив громадянського суспільства створені державні організації:

- Французька національна консультативна комісія з прав людини (French National Consultative Commission on Human Rights (CNCDH)) заснована у 1947 році – найстаріша національна інституція з прав людини, яка консулює та вносить пропозиції до Уряду та Парламенту з питань прав людини і міжнародного гуманітарного права, контролює ефективність у Франції прав, захищених міжнародними конвенціями з прав людини, сприяє роботі органів ООН з прав людини [22]. Комісія відповідає за оцінку політики проти расизму, ксенофобії та анти семітизму, щороку публікує звіт про расизм, ксенофобію та антисемітизм.

- Національна координація розвідки та боротьби з тероризмом (Coordination nationale du renseignement et de la lute contre le terrorisme) [84] створена у червні 2017 року, відповідає за моніторинг та запобігання тероризму, зокрема, здійснює загальний аналіз загрози, щоб запропонувати напрямки та пріоритети скоординованих дій, керує виконанням рішень і передає вказівки до різних розвідувальних служб, координує дії спецслужб, координує та розвиває ініціативи Франції щодо європейського та міжнародного співробітництва, звітує про діяльність розвідувальних служб перед Радою національної розвідки (Le Conseil National du Renseignement (CNR)) і Радою оборони та національної безпеки (Le Conseil de Défense et de Sécurité Nationale (CDSN)) [84].

Як бачимо, Франція, яка не зазнала значних терористичних нападів з боку правих екстремістів, акцентує свої зусилля на шляху протидії правому екстремізму саме в правовому та політичному контексті, зосереджуючи увагу на діяльності груп та окремих осіб, а не на їхніх цілях та ідеології.

У той же час у контексті зростання глобальної загрози тероризму та екстремізму Франція вживає заходів для посилення міжнародного співробітництва у зазначеному напрямку: веде діалог із партнерами щодо запобігання радикалізації та екстремізму та долучається до багатосторонніх дискусій із цих питань, бере участь у діалозі із цифровими компаніями з питань упередження використання Інтернету в терористичних цілях. Франція

бере активну участь у відповідних міжнародних органах, зокрема в ООН, в роботі Глобального антитерористичного форуму тощо.

Таким чином, на основі аналізу нормативно-правової бази Італії, Німеччини та Франції можна констатувати наступні висновки:

➤ конституції країн не містять визначення термінів «правий тероризм» та «правий екстремізм», водночас містять статті, які частково висвітлюють окремі елементи зазначених визначень (зокрема, у контексті порушення прав та свобод людини, расової чи релігійної дискримінації, злочинів на ґрунті ненависті тощо), що значно ускладнює процес вироблення механізмів та інструментів боротьби з правим тероризмом та екстремізмом, який потребує чіткого розмежування зазначених понять від радикалізму, націоналізму, фашизму, ксенофобії тощо, які сьогодні часом вживаються як тотожні;

➤ законодавчі ініціативи щодо боротьби та протидії правому тероризму та екстремізму переважно розглядаються у контексті кримінального права (кримінальними кодексами країн передбачені інструменти протидії правому тероризму та екстремізму: встановлена відповідальність у вигляді позбавлення волі та сплати штрафів за порушення передбачених законодавством прав та свобод, передбачено механізм заборони політичних партій, що просувають екстремістські ідеї, загрожують демократичному та конституційному порядку тощо);

➤ у досліджуваних країнах в питаннях протидії правому тероризму та екстремізму належну роль відведено не тільки державним структурам, але й організаціям громадянського суспільства (зокрема, в Німеччині передбачено фінансування масових організацій, діяльність яких спрямована на запобігання поширення та розвитку всіх форм екстремізму), а отже національні правозахисні інститути та організації громадянського суспільства є одним з ключових елементів у протидії правому тероризму та екстремізму.

3.2. Боротьба з тероризмом та екстремізмом як напрямок діяльності міжнародних організацій: ООН, ЄС, ОБСЄ, Рада Європи

Боротьба з транснаціональною загрозою правого тероризму та екстремізму є спільною відповідальністю, що передбачає об'єднання зусиль на міжнародному рівні та залучення держав-членів, міжнародних та регіональних організацій, інститутів громадянського суспільства у напрямку об'єднання зусиль щодо профілактики та протидії тероризму та екстремізму.

Терористичні атаки 11 вересня 2001 року стали новою точкою відліку у функціонуванні системи міжнародної безпеки та поштовхом до її кардинальних змін. Основу для міжнародної правової та політичної бази у боротьбі з тероризмом було закладено у прийнятій 28 вересня 2001 року Резолюції Ради Безпеки ООН № 1373/2001 [2], яка відзначила тісний зв'язок між міжнародним тероризмом та транснаціональною організованою злочинністю. Світові держави об'єднали спільні зусилля на запобігання терористичних актів, у тому числі і шляхом розширення співробітництва та забезпечення повної реалізації відповідних міжнародних конвенцій та резолюцій, що стосуються питань поширення тероризму та екстремізму. Важливим інструментом боротьби з тероризмом, прописаним у Резолюції, було встановлення судової відповідальності за фінансування, планування, підготовку або здійснення організаціями чи особами терористичного акту, кваліфікування цих явищ як серйозних карних правопорушень внутрішньодержавних законів та положень.

На початку XXI століття в умовах зростання транснаціональної загрози тероризму та екстремізму зазнали певних змін і системи безпеки міжнародних організацій ООН, ЄС, ОБСЄ. У цих умовах вирішальним фактором ефективного впровадження антитерористичної та антиекстремістської політики є міжнародна взаємодія та співпраця. Так, зокрема, у листопаді 2023 року Євроюст та Європол підтримали відповідні органи Бельгії, Хорватії, Німеччини, Литви, Румунії та Італії у міжнародній

операції проти правого тероризму: впродовж дня було затримано 5 підозрюваних осіб та ще 7 допитано в різних країнах, вилучено носії інформації та зброю [103]. Європейський контртерористичний центр (European Counter Terrorism Center (ECTC)) підтримав цю справу ще з липня 2023 року та об'єднав слідчих з усієї Європи з метою підготовки спільної стратегії та операції. Впродовж всього часу тривав інтенсивний обмін інформацією, а в день операції у штаб-квартирі Європолу була створена спеціальна оперативна кімната для координації дій, які відбувались одночасно у всіх країнах.

ООН

ООН є головним форумом багатостороннього співробітництва в боротьбі з тероризмом та екстремізмом. Конвенції ООН та резолюції Ради Безпеки ООН є глобальною правовою основою для боротьби з тероризмом та екстремізмом, основну частину якої становлять, зокрема, резолюції Ради Безпеки ООН № 1368/2001 від 12 вересня 2001 року, № 1373/2001 від 28 вересня 2001 року, № 1377/2001 від 12 листопада 2001 року та низка конвенцій і протоколів ООН з питань антитерористичної діяльності. Так, Резолюція Ради Безпеки ООН № 1368/2001 підкреслює готовність держав-членів вести боротьбу з усіма формами тероризму у відповідності до своїх зобов'язань по Уставу ООН [36, с. 1]. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1377/2001 оголосила про засудження всіх актів, методів та практик тероризму як злочинних та таких, що не підлягають виправданню, незалежно від їхніх мотивів, форм та проявів, ким би вони не виконувались [37, с. 2].

30 листопада 2022 року Генеральний секретар ООН у своїй першій доповіді про терористичні напади на ґрунті ксенофобії, расизму та інших форм нетерпимості відзначив зростаючу міжнародну загрозу ультраправого тероризму [114]. Впродовж останнього десятиліття головна увага ООН була зосереджена на проблемі боротьби з тероризмом у всіх його формах та проявах, акцентуючи увагу саме на ісламістському тероризмі, на діяльності терористичних груп Аль-Каїди та ІДІЛ. Відтоді вперше ООН сконцентрувала

основну увагу на глобальній ультраправій загрозі, використанні ультраправими групами та особами онлайн-платформ для радикалізації, вербування та фінансування угруповань, поширення пропаганди та планування терористичних атак. Серед проблем, які перешкоджають ефективній протидії глобальній загрозі, – різноманітна термінологія, баланс між необхідністю обмежити насильницький контент в Інтернеті та захистити права людини та громадянські свободи [114].

У відповідь на зростання на початку XXI століття глобальної терористичної та екстремістської загрози ООН розробила та прийняла ряд нормативно-правових актів, спрямованих на попередження та протидію зазначеним явищам. Так, прийняті у вересні 2001 року на Всесвітній конференції проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості (Дурбан, Південна Африка) (World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance (WCAR) Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та Програма дій (Durban Declaration and Programme of Action (DDPA) [18] підтвердили, що першопочатковою задачею міжнародної спільноти на початку третього тисячоліття є «глобальна боротьба проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної із ними нетерпимістю, ... повна їхня ліквідація» [166, с. 13]. Важливим кроком була те, що Декларація засудила збереження та відродження неонацизму, неофашизму та агресивних націоналістичних ідеологій, що засновані на расових та національних упередженнях, та оголосила злочином, який повинен каратися законом, розповсюдження ідей, заснованих на расовій перевазі чи ненависті [166, с. 34]. Також рушійним кроком на шляху боротьби із поширенням терористичної та екстремістської пропаганди було прописано у Декларації стурбованості щодо використання нових інформаційних технологій з метою пропаганди расизму, расової ненависті, ксенофобії, расової дискримінації, нетерпимості, а також визнання необхідності використання нових інформаційних та комунікативних

технологій для сприяння боротьбі проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії тощо.

Екстремізм як загроза для міжнародної законності та правопорядку у світі розглядається у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 58/174 від 22 грудня 2003 року [4]. У той же час, чіткого визначення самого поняття «екстремізм» не подано. В окремих міжнародних документах, прийнятих ООН, екстремізм часом ототожнюється із поняттями расизму, нацизму тощо.

Актуальною та на часі стала прийнята Генеральною Асамблеєю ООН резолюція 60/288 від 8 вересня 2006 року, якою затверджено Глобальну контртерористичну стратегію ООН (The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy (GCTS) (далі – Стратегія) – основний інструмент для посилення міжнародних зусиль у боротьбі з тероризмом. Важливість документу полягала в тому, що вперше за участі всіх держав-членів було чітко прописано взаємопов’язані заходи глобальної протидії тероризму, у той час, як раніше окремі акти Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН прописували лише окремі аспекти такої боротьби. Глобальна контртерористична стратегія ООН визначала комплексний підхід до протидії тероризму: вона підтвердила основну відповідальність держав-членів за її реалізацію, за вжиття заходів та інструментів запобігання та протидії тероризму і насильницькому екстремізму, а також усунення умов, що сприяють поширенню тероризму та екстремізму. Отже, у Стратегії чітко прописані основні напрямки діяльності:

- заходи щодо усунення умов, які сприяють поширенню тероризму;
- заходи із запобігання тероризму та боротьби з ним;
- заходи з укріплення потенціалу держав з попередження тероризму та боротьби з ним і посилення ролі системи ООН в цій галузі;
- заходи із забезпечення дотримання прав людини та верховенства права в якості фундаментальної основи для боротьби з тероризмом [5, с. 4, 6, 9,11].

Водночас, з метою реагування на зміни та необхідності подальшого вдосконалення Глобальної контртерористичної стратегії ООН у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН закріплено пункт щодо перегляду Стратегії через два роки у контексті визначення прогресу у її реалізації та необхідності її оновлення. Станом на 2023 рік країни-члени провели вісім переглядів Стратегії. 22 червня 2023 року Генеральна Асамблея без голосування прийняла Резолюцію 77/298 щодо восьмого перегляду Стратегії.

Основні інструменти протидії тероризму держав-членів ООН визначені Резолюцією Ради Безпеки ООН № 2178/2014 [38, с. 4]. Зокрема, Резолюцією засуджено насильницький екстремізм, а держав-членів ООН закликано до підтримки зусиль з ухвалення довгострокових рішень, які ґрунтуються на усуненні основних причин радикалізації та насильницького екстремізму, зобов'язано протистояти загрозі, яку становлять іноземні бойовики-терористи шляхом здійснення ефективного прикордонного контролю, видачі проїзних документів та обміну оперативною інформацією щодо дій або переміщень терористів чи терористичних мереж, надання допомоги у кримінальних розслідуваннях і провадженнях.

Важливе значення у контексті транснаціональної терористичної загрози мали започатковані 18 червня 2019 року Генеральним секретарем Антоніу Гутеррішем Стратегія та План дій ООН щодо розпалювання ненависті (The United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech) [48], які визначили стратегічні вказівки для системи ООН щодо боротьби з мовою ненависті на національному та глобальному рівнях. Зокрема, у детальних інструкціях щодо впровадження на місцях прописано основні положення, відповідно до яких політичні лідери повинні однозначно засудити акти підбурювання до дискримінації, ворожнечі чи насильства та вжити швидких заходів для зменшення напруги, а органи державної влади – притягнути до відповідальності шляхом кримінального переслідування тих, хто підбурює до дискримінації, ворожнечі чи насильства [51, с. 46]. У той же час, передбачено обмежування свободи вираження поглядів у випадку підбурювання до

дискримінації, ворожнечі чи насильства. Ще одним актуальним, на наш погляд, аспектом, прописаним у Стратегії та Плані дій, були рекомендації технологічним та соціальним медіакомпаніям щодо належної обачності, гарантування того, що вони не надаватимуть платформи для висловлювання ненависті та підбурювання до дискримінації, ворожнечі та насильства.

Стратегія та План дій побудовані на основних чотирьох принципах:

- Стратегія та її реалізація мають відповідати праву на свободу переконань та їх вираження;
- боротьба з мовою ненависті є обов'язком усіх – урядів, суспільств, приватного сектору: усі відповідальні, усі повинні діяти;
- в епоху цифрових технологій ООН повинна підтримувати нове покоління цифрових громадян, уповноважених визнавати, відкидати та протистояти висловлюванню ненависті;
- необхідно знати більше, щоб діяти ефективно, що передбачає скоординований збір даних та дослідження, включно з першопричинами, рушійними силами та умовами, що сприяють висловлюванню ненависті [51, с. 3].

Отже, на основі аналізу нормативно-правової бази та діяльності ООН на міжнародній арені можна констатувати значні зміни в організації, що відбулись з часу терористичних актів 2001 року. Зокрема, за зазначений період організація отримала значні ресурси та потенціал для протидії загрозі глобального тероризму. У той же час, члени Ради Безпеки ООН визнають, що для виконання всіх зобов'язань, визначених Радою, значна кількість держав потребують технічної допомоги та підтримки [139, с. 2]. На основі розгляду міжнародно-правових актів, розроблених та затверджених ООН, можна констатувати, що більшість з них не містять тлумачення поняття «екстремізм», його характерних ознак, а також переліку екстремістських дій. Також ще недостатня увага приділялась питанням використання соціальних медіа та Інтернет-простору для поширення терористичної та екстремістської пропаганди.

ЄС

Сьогодні в умовах зростання транснаціональної загрози тероризму та екстремізму ЄС виступає як «глобальний постачальник безпеки» [5, с. 3], адже організація запобігання та протидії цим явищам є ключовою концепцією в питаннях внутрішньої та зовнішньої безпеки. Основна відповідальність за боротьбу із терористичною загрозою та забезпечення безпеки лежить на державах-членах, ЄС, зі свого боку, надає необхідні інструменти співпраці та координації, фінансову підтримку для вирішення цього питання [140, с. 1]. ЄС має ряд установ (Європейський парламент, Європейська рада, Європейська комісія), які відіграють провідну роль у напрямку розвитку законодавчої бази та політики щодо протидії тероризму та екстремізму.

Основні напрямки боротьби з тероризмом прописані у Контртерористичній стратегії ЄС (The EU Counter-Terrorism Strategy) [43], прийнятій Європейською Радою у 2005 році. В основу боротьби з тероризмом покладені права людини, їхня безпека та свобода. Стратегією визначено чотири основні напрямки боротьби: запобігти зверненню людей до тероризму, захистити громадян та критичну інфраструктуру, переслідувати терористів та перешкоджати їхнім плануванням, відповідати скоординовано на виклики [43, с. 3]. Із поступовою зміною геополітичної ситуації регулярно переглядається та доповнюється власне Стратегія.

У той же час одним із стратегічних документів у протидії тероризму та екстремізму є Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу (A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy [5] (EUGS) від 2016 року, яка замінила Європейську стратегію безпеки (European Security Strategy) 2003 року. Документ окреслює п'ять пріоритетів для зовнішньої діяльності ЄС: безпека ЄС, стійкість держави та суспільства до Сходу та Півдня ЄС, комплексний підхід до аналізу конфліктів та криз, посилення кооперативних регіональних порядків,

глобальне управління для XXI століття. У напрямку боротьби з тероризмом та екстремізмом Глобальна концепція передбачає:

➤ сприяння розширенню обміну інформацією та співробітництва спецслужб між державами-членами та установами ЄС, що, зокрема, передбачає повідомлення про насильницький екстремізм, терористичні мережі, іноземних бойовиків, моніторинг та видалення незаконного контенту із ЗМІ;

➤ поглиблення роботи у галузях освіти, комунікації, культури та молодіжної політики для боротьби з насильницьким екстремізмом;

➤ розширення співробітництва з громадянським суспільством, громадськими діячами, представниками приватного сектору, жертвами тероризму [5, с. 21].

Неможливо залишити поза увагою питання захисту кордонів ЄС: з метою перешкоджання вільному пересуванню терористів у межах ЄС окремі країни запровадили тимчасовий контроль на своїх кордонах; у плані захисту зовнішніх кордонів – ЄС намагався оптимізувати використання існуючих баз даних, розширювати їх і створювати нові для усунення інформаційних прогалин.

Важливим кроком на шляху вироблення механізмів протидії правому тероризму та екстремізму є прийнята Європейською комісією 24 липня 2020 року нова Стратегія Союзу безпеки ЄС (The EU Security Union Strategy) [44] на період 2020 – 2025 років. Актуальність документу, на наш погляд, полягає в тому, що передбачає розробку інструментів та заходів для забезпечення безпеки у фізичному та цифровому середовищі. Зокрема, на порядок денний винесені питання запобігання та виявлення гібридних загроз, підвищення стійкості критичної інфраструктури, сприяння кібербезпеці тощо. Значну увагу відведено питанням неправомірного використання терористами та екстремістами Інтернет-простору, ролі підрозділу ЄС в Європолі з надання інформації в Інтернет-просторі, його значенню у моніторингу активності терористичних груп в онлайн-просторі та дій, що

вживаються відповідними платформами. Наголошено на питанні співпраці міжнародних партнерів у напрямку попередження поширенню терористичного та екстремістського контенту в соціальних медіа:

➤ у рамках запровадженого у 2016 році Європейською комісією Кодексу поведінки в онлайн-просторі щодо протидії поширенню мови ворожнечі [86, с. 3] (з добровільним зобов'язанням Інтернет-платформ видаляти відповідний контент впродовж 24 годин (як бачимо, відповідальність за контроль над контентом повністю покладалась на самі платформи і не контролювалась інституціями);

➤ у рамках створеного у 2017 році Глобального Інтернет-форуму з протидії тероризму (Global Internet Forum to Counter Terrorism (GIFCT) [109], створеного у 2017 році з метою запобігання поширенню екстремістського та терористичного контенту в Інтернеті (передбачалась співпраця з обміну знаннями та практиками, вдосконалення технічної роботи тощо);

➤ у рамках започаткованого Європейською комісією Інтернет-форуму ЄС (EU Internet Forum) [99] з метою відслідковування в Інтернет-просторі контенту екстремістського спрямування та його швидкого вилучення.

Також законодавці ЄС розробили низку актів з метою підвищення стійкості ЄС до кібератак:

➤ Директива про мережеву та інформаційну безпеку (Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of The Council) [17] від травня 2018 року зобов'язує постачальників основних послуг повідомляти компетентним органам про кіберінциденти;

➤ Регламент (ЄС) 2019/881 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про Агентство Європейського Союзу з кібербезпеки та про сертифікацію кібербезпеки інформаційно-комунікаційних технологій і про скасування Регламенту (ЄС) 526/2013 (Закон про кібербезпеку) (Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European) Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and

repealing Regulation (EU) 526/2013 (Cybersecurity Act) [34] запровадив основу для європейських сертифікатів кібербезпеки та посилив повноваження Агентства ЄС з кібербезпеки (ENISA);

➤ Директива про стійкість критичних об'єктів та скасування Директиви Ради 2008/114/ЄС (Directive (EU) 2022/2557 of the European Parliament and of The Council of 14 December 2022 on the resilience of critical entities and repealing Council Directive) 2008/114/EC) формує загальну основу для захисту ключових операторів, які працюють в ЄС.

Після серії терористичних атак у Європі у січні 2016 року Європол створив Європейський центр боротьби з тероризмом [100], який об'єднує спеціалізовані ресурси, досвід, інформацію про іноземних терористів, фінансову розвідку та онлайн-пропаганду для підтримки правоохоронних підрозділів держав-членів у боротьбі з тероризмом. Останніми роками ЄСТС надав підтримку державам-членам ЄС та зовнішнім партнерам у боротьбі з насильницьким лівим та правим екстремізмом. Як бачимо, ЄСТС виступає як інформаційний центр для боротьби з тероризмом, а також надає індивідуальну оперативну підтримку антитерористичним органам держав-членів ЄС.

Також важливе значення мав запуск у 2019 році антитерористичного реєстру (CTR) – унікальної загальноєвропейської бази даних для судової інформації про всі види терористичних атак.

Напади правих терористів та екстремістів впродовж останніх десятиліть в країнах Західної Європи підкреслюють необхідність подальшого зміцнення підходу ЄС у боротьбі з правоекстремістським насильством. За останні десять років ЄС вжив низку антитерористичних заходів, що сприяло формуванню багатогранної структури. Зокрема, останні законодавчі зміни в антитерористичному аспекті торкнулись питань гармонізації кримінального законодавства, захисту кордонів ЄС, обміну інформацією та підвищення кібербезпеки, зміцнення інституційної бази, цифрового простору. При цьому важливе значення має співпраця ЄС із міжнародними організаціями та

органами, зокрема, з ООН, Радою Європи, Глобальним антитерористичним форумом тощо.

Водночас, серед основних завдань, які перебувають на порядку денному: необхідність розробки чіткого визначення понять «правий тероризм» та «правий екстремізм», щоб сформуванати основу для їх розуміння та вивчення, розробити ефективні інструменти та механізм протидії цим явищам. Також важливим завданням є розробка структури, яка систематично та послідовно збирала дані та звітувала про злочини правих терористів та екстремістів у країнах-членах ЄС.

ОБСЄ

ОБСЄ є найбільшою регіональною організацією з питань безпеки, до складу якої входять 57 держав-учасниць, серед яких і досліджувані нами країни Італія, Німеччина та Франція. Організація, як компетентна інституція безпеки, розглядає останню з позиції багатовимірного підходу: увагу акцентовано на військово-політичних, економічних, екологічних та гуманітарних аспектах безпеки [159, с. 1]. У своїй діяльності ОБСЄ спирається на низку взаємодіючих виконавчих структур: Департамент транснаціональних загроз Секретаріату (The Transnational Threats Department (TNTD)), Офіс координатора ОБСЄ з питань економіки та навколишнього середовища (The Office of the Coordinator of OSCE Economic and Environmental Affairs (OCEEA)), Бюро демократичних інститутів і прав людини (The Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)), представник з питань свободи ЗМІ (The Representative on Freedom of Media (RFOM)), кожен з яких має доступ до мереж досвідчених експертів у зазначених галузях [148, с 189].

Після терактів 11 вересня 2001 року ОБСЄ в контексті боротьби з міжнародним тероризмом значно активізувала свою діяльність у зазначеному напрямку. Основними документами, які визначають зобов'язання організації щодо запобігання та боротьби із терористичною загрозою, є Бухарестський план дій від 2001 року (The Bucharest Plan of Action) [159] та Хартія ОБСЄ

щодо запобігання тероризму та боротьби із ним (OSCE Charter on Preventing and Combating Terrorism) [139] від 2002 року. Зокрема, саме Бухарестський план, який розглядають як «відправну точку для активної участі ОБСЄ в підтримці боротьби з тероризмом» [148, с. 112], був покладений в основу комплексних дій організації у напрямку боротьби з тероризмом, із наголосом на дотриманні та повазі міжнародного права. Важливим практичним кроком на шляху боротьби із терористичною та екстремістською загрозою було окреслена у плані дій мобілізація політичної волі, ресурсів та практичних засобів держав – учасниць ОБСЄ задля реалізації своїх зобов'язань, відповідно до існуючих міжнародних конвенцій з питань тероризму, та зобов'язань активізувати національні, багатосторонні зусилля у боротьбі із тероризмом. Також підкреслено необхідність вирішення «різних соціальних, економічних, політичних та інших чинників, що включають насильницький сепаратизм та екстремізм, які створюють умови для вербування та підтримки терористичних організацій» [159, с. 2 - 3].

Як бачимо, ОБСЄ головну увагу акцентувала не тільки на протидії поширенню тероризму та насильницькому екстремізму, але наголошувала на ефективності та важливості превентивних заходів, спрямованих на усунення умов, що сприяють поширенню насильницького екстремізму.

У 2001 році Рада міністрів ОБСЄ доручила Форуму співробітництва у галузі безпеки розглянути нові виклики, на основі яких була прийнята Стратегія ОБСЄ щодо подолання загроз безпеки та стабільності в ХХІ столітті (The OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century) [33]. Стратегія подає детальний аналіз найбільш важливих та впливових викликів для держав-учасниць та рекомендації щодо подальшої діяльності ОБСЄ у зазначеному контексті. Зокрема, увагу акцентовано на транснаціональному характері терористичної загрози, на зростаючій небезпеці міждержавних та внутрішньодержавних конфліктів, тероризму, крайнього екстремізму, дискримінації та нетерпимості тощо. У той же час, наголошено на доцільності та ефективності співробітництва та

діалогу ОБСЄ з іншими міждержавними учасниками з метою скоординованого та взаємодоповнюючого підходу до загроз. У рекомендаційному плані окреслено завдання створення контртерористичної мережі з метою сприяння більш чіткій координації контртерористичних заходів та обміну інформацією між державами-учасницями ОБСЄ; нарощування зусиль з протидії погрозам, що породжують дискримінацію та нетерпимість, забезпечення гармонічних відносин між етнічними, релігійними, мовними та іншими групами тощо. Водночас Стратегія не була систематично реалізована.

З 2003 року розпочав свою роботу основний центр з координації та сприяння ініціативам ОБСЄ та програмам розбудови потенціалу в боротьбі з тероризмом – Підрозділ боротьби з тероризмом (The Action against Terrorism Unit (ATU)), який з 2012 року увійшов до складу нового Департаменту транснаціональних загроз Секретаріату ОБСЄ, сфера компетенції якого охоплює питання боротьби з тероризмом, діяльність поліції, прикордонну безпеку та кібербезпеку. Підрозділ також надає допомогу державам-учасницям у виконанні їхніх антитерористичних зобов'язань і виконує запити щодо надання допомоги у зміцненні їхньої спроможності реагувати на поточні та нові терористичні загрози:

- надає допомогу поточним проектам як учасник проекту у рамках відповідних програм TNTD/ATU щодо протидії використанню Інтернету в терористичних цілях та захисту критичної інфраструктури від терористичних атак (зокрема, впродовж 2011 - 2022 років TNTD/ATU надав підтримку через національні політичні семінари щодо комплексних підходів до запобігання та протидії насильницькому екстремізму та радикалізації, які призводять до тероризму, понад десятьом державам-учасницям; зокрема, надали підтримку та інструменти для розробки та перегляду політики, зміцнили співпрацю між урядом і громадянським суспільством [163]);

- забезпечує точний збір та структурування інформації, зокрема, у виявленні актуальних тенденцій та подій у сфері боротьби з тероризмом;

- виконання інших обов'язків за дорученням [140].

Впродовж 2010 року Підрозділ боротьби з тероризмом провів низку заходів щодо успішних стратегій, ефективної політики та позитивного досвіду із запобігання тероризму.

У той же час, відповідно до Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 10/08 від 5 грудня 2008 року про «Подальше сприяння нарощування діяльності ОБСЄ з протидії тероризму» Підрозділ боротьби з тероризмом Департаменту транснаціональних загроз та інші виконавчі структури ОБСЄ отримали спеціальні повноваження: до функцій сприяння державно-приватному партнерству у питаннях боротьби з тероризмом та екстремізмом, а також протидії використанню Інтернет-простору в терористичних цілях, додано ще одну функцію – відтепер держави-учасниці ОБСЄ подаватимуть запити до Підрозділу боротьби з тероризмом або інших виконавчих структур щодо заходів у сфері боротьби з насильницьким екстремізмом та радикалізацією, які призводять до тероризму. До цього часу Підрозділ не міг ініціювати нові програми без чітких на це повноважень.

Значну увагу в умовах зростання загрози інформаційній безпеці присвячено питанням використання ТО та ЕО Інтернет-простору та соціальних медіа у власних цілях. У зазначеному аспекті важливими кроками були:

- Рішення Ради Міністрів ОБСЄ 3/04 від 7 грудня 2004 року «Боротьба з використанням Інтернету в терористичних цілях» (Decision 3/04 Combating the use Internet for terrorist purposes) [14], яким впроваджено обмін між державами-членами інформацією про стан використання мережі Інтернету у терористичних цілях;

- Рішення Ради Міністрів ОБСЄ 7/06 від 6 грудня 2006 року «Протидія використанню Інтернету у терористичних цілях» (Decision 7/06 Combating the use Internet for terrorist purpose [16]), яким державам-членам запропоновано розширити моніторинги вебсайтів, на яких оприлюднена інформація терористичного та екстремістського спрямування, налагодити обмін

інформацією у рамках ОБСЄ та інших форумів з питань використання Інтернет-простору для терористичних цілей та засобів, а також подано рекомендації з питань залучення організацій громадянського суспільства та приватного сектору щодо протидії використанню Інтернет-простору терористами та екстремістами.

Сьогодні ОБСЄ одночасно виступає в якості форуму для діалогу з питань забезпечення безпеки та в якості платформи спільних дій щодо покращання життя суспільства [71]. Так, ОБСЄ організовує онлайн-форуми та онлайн-навчання за участі представників державних структур, бізнесу, інститутів громадянського суспільства з метою обміну досвіду та практик, спрямованих на протидію екстремізму та тероризму, а також упередження поширенню цих настроїв в Інтернет-просторі та соціальних медіа. Зокрема, Підрозділ боротьби з тероризмом Департаменту транснаціональних загроз ОБСЄ розробив електронний навчальний курс «Основи запобігання насильницькому екстремізму та радикалізму, які призводять до тероризму» у рамках ініціативи з розбудови потенціалу «Лідери проти нетерпимості та насильницького екстремізму (LIVE)» [105]. Курс спрямований на підвищення обізнаності та якісної підготовки лідерів громадянського суспільства з питань протидії насильницькому екстремізму та радикалізму.

Актуальності набуває питання державно-приватного партнерства у боротьбі з тероризмом та екстремізмом. Зокрема, Рішення Ради Міністрів ОБСЄ №5/07 від 30 листопада 2007 року підтверджує важливість та корисність приватно-державного партнерства у рамках добровільного співробітництва у протидії тероризму, «підтримує зусилля ОБСЄ та її Секретаріату щодо залучення приватного сектору (громадянського суспільства та ділового співтовариства) до участі у заходах з протидії тероризму, ...відзначаючи роль засобів масової інформації та освітніх установ у заохоченні дискусії у дусі плюралізму з метою утвердження етнічного, релігійного, мовного та культурного багатоманіття та протидії насильницькому екстремізму та радикалізму» [15, с. 1].

Наступними важливими етапами для ОБСЄ на шляху вироблення інструментів протидії тероризму та екстремізму були:

➤ прийняття у грудні 2012 року Консолідованої рамкової програми для боротьби з тероризмом (The OSCE Consolidate Framework for the Fight against Terrorism) [13], яка базується на раніше прийнятих рішеннях та зобов'язаннях, у тому числі на Бухарестському плані дій від 2001 року, та висвітлює принципи діяльності й визначає стратегічну спрямованість майбутньої контртерористичної діяльності ОБСЄ;

➤ прийняття у 2015 році першої Декларації Ради міністрів ОБСЄ про запобігання та протидію насильницькому екстремізму та радикалізації, які призводять до тероризму (The Declaration on Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism) [135], в якій, зокрема, виконавчі структури закликано посилити роль громадянського суспільства, жінок, молоді та релігійних лідерів у зусиллях за запобігання та протидії насильницькому екстремізму та радикалізації, які призводять до тероризму.

ОБСЄ у питаннях боротьби з тероризмом та насильницьким екстремізмом оперує концепцією «спільної та всеосяжної безпеки» та забезпечує необхідну платформу для широкого кола учасників з метою співпраці, навчання та обміном досвіду [98, с. 99]. Питання боротьби з насильницьким екстремізмом та радикалізацією, які призводять до тероризму, розглядається не лише як проблема на рівні державних та правоохоронних органів, але й як багатовимірна проблема, вирішення якої потребує об'єднання зусиль та досвіду, прийняття рішень з дотриманням прав людини.

Висновки до 3 розділу

Отже, на основі аналізу національного законодавства країн Західної Європи – Італії, Німеччини та Франції, а також нормативно-правової бази та практичної діяльності міжнародних організацій ООН, ЄС, ОБСЄ та Ради Європи, можна констатувати наступні висновки:

➤ в конституційних положеннях, законодавчих актах досліджуваних країн, а також нормативно-правовій базі міжнародних організацій відсутнє чітке визначення та розмежування термінів «правий тероризм» та «правий екстремізм», що значно ускладнює процес розробки ефективних й дієвих механізмів та інструментів протидії правому тероризму та екстремізму, зокрема, може підштовхнути до вжиття репресивних заходів проти законної чи ненасильницької діяльності;

➤ питання тероризму та екстремізму розглядаються не тільки в правовому полі, але й як кримінальне насильство, що спрямоване на залякування населення або примус уряду чи міжнародної організації до певних дій або утримання від них (зокрема, багато країн ЄС карають злочини на ґрунті ненависті через систему кримінального правосуддя, деякі – розцінюють насильницькі напади з расистських та інших мотивів ненависті як окремі кримінальні злочини);

➤ співпраця державних установ, правоохоронних органів, організацій громадського суспільства та приватного сектору як елемент реагування на правий тероризм та екстремізм; актуальними на сьогодні є розвиток та підтримка громадських організацій та об'єднань, приватних структур, діяльність яких спрямована на запобігання правого тероризму та екстремізму, на їхній протидії;

➤ належна увага у національному законодавстві країн Західної Європи, нормативно-правовій базі міжнародних організацій приділена питанням забезпечення інформаційної безпеки, зокрема, використання ТО та ЕО соціальних медіа та Інтернет-простору з метою пропаганди, вербування, навчання, організації та здійснення терористичних актів тощо.

Актуальною на сьогодні є також проблема гармонізації національного, міжнародного та зарубіжного законодавства, зокрема, в контексті використання міжнародного та закордонного досвіду правової регламентації відповідальності за екстремістські кримінальні правопорушення, що

дозволить усунути певні прогалини у національному законодавстві [71, с. 375].

ВИСНОВКИ

На початку XXI століття тероризм та екстремізм стали найнебезпечнішими викликами світовій спільноті. Глобалізаційні трансформації, процеси інтеграції, демографічні проблеми, поглиблення політичної та економічної кризи, ріст організованої злочинності, корупція тощо створили сприятливі умови для активізації терористичних та екстремістських угруповань та рухів. Для більшості держав та міжнародних організацій тероризм та екстремізм став одним із головних викликів та загроз міжнародній та інформаційній безпеці.

Впродовж останніх двадцяти років спостерігаємо посилення правої терористичної та екстремістської загрози у країнах Західної Європи, зокрема, Італії, Німеччини та Франції – країнах, які мають тривалу історію тероризму та екстремізму. Водночас, саме фашистські режими Німеччини (німецький націонал-соціалізм) та Італії (італійський фашизм) першої половини XX століття стали історичними попередниками сучасного правого екстремізму. На початку XXI століття успіхи праворадикальних партій на виборах у цих країнах створили сприятливі умови для активізації діяльності ультраправих партій, що, на думку експертів та науковців, створило загрозу європейській демократії.

На основі аналізу інформаційно-аналітичних матеріалів та статистичних даних аналітичних центрів та наукових установ констатуємо зростання впродовж 2015 – 2020 років на 320% кількості нападів, здійснених особами, які пов'язані із правим екстремізмом. За 2021 рік показник насильницького екстремізму зріс на 17%. Саме в цей період активізували діяльність воєвничі правоекстремістські групи та мережі, які спрямували свої зусилля на організацію антиурядових нападів та нападів проти політичних опонентів, актів насильства проти іммігрантів та представників етнічних меншин тощо. На основі аналізу діяльності правотерористичних

організацій та правоекстремістських рухів у країнах Західної Європи слід відзначити основні характерні риси цих явищ:

1) найбільшу загрозу насильства становили дрібні спонтанні напади, здійснені неформальними та неорганізованими групами проти етнічних та релігійних меншин; у попередні періоди переважали масові напади, а також напади, організовані поодинокими акторами;

2) правоекстремістське насильство та тероризм здебільшого здійснювалися представниками етнічної більшості проти «слабших меншин», оскільки для правих екстремістів цінність людини визначається її приналежністю до певної етнічної групи чи нації, що цілком пояснює наявність у правому екстремізмі елементів націоналістичної або расистської ідеології;

3) значно зменшилась кількість атак зі смертельними наслідками, скоєних саме організованими групами, афілійованими членами та координованими організаціями;

4) терористичні акти зі смертельними наслідками переважно здійснювали чоловіки старшого віку з глибокими расистськими переконаннями, в той час, як молоді екстремісти просуvalи терористичні наративи в Інтернеті, що сприяло зростанню транснаціональної загрози правого екстремізму;

5) збільшилось використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ як засобу для поширення пропаганди правого тероризму та екстремізму, вербування нових членів, спілкування та навчання прибічників та членів угруповань, поширення страху та напруги, збір розвідувальних даних, планування терористичних актів; миттєвий доступ екстремістів та терористів до багатомільйонної аудиторії, відсутність чіткого державного контролю за оприлюдненням насильницького контенту в соцмережах значно спрощує процедуру об'єднання екстремістів та терористів з метою вільного обміну думок та планів, сприяє поширенню екстремістських ідей в режимі інкогніто або під псевдонімами;

б) мейнстрим правих екстремістських ідей: використання гумору та сарказму при формулюванні власних поглядів та ідей для більшого їх споживання; розповсюдження фейкових новин, мемів, тролінгу та постінгу.

На порядок денний світової спільноти постало питання розробки дієвих та ефективних механізмів та інструментів для боротьби із правим тероризмом та екстремізмом. Однак значною перешкодою на цьому шляху є відсутність серед наукової спільноти, а також у національному та міжнародному законодавстві, нормативно-правовій базі міжнародних організацій загальноприйнятого та універсального тлумачення власне понять «тероризму» та «екстремізму», уявлення про їхню сутність, зміст, форми прояву. На нашу думку, позиція щодо ототожнення зазначених понять є помилковою, хоча, в певній мірі вони і можуть мати частковий збіг у контексті ідеології або психології. Відсутність чіткого визначення та розмежування тероризму та екстремізму перешкоджає виробленню чітких інструментів їх протидії, вжиттю конкретних заходів із упередження поширення цих явищ. Постає питання комплексного розгляду та дослідження причин виникнення, умов поширення, аналізу учасників, основних ідей та вимог правого тероризму та екстремізму, що дозволить, на наш погляд, сформулювати конкретні заходи та інструменти протидії зазначеній загрозі. При цьому необхідно врахувати досвід міжнародних організацій та зарубіжних країн. Не варто залишати поза увагою й той факт, що екстремістські погляди та переконання залежать від певної точки зору, певних умов, певного часу: погляди та думки, які вважаються екстремальними в одних умовах, часі та певному контексті, можуть не вважатися такими в іншому часі та контексті.

На нашу думку, на основі проведеного аналізу дефініцій «тероризм» та «екстремізм» у науковому контексті, національному законодавстві, міжнародному праві, видається за доцільне розмежувати поняття «тероризм» та «екстремізм» за такими аспектами:

➤ по-перше, тероризм, в порівнянні з екстремізмом, є найбільш небезпечною загрозою з метою порушення громадської безпеки, залякування

населення, з великою ймовірністю руйнівних наслідків глобального масштабу;

- екстремізм як явище значно ширше за тероризм; термін є відносним та доволі мінливим: звинувачення в екстремізмі вимагає визначення норми та твердження, що чийсь погляди відхиляються від норми;

- хоча зміст обох понять передбачає наявність певних дій та поведінки, на наш погляд, видається доречним розмежувати пріоритетність вказаного компоненту: тероризм завжди передбачає певну поведінку, дію, процес, спрямований на вплив або залякування, створює серйозний ризик для здоров'я та безпеки людини, у той час, як екстремізм, в першу чергу, передбачає наявність думки та переконань, які суперечать загальноприйнятним нормам моралі, системи переконань, що виходять за межі загальноприйнятих моральних норм, і які, власне, є своєрідним поштовхом до дії;

- питання законності та легітимності: на відміну від екстремізму, тероризм завжди є поза законом, у свою чергу, звинувачення в екстремізмі передбачає підтвердження того, що чийсь погляди відхиляються від норми і це не завжди є незаконним.

Чіткого розмежування потребують і поняття «правого тероризму» та «правого екстремізму». Правий тероризм передбачає використання терористичного насильства правими групами з метою зміни політичної, соціальної, а також економічної системи на зразок екстремістської правої моделі. Праві екстремісти пропагують головну ідею – природна нерівність чи певна ієрархія між людьми або групами, перевага «права сильнішого» (расизм, ксенофобія); основну мету – знищення демократичної системи та відмова від верховенства права (антидемократія). Основними ознаками правого екстремізму є погроза або готовність використовувати насильницькі засоби для досягнення власних цілей.

Отже, оскільки поняття «правий тероризм» та «правий екстремізм» не тотожні, то, на наш погляд, механізми та техніки протидії цим явищам повинні бути чітко розмежовані та прописані в законодавстві.

На основі національного законодавства Італії, Німеччини і Франції, нормативно-правової бази міжнародних організацій ООН, ЄС, ОБСЄ, констатуємо, що питання протидії правому тероризму та екстремізму розглядаються в правовому полі (як порушення конституційних прав), а також у контексті кримінального права (кримінальними кодексами країн передбачені інструменти протидії правому тероризму та екстремізму: встановлена відповідальність у вигляді позбавлення волі та сплати штрафів за порушення передбачених законодавством прав та свобод, передбачено механізм заборони політичних партій, що просувають екстремістські ідеї, загрожують демократичному та конституційному порядку тощо). У той же час, у досліджуваних країнах в питаннях протидії правому тероризму та екстремізму належну роль відведено не тільки державним структурам та правоохоронним органам, але й організаціям громадянського суспільства та національним правозахисним інститутам, які є одним з ключових елементів у протидії правому тероризму та екстремізму. Такий досвід, на нашу думку, видається позитивним та корисним для впровадження при розробці механізмів боротьби із терористичною загрозою.

В умовах зростання глобальної терористичної та екстремістської загрози актуальності набуває й питання інформаційної безпеки у контексті використання ТІ та ЕО соціальних медіа та Інтернет-простору з метою пропаганди, вербування, навчання, обміну досвідом, організації та здійснення терористичних актів тощо. Національне законодавство країн Західної Європи, а також нормативно-правова база міжнародних організацій передбачає низку заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки. У той же час, на наш погляд, доцільним є залучення до таких заходів громадських організацій та представників приватного сектора у контексті організації та проведення різного плану проєктів та навчань, онлайн-платформ та дискусій

тощо, спрямованих на боротьбу із медіатероризмом, протидію використанню ТО та ЕО соціальних медіа у власних цілях. Важливим аспектом у зазначених питаннях є необхідність забезпечення дотримання прав та свобод людини при розгляді таких справ.

Таким чином, на нашу думку, сьогодні актуальними є питання гармонізації національного, зарубіжного та міжнародного законодавства, зокрема, в контексті використання досвіду закріплення правових засобів відповідальності за терористичні та екстремістські злочини, що дозволить усунути певні прогалини у національному законодавстві досліджуваних країн. На порядку денному постали питання розробки дієвих інструментів та механізмів протидії та профілактики правого тероризму та екстремізму.

У таких умовах вкрай важливою та ефективною видається тісна співпраця державних та правоохоронних органів, інститутів громадянського суспільства, приватного сектору з метою спільного вироблення механізмів та інструментів протидії правому тероризму та екстремізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові документи

1. Рамкове рішення Ради ЄС 2002/475 про боротьбу із тероризмом від 13 червня 2002 року. URL: <https://www.refworld.org/publisher,COUNCIL,REGLEGISLATION,,3f5342994,0.html> (Last accessed: 29.10.2023)
2. Резолюція 1373 (2001), прийнята Советом Безопасности на его 4385-м засіданні 28 сентября 2001 года. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_russian.pdf (Last accessed: 29.11.2023)
3. Резолюція Генеральной Ассамблеи ООН 9 декабря 1994 года № 49/60 «Меры по ликвидации международного терроризма». URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/768/21/PDF/N9576821.pdf?OpenElement> (Last accessed: 03.11.2023)
4. Резолюція Генеральной Ассамблеи ООН 22 декабря 2003 года № 58/174 «Права человека и терроризм». URL: https://digitallibrary.un.org/record/509345/files/A_RES_58_174-RU.pdf. (Last accessed: 03.11.2023)
5. A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy. 60 p. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/a-global-strategy-for-the-european-unionsforeign-and-security-policy> (Last accessed: 20.11.2023)
6. Cabinet Committee to combat right-wing extremism and racism. 02.09.2020. URL: https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/pressemitteilungen/EN/2020/20200902_Kabinettsausschuss.html (Last accessed: 11.11.2023)
7. Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/ (Last accessed: 02.11.2023)

8. Codice Penale. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/24/codice-penale-ed-ottobre-2014-scarica-l-ebook-gratuito> (Last accessed: 11.11.2023)
9. Committee of experts on terrorism (codexter) profiles on counter-terrorist capacity Italy. November, 2008. 9 p. URL: <https://rm.coe.int/1680641012#:~:text=The%20provision%20defines%20the%20acts,organization%20to%20perform%2C%20or%20refrain> (Last accessed: 27.10.2023)
10. Convention on the Prevention of Terrorism. Warsaw. 16.05.2005. 15 p. URL: <https://rm.coe.int/16808c3f55> (Last accessed: 29.10.2023)
11. Constitution of the Italian Republic. Senate publications. 43 p. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (Last accessed: 11.11.2023)
12. Convention of the Shanghai Cooperation Organization on combating Extremism. 8 p. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/49f5d9f92.pdf> (Last accessed: 02.11.2023)
13. Decision 1063 OSCE consolidated framework for the fight against terrorism. 07.12.2012. 13 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/98008.pdf> (Last accessed: 22.11.2023)
14. Decision 3/04 Combating the use Internet for terrorist purposes. 07.12.2004. 2 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/d/42647.pdf> (Last accessed: 21.11.2023)
15. Decision 5/07 Public-private partnerships in countering terrorism. 30.11.2007. 2 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/29569.pdf> (Last accessed: 06.11.2023)
16. Decision 7/06 Combating the use Internet for terrorist purpose. 05.12.2006. 3 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/3/23078.pdf> (Last accessed: 21.11.2023)
17. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of The Council. 06.07.2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG (Last accessed: 21.11.2023)

18. Durban Declaration and Programme of Action. URL: <https://www.un.org/en/fight-racism/background/durban-declaration-and-programme-of-action> (Last accessed: 19.11.2023)
19. European Convention on the Suppression of Terrorism (1977) URL: <https://rm.coe.int/16800771b2>
20. European Union Terrorism Situation and Trend Report 2022. Publications Office of the European Union, Luxembourg. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Tesat_Report_2022_0.pdf (Last accessed: 11.11.2023)
21. Federal Office for the Protection of the Constitution. URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/security/protection-of-the-constitution/protection-of-the-constitution-node.html> (Last accessed: 11.11.2023)
22. French National Consultative Commission on Human Rights. URL: <https://ennhri.org/our-members/france/> (Last accessed: 06.11.2023)
23. French Penal Code. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/document/fra/1992/penal_code_en.html (Last accessed: 12.11.2023)
24. German Criminal Code (Strafgesetzbuch). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (Last accessed: 29.10.2023)
25. Global Terrorism Index. URL: <https://www.visionofhumanity.org/resources/?type=research> (Last accessed: 19.10.2023)
26. Global Terrorism Index 2022. Measuring the Impact of Terrorism. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf> (Last accessed: 30.11.2023)
27. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (Last accessed: 11.11.2023)

28. Italy: Observatory for Security against Acts of Discrimination. URL: <https://eucpn.org/document/italy-observatory-for-security-against-acts-of-discrimination>. (Last accessed: 17.11.2023)
29. Legge Mancino. LEGGE 25 giugno 1993, n. 205. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1993;205> (Last accessed: 11.11.2023)
30. Legge Scelba. LEGGE 20 giugno 1952, n. 645. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1952-giugno-20;645!vig=> (Last accessed: 11.11.2023)
31. Member States Concerned by the Growing and Increasingly Transnational Threat of Extreme Right-wing Terrorism. CTED Trends Alert. April, 2020. URL: https://www.un.org/securitycouncil/ctc/sites/www.un.org.securitycouncil.ctc/files/files/documents/2021/Jan/cted_trends_alert_extreme_right-wing_terrorism.pdf (Last accessed: 29.10.2023).
32. Note on the Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/467697.pdf> (Last accessed: 03.11.2023)
33. OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in The Twenty-first Century. 12 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/0/17504.pdf> Last accessed: 21.11.2023)
34. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European) Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) 526/2013 (Cybersecurity Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj> (Last accessed: 21.11.2023)
35. Resolution 1344 (2003) «Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe». URL:

- <https://pace.coe.int/pdf/6a8aa012031e88b8ffae7496314539a3df142258f05d0a5cc4fa2370c227c39e/res.%201344.pdf> (Last accessed: 21.11.2023)
36. Resolution 1368 (2001) Adopted by the Security Council at its 4370th meeting, on 12 September 2001. 1 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/448051?ln=en> (Last accessed: 21.11.2023)
37. Resolution 1377 (2001) Adopted by the Security Council at its 4413th meeting, on 12 November 2001. 3 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/452238> (Last accessed: 21.11.2023)
38. Resolution 2178 (2014) Adopted by the Security Council at its 7272nd meeting, on 24 September 2014. 8 p. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2178.pdf (Last accessed: 20.11.2023)
39. Resolution 60/30 «Measures to eliminate international terrorism». URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/490/18/PDF/N0549018.pdf?OpenElement>
40. Strategie der Bundesregierung zur Extremismusprävention und Demokratieförderung. URL: <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/109002/5278d578ff8c59a19d4bef9fe4c034d8/strategie-der-bundesregierung-zur-extremismuspraevention-und-demokratiefoerderung-data.pdf> (Last accessed: 14.11.2023)
41. The Constitution of the Fifth Republic. URL: <https://www.elysee.fr/en/french-presidency/constitution-of-4-october-1958> (Last accessed: 12.11.2023)
42. The Counter Extremism Strategy 2015. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/counter-extremism-strategy> (Last accessed: 01.11.2023)
43. The EU Counter-Terrorism Strategy. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf> (Last accessed: 19.11.2023)

44. The EU Security Union Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX:52020DC0605> (Last accessed: 19.11.2023)
45. The Global Terrorism Index 2023. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf> (Last accessed: 19.10.2023).
46. The International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVI-II-11&chapter=18&clang=_en (Last accessed: 27.10.2023)
47. The Italian Observatory for Security against Acts of Discrimination (OSCAD) . URL: <https://fra.europa.eu/sl/promising-practices/observatory-security-against-acts-discrimination-oscad-0> (Last accessed: 11.11.2023).
48. The United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. 5 p. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf (Last accessed: 20.11.2023)
49. The United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (Last accessed: 29.10.2023)
50. Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali (UNAR). URL: https://equineteurope.org/author/italy_unar/ (Last accessed: 11.11.2023)
51. United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. Detailed Guidance on Implementation for United Nations Field Presences. September, 2020. 52 p. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20PoA%20on%20Hate%20Speech_Guidance%20on%20Addressing%20in%20field.pdf (Last accessed: 29.10.2023)
52. USA Patriot ACT. URL: <https://www.congress.gov/107/plaws/publ56/PLAW-107publ56.htm> (Last accessed: 29.10.2023)

53. U.S. Code. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title18-section2331&num=0&edition=prelim> (Last accessed: 29.10.2023)
54. Zusammenhalt durch Teilhabe. URL: <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/gesellschaftlicher-zusammenhalt/zusammenhalt-teilhabe/zusammenhalt-teilhabe-node.html> (Last accessed: 11.11.2023)

Інтернет-ресурси

55. Антипенко В. Ф. Наукова школа міжнародної кримінології: актуальність, здобутки, перспективи. *Держава і права: юридичні і політичні науки*. 2015. Вип. 70. С. 207–226. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/19782/1/Naukova_shkola_stattya%20Antypenko.pdf (дата звернення: 30.10.2023)
56. Бабій А. Ю. Екстремізм як соціальне явище і правова категорія. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 296–302. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/517/492/> (дата звернення: 30.10.2023)
57. Галицький І. В. Екстремізм в соціальних мережах: організаційно-правові заходи протидії. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 74–83. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=amp_2014_4_11 (дата звернення: 24.10.2023)
58. Дітмар Мольтхаген. Правоекстремістські погляди в Німеччині. *Правий екстремізм і толерантність: з досвіду України та Німеччини/Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі*. К.:

- Заповіт, 2008. С. 5–15. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf>. (дата звернення: 24.10.2023)
59. Ємельянов В. П. Терор і тероризм: співвідношення і розмежування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. Спец. Вип. С. 105–110. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VKhnuvs_2002_Spets.vip._21 (дата звернення: 30.10.2023)
60. Єщенко М. Ерік Земмур: проросійський полеміст іде у президенти Франції. 30.11.2021. URL: https://lb.ua/world/2021/11/30/499825_erik_zemmur_prorosiyskiy_polemist.html (дата звернення: 01.12.2023)
61. Ілляшенко А. В., Кияшко Ю. М. Інформаційний тероризм як злочинна діяльність міжнародного масштабу. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 94–100. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/illiashenko_kiiashko_27.pdf (дата звернення: 24.11.2023)
62. Канцір В. С. Тероризм як метод політичної боротьби (політичний тероризм). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2015. № 824. С. 430–435. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2424/vnulpurn201582471.pdf> (Last accessed: 24.09.2023).
63. Колосков В. В. Законодавство України з питань боротьби з тероризмом та екстремізмом. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2016. С. 75–79. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/7513/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba>

- %d0%b5%d1%82_%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%84_2016%201.pdf (дата звернення: 30.10.2023)
64. Кончаковська В. В., Кравчук А. С. Тероризм як злочинне явище: еволюція та заходи запобігання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Економіка і право*. 2016. Вип. 31. С. 128–135. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19042/Konchakovskaya_Kravchuk.pdf?sequence=1 (дата звернення: 30.10.2023)
65. Косілова О.І. Право на свободу об'єднання в політичні партії у ФРН: міжнародні стандарти, підстави втручання та рамки обмеження. *Проблеми становлення правової демократичної держави*. 2020. № 2. С. 3–8. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/2/3.pdf> (Last accessed: 11.11.2023)
66. Лисак С. П. Розвиток понятійно-категоріального апарату державного управління в сфері запобігання та протидії фінансуванню тероризму. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1947> (дата звернення: 30.10.2023)
67. Ліпкан В. А. Політичний екстремізм в Німеччині. *GOAL*. 2003. URL: <https://goal-int.org/politichnij-ekstremizm-v-nimechchini/> (дата звернення: 24.10.2023)
68. Лук'янюк С. В. Поняття та сутність екстремізму. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. №7. С. 230–233. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/59.pdf (дата звернення: 03.11.2023)
69. Майоров В. В. Розмежування терористської та екстремістської діяльності. *GOAL*. 2006. URL: <https://goal-int.org/category/publikacii/statti/2006/> (дата звернення: 24.09.2023)
70. Мокляк В. В. Сучасний тероризм як соціальне явище: сутність та форми прояву / В. В. Мокляк. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 147–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_17 (дата звернення: 04.11.2023)

71. Назимко Є. С., Гожій В. Д., Тіточка Т. І. Міжнародно-правове забезпечення протидії екстремізму та деокупації окупованих територій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 374–378. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/95.pdf (дата звернення: 04.11.2023).
72. Пархитько О. ОБСЄ - потужна організація чи черговий майданчик для вираження занепокоєння. *Інтент*. 28.05.2023. URL: <https://intent.press/publications/world/2023/chi-ye-meta-v-obsye/> (дата звернення: 21.11.2023)
73. Рева Т. С. Політичний екстремізм у державах Західної Європи (на прикладі Іспанії, Італії та Німеччини) / Т. С. Рева. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2012. Вип. 110. С. 38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_13 (дата звернення: 04.11.2023)
74. Стичинська А. Б. Особливості сучасного політичного екстремізму. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 108–112. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/20.pdf> (дата звернення: 04.11.2023)
75. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія. В. В. Середа, І. Р. Серкевич; за заг. ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/840> (дата звернення: 30.10.2023)
76. Тимошенко В. І. Політико-правова характеристика екстремізму. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. № 2. С. 21–25. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/16af1932-cb10-44c3-ae39-e35c04a3bca1> (дата звернення: 01.11.2023)
77. Alex P. Schmid, Albert J. Jongman. *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, And Literature*. Transaction Publishers. 1998. 700 p. URL:

- https://books.google.com.ua/books?id=NgDks1hUjhMC&pg=PA5&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (Last accessed: 28.10.2023)
78. Alex P. Schmid. Defining Terrorism. International Centre for Counter-Terrorism. (*ICCT*) *Report*. March, 2023. 50 p. URL: https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-03/Schmidt%20-%20Defining%20Terrorism_1.pdf (Last accessed: 28.10.2023)
79. Anders Ravik Jupskas, Jacob Aasland Ravndal, Sofia Lygren. Development of right-wing violence in Western Europe. 03.02.2020. URL: <https://sciencenorway.no/blog-political-parties-politics/development-of-right-wing-violence-in-western-europe/1693645> (Last accessed: 07.10.2023)
80. Arie W Kruglanski, David Webber, Daniel Koehler. The radical's journey: How German neo-Nazis voyaged to the edge and back. *Oxford University Press*, USA. 2019. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=GGmtDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:Lsh-tfFno14J:scholar.google.com&ots=QrIccyJYhT&sig=qyTbToY5GiR-6LtZeKVBmB50Wcw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Last accessed: 04.11.2023)
81. Associated Press. Canadian professor convicted in 1980 Paris synagogue bombing. 21.04.2023. URL: <https://www.courthousenews.com/canadian-professor-convicted-in-1980-paris-synagogue-bombing/> (Last accessed: 03.10.2023)
82. Begriff und Erscheinungsformen. URL: https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/rechtsextremismus/begriff-und-erscheinungsformen/begriff-und-erscheinungsformen_artikel.html#doc714132bodyText1 (Last accessed: 11.11.2023)
83. Chris Allen. Extremism in the UK: new definitions threaten human and civil rights. URL: <https://theconversation.com/extremism-in-the-uk-new-definitions-threaten-human-and-civil-rights-157086> (Last accessed: 01.11.2023)

84. CNRLT. URL: <https://www.elysee.fr/cnrlt> (Last accessed: 06.11.2023)
85. Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices. *Luxembourg: Publications Office of the European Union*. 2021. 15 p. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-04/ran_adhoc_cont_manif_vrwe_eu_overv_pcve_pract_2021_en.pdf (Last accessed: 14.11.2023)
86. Content Regulation in the Digital Age. Submission to the United Nations Special Rapporteur on the Right to Freedom of Opinion and Expression by the Association for Progressive Communications (APC). *The Office of the High Commissioner for Human Rights*. February, 2018. 21 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/ContentRegulation/APC.pdf> (Last accessed: 19.11.2023)
87. Dakota Foster, Kia Wiggins. What Extremism Means to the Federal Government. 02.05.2022. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/what-extremism-means-federal-government> (Last accessed: 01.11.2023)
88. Dalla Scelba alla Mancino, le leggi che applicano la Costituzione per sciogliere i gruppi fascisti. 12.10.2021. URL: <https://www.ilsole24ore.com/art/dalla-scelba-mancino-leggi-che-applicano-costituzione-sciogliere-gruppi-fascisti-AEQbKAp> (Last accessed: 11.11.2023)
89. Daniel Byman. Right-wing extremists: the danger not of bombs but ballots. *The Interpreter*. 20.09.2022. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/right-wing-extremists-danger-not-bombs-ballots> (Last accessed: 07.10.2023)
90. Daniel Koehler. German Right-Wing Terrorism in Historical Perspective. A First Quantitative Overview of the ‘Database on Terrorism in Germany (Right-Wing Extremism)’–DTGrwx’Project. *Perspectives on terrorism*. Vol. 8. № 5. P. 48–58. URL: <https://pt.icct.nl/sites/default/files/import/pdf/german-right-wing-terrorism-in-historical-perspective...---daniel-koehler.pdf> (Last accessed: 03.09.2023)

91. Daniel Koehler. Right-Wing Extremism and Terrorism in Europe. Current Developments and Issues for the Future. *Prisma*. 2016. Vol. 6. № 2. P. 84–105. URL: <https://www.jstor.org/stable/26470450> (Last accessed: 03.09.2023)
92. Daniel Koehler. Right-wing terrorism in the 21st century: The ‘National Socialist Underground’ and the history of terror from the far-right in Germany. *Routledge Taylor & Francis Group*. 2017. 269 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=3iwlDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:IdUnFs5_oFQJ:scholar.google.com&ots=ITKNbJIXUK&sig=zsdI7qpOUa8bCxixJLed4zuhbX8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Last accessed: 04.11.2023)
93. Daniel Koehler. Violence and Terrorism from the FarRight: Policy Options to Counter an Elusive Threat. *The International Centre for Counter-Terrorism*. February, 2019. 20 p. URL: <https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/Koehler-Violence-and-Terrorism-from-the-Far-Right-February-2019.pdf> (Last accessed: 08.10.2023)
94. Daphne Alberda, Nils Duits, Kees van den Bos, Arin H. Ayanian, Andreas Zick, Maaïke Kempes. European Database of Terrorist offenders (EDT): Development, Usability and Options. *Perspectives on Terrorism (PoT)*. 2021. Vol. 15. № 2. P. 77–99. URL: <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/customsites/perspectives-on-terrorism/2021/issue-2/alberda-et-al.pdf> (Last accessed: 03.11.2023)
95. Defining Terrorism: Is One Man’s Terrorist Really Another Man’s Freedom Fighter? Notes from the comments of Larry C. Johnson. *Conflict Prevention and Resolution Forum*. 12.12.2002. 6 p. URL: <https://www.sfcg.org/Documents/CPRF/CPRFFeb2002.pdf> (Last accessed: 28.10.2023)
96. Die wichtigsten Erkenntnisse der Mitte-Studie 2022/23. URL: <https://www.fes.de/referat-demokratie-gesellschaft-und-innovation/gegenrechtsextremismus/mitte-studie-2023> (Last accessed: 07.11.2023)

97. Demokratie leben! Für ein vielfältiges, gewaltfreies und demokratisches Miteinander. URL: <https://www.demokratie-leben.de/das-programm/ueber-demokratie-leben> (Last accessed: 11.11.2023)
98. Edwin Bakker, Eelco Kessels. The OSCE's efforts to counter violent extremism and radicalization that lead to terrorism: A comprehensive approach addressing root causes? *Security and Human Rights*. 2012. P. 89–99. URL: <https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/OSCEs-efforts-to-counter-violent-extremism.pdf> (Last accessed: 22.11.2023)
99. EU Internet Forum: Bringing together governments, Europol and technology companies to counter terrorist content and hate speech online. *European Commission*. 03.12.2015. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_6243 (Last accessed: 19.11.2023)
100. European Counter Terrorism Center - ECTC. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-counter-terrorism-centre-ectc> (Last accessed: 19.11.2023)
101. Far-Right Hate and Extremist Groups. Italy. URL: <https://globalextrémism.org/italy/> (Last accessed: 07.11.2023)
102. Felix Neumann. Rechtsextremismus als «Event»: Rechtsextreme Musik. URL: <https://www.kas.de/de/web/extremismus/rechtsextremismus/rechtsextremismus-als-event-rechtsextreme-musik> (Last accessed: 30.11.2023)
103. Five right-wing terrorists arrested throughout Europe with the support of Eurojust and Europol. *European Union Agency for Law Enforcement Cooperation*. 10.11.2023. URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/five-right-wing-terrorists-arrested-throughout-europe-support-of-eurojust-and-europol> (Last accessed: 21.11.2023)
104. Front National's Le Pen can be called fascist, court rules. *Radio France Internationale*. 04.10.2014. URL: <https://www.rfi.fr/en/france/20140410-front-nationals-le-pen-can-be-called-fascist-court-rules> (Last accessed: 01.12.2023)

105. Fundamentals of Preventing Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism. URL: https://elearning.osce.org/courses/course-v1:OSCE+FOPVEAR_EN+22-23/about (Last accessed: 21.11.2023)
106. Génération Identitaire, attaque à l'arme blanche. 13.06.2021. URL: <https://www.radiofrance.fr/franceinter/podcasts/affaires-sensibles/affaires-sensibles-du-lundi-13-septembre-2021-7288542> (Last accessed: 12.11.2023)
107. Germany designates AfD regional party 'extremist'. *Deutsche Welle (DW)*. 11.07.2023. URL: <https://www.dw.com/en/germany-designates-afd-regional-party-extremist/a-67334260> (Last accessed: 06.11.2023)
108. Germany: 1980 Oktoberfest bombing a 'far-right attack'. 07.08.2020. URL: <https://www.dw.com/en/germany-1980-oktoberfest-bombing-a-far-right-attack/a-54085190> (Last accessed: 30.09.2023)
109. Global Internet Forum to Counter Terrorism (GIFKT). URL: <https://gifct.org/> (Last accessed: 19.11.2023)
110. Gola Barbarą. Oblicza terroryzmu. *Uniwersytet Zielonogorski*. 2001. №11. C. 1-12. URL: <http://miesiecznik.uz.zgora.pl/wydawnictwo/miesiecznik11-2001/B07.pdf> (Last accessed: 29.10.2023)
111. Hoffman B. Oblicza terroryzmu. *Warszawa: Perfekt S. A.*, 1999. 258 p. URL: <https://docer.pl/doc/n0cc5s0> (Last accessed: 28.10.2023)
112. Hoffman B. Right-wing terrorism in Europe. *The United States Air Force*. 1982. 46 p. URL: <https://www.rand.org/pubs/notes/N1856.html> (Last accessed: 07.10.2023)
113. Hugh Schofield. BBC News, Paris. Paris synagogue bomber convicted after 43 years. 21.04.2023. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65347584> (Last accessed: 03.10.2023)
114. IntelBrief: UN Secretary-General Issues First Report Highlighting Threat of International Far-right Terrorism. 13.12.2022. URL: <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2022-december-13/> (Last accessed: 19.11.2023)

115. Jacob Aasland Ravndal, Charlotte Tandberg, Anders Ravik Jupskås and Madeleine Thorstensen. RTV Trend Report 2022 Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990 – 2021. *University of Oslo*. 2022. URL: <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/rtv-dataset/> (Last accessed: 07.11.2023)
116. Jacob Aasland Ravndal. Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe: A Comparative Analysis. *Reprosentralen, University of Oslo*, 2017. 188 p. URL: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/60365/PhD-Ravndal-2017.pdf> (Last accessed: 07.10.2023)
117. Jacob Aasland Ravndal, Sofia Lygren, Lars Wibe Hagen and Anders Ravik Jupskås. RTV Trend Report 2019 Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990-2018. *Center for Research on Extremism: The Extreme Right, Hate Crime and Political Violence; University of Oslo*. 2019. № 1. p. 1–20. URL: <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-reports/2019/rtv-trend-report/c-rex-rtv-trend-report-2019.pdf> (Last accessed: 18.10.2023)
118. Jacob Aasland Ravndal. Thugs or Terrorists? A Typology of Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe. *Journal for Deradicalization*. 2015. № 3. P. 1–38. URL: <https://ffi-publikasjoner.archive.knowledgearc.net/bitstream/handle/20.500.12242/42/1303436.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Last accessed: 07.10.2023)
119. Janosch Delcker. Germany takes on Telegram to fight extremism. *Deutsche Welle*. 19.01.2023. URL: <https://www.dw.com/en/germany-takes-on-telegram-to-fight-extremism/a-60474738> (Last accessed: 24.11.2023)
120. Johannes Dafinger, Moritz Florin. A Transnational History of Right-Wing Terrorism. Political Violence and the Far Right in Eastern and Western Europe since 1900. *Routledge*. 2022. URL: <https://www.routledge.com/A-Transnational-History-of-Right-Wing-Terrorism-Political-Violence-and/Dafinger-Florin/p/book/9780367613365> (Last accessed: 14.08.2023)

121. John Murray, Louise Richardson. What Terrorists Want: Understanding the Terrorist Threat. EAU. *Heritage Journal*. P. 138–143. URL: <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/EAUHJSci/article/download/38833/32140> (Last accessed: 29.10.2023)
122. John Philip Jenkins. Terrorism. *Encyclopedia Britannica*. 2020. URL: <https://www.britannica.com/topic/terrorism> (Last accessed: 28.10.2023).
123. Judit Bayer. Germany: New law against right-wing extremism and hate crime. 21.04.2021. URL: <https://inforrm.org/2021/04/24/germany-new-law-against-right-wing-extremism-and-hate-crime-judit-bayer/> (Last accessed: 11.11.2023)
124. Katrin Bennhold, Melissa Eddy. ‘Politics of Hate’ Takes a Toll in Germany Well Beyond Immigrants. *The New York Times*. 21.02.2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/02/21/world/europe/germany-mayors-far-right.html> (Last accessed: 18.10.2023)
125. Kristina Milt, Amy Blessing. Counter Terrorism and External Border Management in Italy. European Union, 2018. 26 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604968/IPOL_IDA\(2018\)604968_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604968/IPOL_IDA(2018)604968_EN.pdf) (Last accessed: 27.10.2023)
126. Kwame Badu Antwi-Boasiako, Caleb Grant Hill. Terrorism and Right-Wing Extremism: History and Comparative Definitions. *Political Preferences*. 2020. Vol. 26. P. 77–94. URL: https://www.academia.edu/52188896/Terrorism_and_Right_Wing_Extremism_History_and_Comparative_Definitions (Last accessed: 03.10.2023)
127. Laqueur Walter. Terrorism: A Brief History, Countering the Terrorist Mentality. *eJournal*. 2007. № 31. P. 1–6. URL: <https://www.hsd.org/?view&did=474007> (Last accessed: 29.10.2023)
128. Le Gramscisme numérique des extrêmes droites. *Fragments on Present Times*. 12.04.2018. URL: <https://tempsresents.com/contributeurs/> (Last accessed: 01.12.2023)

129. Maik Fielitz. A New Wave of Right-Wing Terrorism. The Centre for Analysis of the Radical Right (CARR). 30.06.2020 URL: <https://www.radicalrightanalysis.com/2020/06/30/a-new-wave-of-right-wing-terrorism/> (Last accessed: 18.10.2023)
130. Manuela Caiani, Patricia Kröll. The transnationalization of the extreme right and the use of the Internet. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. 2015. Vol. 39. URL: https://www.researchgate.net/publication/277951821_The_transnationalization_of_the_extreme_right_and_the_use_of_the_Internet (Last accessed: 30.10.2023)
131. Marco Pinfari. Terrorism vs. Extremism: Are They Linked? 19.04.2016. URL: <https://www.aucegypt.edu/news/stories/terrorism-vs-extremism-are-they-linked> (Last accessed: 30.10.2023)
132. Martin Bull. Rome under assault: Italian fascism rears its ugly head. URL: <https://theloop.ecpr.eu/rome-under-assault-italian-fascism-rears-its-ugly-head/> (Last accessed: 07.11.2023)
133. Matthias Krupa. Giorgia Meloni und die EU:Europas neue Rechte. *ZEIT ONLINE*. 27.09.2022. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-09/giorgia-meloni-eu-italien-wahl-fratelli-d-italia> (Last accessed: 08.11.2023)
134. Maura Conway. Determining the Role of the Internet in Violent Extremism and Terrorism: Six Suggestions for Progressing Research. *Routledge Taylor&Francis Group*. 2017. Vol. 40. No. 1. P. 77–98. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/1057610X.2016.1157408?needAccess=true> (Last accessed: 04.11.2023)
135. Ministerial Declaration on Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism. 04.12.2015. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/2/208216.pdf> (Last accessed: 22.11.2023)

136. Modzelewska Ada. The Impact of the German NetzdG law. 01.10.2018.
URL: <https://www.ceps.eu/ceps-projects/the-impact-of-the-german-netzdg-law/> (Last accessed: 11.11.2023)
137. Morddrohung gegen Schwesig - LKA ermittelt. Norddeutscher Rundfunk. 04.01.2022. URL: <https://www.ndr.de/nachrichten/mecklenburg-vorpommern/Morddrohung-gegen-Schwesig-LKA-ermittelt,schwesig1120.html> (Last accessed: 24.11.2023)
138. Musik - Bayerische Informationsstelle gegen Extremismus. URL: https://www.bigebayern.de/infos_zu_extremismus/rechtsextremismus/medien/musik/index.html (Last accessed: 30.11.2023)
139. Naureen Chowdhury Fink. Countering Terrorism and Violent Extremism The Role of the United Nations Today and the Impact of Security Council Resolution 2178. Cooperative Security, November 2014. 10 p. URL: https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/Nov2014_UNSCR2178_CVE_NCF-1.pdf
140. Opening 10: Transnational Threats Department/ Action against Terrorism Unit (TNTD/ATU). URL: <https://jobs.osce.org/file/197996/download?token=w5OVYlrb> (Last accessed: 21.11.2023)
141. OSCE Charter on Preventing and Combating Terrorism. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/16609.pdf>. 07.12.2002. (Last accessed: 21.11.2023)
142. Piotr Bąkowski. Understanding EU counter-terrorism policy. EPRS. *European Parliamentary Research Service*. March, 2023. 12 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739395/EPRS_BRI\(2023\)739395_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739395/EPRS_BRI(2023)739395_EN.pdf) (Last accessed: 21.11.2023)
143. Procès du murage d'un local d'extrême droite à Lyon : autopsie d'un zèle judiciaire. 26.10.2023. URL: <https://www.rue89lyon.fr/2023/10/26/proces-murage-local-extreme-droite-lyon-autopsie-zele-judiciaire/> (Last accessed: 12.11.2023)

144. Quentin Liger, Mirja Gutheil. Right-wing extremism in the EU. *European Union*. May, 2022. 170 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/700953/IPOL_STU\(2021\)700953_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/700953/IPOL_STU(2021)700953_EN.pdf) (Last accessed: 11.11.2023)
145. Randy Borum. Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal Strategic Security*. 2011. Vol. 4. P. 7 – 36. URL: <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1139&context=jss>
146. Rechtsextremistische Straf- und Gewalttaten. URL: https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/rechtsextremismus/zahlen-und-fakten/zahlen-und-fakten_node.html (Last accessed: 27.11.2023)
147. Rechtsextremismus: Symbole, Zeichen und verbotene Organisationen. URL: https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/publikationen/DE/rechtsextremismus/2022-02-rechtsextremismus-symbole-zeichen-organisationen.pdf?__blob=publicationFile&v=13 (Last accessed: 30.11.2023)
148. Reinhard Uhrig, Ben Hiller. OSCE Action against Terrorism: Consolidation, Continuity, and Future Focus. *OSCE Yearbook*. 2013. P. 187–199. URL: <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783845252698/osce-yearbook-2013?page=1> (Last accessed: 21.11.2023)
149. Right-Wing Terrorism and Violence (RTV) Dataset. C-REX – Center for Research on Extremism. *University of Oslo*. URL: <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/rtv-dataset/> (Last accessed: 07.10.2023)
150. Right-Wing Terrorism in Europe. *The United State Air Force*. URL: <https://www.rand.org/pubs/notes/N1856.html> (Last accessed: 24.09.2023)
151. Sandford Alasdair. What is France’s ‘fiche S’ national security watch list? 14.05.2018. URL: <https://www.euronews.com/2018/05/14/paris-knife-attack-france-s-fiche-s-terror-watch-list-under-scrutiny> (Last accessed: 12.11.2023)
152. Sandrine Cassini. The radicalization of French far-right influencers on YouTube, Instagram, Gettr and Twitter. *Le Monde*. 12.07.2022. URL: <https://www.lemonde.fr/en/economy/article/2022/07/12/the-radicalization-of->

- far-right-influencers-on-youtube-instagram-gettr-and-twitter_5989826_19.html# (Last accessed: 01.12.2023)
153. Scioglimento Forza nuova: cos'è la legge Scelba del 1952. I precedenti. 11.10.2021. URL: <https://www.quotidiano.net/cronaca/legge-scelba-forza-nuova-1.6906467#La%20legge%20scelba> (Last accessed: 11.11.2023)
154. Simone Cremaschi, Juan Masullo J. The political legacies of wartime resistance. How local communities in Italy keep anti-fascist sentiments alive. WIDER Working Paper 44/2023. March 2023. 34 p. URL: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/Publications/Working-paper/PDF/wp2023-44-political-legacies-wartime-resistance-local-communities-Italy-anti-fascist-sentiments-alive.pdf> (Last accessed: 11.11.2023)
155. Sotlar Andrej. Some Problems with Definition and Perception of Extremism within Society. *The Office of Justice Programs*. 04.2004. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/Mesko/208033.pdf> (Last accessed: 29.10.2023)
156. Terrorism Situation and Trend report 2021. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. 2021. 113 p. URL: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2021-te-sat> (Last accessed: 01.12.2023)
157. Teun van Dogen. Normalisation, Party Politics and Vigilantism: Why the Next Terrorist Wave Will Not Be Right-Wing Extremist. 25.11.2020. URL: <https://www.icct.nl/index.php/publication/normalisation-party-politics-and-vigilantism-why-next-terrorist-wave-will-not-be-right> (Last accessed: 12.08.2023)
158. The Britannica Dictionary. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/extremism> (Last accessed: 29.10.2023)

159. The Bucharest Plan of Action for Combating Terrorism. 4 December 2001. 7 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/42524.pdf> (Last accessed: 21.11.2023)
160. The Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/terrorism> (Last accessed: 28.10.2023)
161. The Global Project Against Hate and Extremism. URL: <https://globalextrémism.org/> (Last accessed: 07.11.2023)
162. The Oxford Advanced Learner's Dictionary. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/extremism?q=extremism> (Last accessed: 29.10.2023)
163. Tony Kingham. OSCE seminar marks a decade of comprehensive efforts to prevent and counter violent extremism. Border Security Report. 24.06.2022. URL: <https://www.border-security-report.com/osce-seminar-marks-a-decade-of-comprehensive-efforts-to-prevent-and-counter-violent-extremism/> (Last accessed: 21.11.2023)
164. WendePUNKT - Aussteigerprogramm Rechtsextremismus. 6 p. URL: https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/publikationen/DE/rechtsextremismus/2023-06-aussteigerprogramm-rechtsextremismus-aussteiger.pdf?__blob=publicationFile&v=8 (Last accessed: 29.11.2023)
165. Who is Papacito, the far-right youtuber behind the threats against a mayor of Tarn-et-Garonne? *Time news*. 06.06.2023. URL: <https://time.news/who-is-papacito-the-far-right-youtuber-behind-the-threats-against-a-mayor-of-tarn-et-garonne/> (Last accessed: 01.12.2023)
166. World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance. Declaration and Programme of Action. *Published by the United Nations Department of Public Information. New York. 2002. 145 p.* URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Durban_text_en.pdf (Last accessed: 19.11.2023)

SUMMARY

At the beginning of the 21st century, terrorism and extremism have become the most perilous challenges to the global community. Globalization transformations, integration processes, demographic issues, deepening political and economic crises, the rise of organized crime, corruption, and more have created favorable conditions for the activation of terrorist and extremist groups and movements. For most states and international organizations, terrorism and extremism have become one of the primary challenges and threats to international and informational security.

Over the past twenty years, there has been a strengthening of the right-wing terrorist and extremist threat in Western European countries, particularly in Italy, Germany, and France—nations with a long history of terrorism and extremism. Meanwhile, it was the fascist regimes of Germany (German National Socialism) and Italy (Italian Fascism) in the first half of the 20th century that became historical precursors to modern right-wing extremism. At the beginning of the 21st century, the electoral successes of far-right parties in these countries created favorable conditions for the intensification of activities by ultra-right parties, which, according to experts and scholars, posed a threat to European democracy.

Based on the analysis of informational-analytical materials and statistical data from analytical centers and scientific institutions, we note a 320% increase in the number of attacks carried out by individuals associated with right-wing extremism during the period from 2015 to 2020. In 2021, there was a 17% increase in violent extremism. It was during this period that militant right-wing extremist groups and networks intensified their activities, focusing their efforts on organizing anti-government attacks, targeting political opponents, perpetrating violence against immigrants and ethnic minorities, and more. Analyzing the activities of right-wing terrorist organizations and extremist movements in Western European countries reveals the following main characteristics of these phenomena:

1. The most significant violence threat stemmed from small spontaneous attacks carried out by informal and unorganized groups targeting ethnic and religious minorities. In previous periods, mass attacks and those organized by individual actors prevailed.
2. Right-wing extremist violence and terrorism were predominantly perpetrated by members of the ethnic majority against "weaker minorities" because, for right-wing extremists, a person's value is defined by their belonging to a specific ethnic group or nation. This explains the presence of nationalist or racist ideological elements within right-wing extremism.
3. The number of fatal attacks carried out by organized groups, affiliated members, and coordinated organizations significantly decreased.
4. Terrorist acts resulting in fatalities were mainly perpetrated by older men with deep-seated racist convictions, while younger extremists advanced terrorist narratives on the Internet, contributing to the rise of the transnational threat posed by right-wing extremism.
5. The utilization of social media and other online platforms has increased as a means to propagate right-wing terrorism and extremism, recruit new members, communicate, train supporters and group members, spread fear and tension, gather intelligence, and plan terrorist acts. The immediate access of extremists and terrorists to a vast audience, coupled with the lack of clear state control over the dissemination of violent content on social media, significantly simplifies the process of uniting extremists and terrorists for the free exchange of ideas and plans. It fosters the spread of extremist ideologies incognito or under pseudonyms.
6. The mainstreaming of right-wing extremist ideas involves using humor and sarcasm to articulate their viewpoints and ideas for broader consumption. This includes the dissemination of fake news, memes, trolling, and posting.

The global community has put forth the issue of developing effective mechanisms and tools to combat right-wing terrorism and extremism. However, a significant obstacle in this endeavor is the lack, within the scientific community

and in national and international legislation, of universally accepted interpretations of the concepts of "terrorism" and "extremism," as well as a shared understanding of their essence, content, and manifestations. In our opinion, the approach of equating these concepts is erroneous, although to some extent, they might partially overlap within the context of ideology or psychology. The lack of clear definitions and distinction between terrorism and extremism hinders the development of precise tools to counteract them and implement specific measures for preventing their proliferation. There arises a need for a comprehensive examination and study of the causes of their emergence, the conditions fostering their spread, analysis of participants, core ideas, and demands of right-wing terrorism and extremism. This, in our view, would enable the formulation of concrete measures and instruments to counteract this threat.

It is necessary to consider the experience of international organizations and foreign countries. It is also worth noting that extremist views and beliefs depend on a specific perspective, particular circumstances, and a certain time frame: views and opinions considered extreme in one set of conditions, time, and context may not be deemed as such in another time and context.

In our opinion, based on the analysis of definitions of "terrorism" and "extremism" in scientific context, national legislation, and international law, it seems appropriate to differentiate the concepts of "terrorism" and "extremism" according to the following aspects:

-Firstly, terrorism, in comparison to extremism, poses the most dangerous threat to public safety, instills fear in the population, and carries a high probability of globally catastrophic consequences.

-Extremism as a phenomenon is significantly broader than terrorism; the term is relative and quite changeable: accusations of extremism require defining a norm and asserting that someone's views deviate from that norm.

-Although both concepts imply specific actions and behavior, in our view, it seems relevant to prioritize the indicated component: terrorism always involves a certain behavior, action, or process aimed at influencing or intimidating, creating a

serious risk to human health and safety, whereas extremism primarily entails thoughts and beliefs that contradict commonly accepted moral norms, extending beyond universally accepted moral norms, serving as a kind of impetus for action.

-The question of legality and legitimacy: unlike extremism, terrorism always operates outside the law. Accusations of extremism involve confirming that someone's views deviate from the norm, which is not always illegal.

The concepts of "right-wing terrorism" and "right-wing extremism" also require clear differentiation. Right-wing terrorism involves the use of terrorist violence by right-wing groups with the aim of altering the political, social, and economic systems towards an extremist right-wing model. Right-wing extremists advocate for a main idea – natural inequality or a specific hierarchy among people or groups, favoring the "law of the stronger" (racism, xenophobia). Their primary goal is to dismantle the democratic system and reject the rule of law (anti-democracy). The primary indicators of right-wing extremism include the threat or willingness to use violent means to achieve their goals.

Therefore, as the concepts of "right-wing terrorism" and "right-wing extremism" are not identical, in our view, the mechanisms and techniques to counter these phenomena should be clearly differentiated and outlined in legislation.

Based on the national legislation of Italy, Germany, and France, as well as the normative legal framework of international organizations such as the UN, EU, and OSCE, we observe that countering right-wing terrorism and extremism is addressed within the legal realm (as violations of constitutional rights) and criminal law contexts (criminal codes of these countries include tools to counter right-wing terrorism and extremism: establishing liability in the form of imprisonment and fines for violating legislated rights and freedoms, provisions for banning political parties promoting extremist ideas that threaten democratic and constitutional order, etc.). Moreover, in these investigated countries, countering right-wing terrorism and extremism isn't solely the responsibility of state structures and law enforcement agencies but also involves civil society organizations and

national human rights institutions, which play a crucial role in combating these threats. We believe that this experience appears positive and valuable for implementing mechanisms in combating the terrorist threat.

In the face of the increasing global terrorist and extremist threat, the issue of information security gains relevance concerning the use of information technology and online platforms of social media and the internet for purposes such as propaganda, recruitment, training, knowledge exchange, organizing, and carrying out terrorist acts, among others. The national legislation of Western European countries, as well as the regulatory framework of international organizations, envisages a series of measures to ensure information security. Simultaneously, in our view, it is advisable to involve civil organizations and representatives from the private sector in organizing and conducting various projects, training sessions, online platforms, discussions, etc., aimed at combating media terrorism and countering the use of information technology and social media for their own purposes. An important aspect in these matters is the necessity to ensure the observance of human rights and freedoms in addressing such issues.

Therefore, in our opinion, today the issues of harmonizing national, foreign, and international legislation, particularly in the context of utilizing the experience of establishing legal mechanisms for accountability in cases of terrorist and extremist crimes, become relevant. This will help address certain gaps in the national legislation of the countries under study. The agenda now includes the development of effective tools and mechanisms to counter and prevent right-wing terrorism and extremism.

In such circumstances, close cooperation between governmental law enforcement agencies, civil society institutions, and the private sector appears highly important and effective for jointly developing mechanisms and tools to counteract right-wing terrorism and extremism.